

พุทธทาสธรรม(๑๖)
การทำงาน

พุทธทาสธรรม(๑๖)

พุทธทาสธรรม (๑๖)

การทำงาน

พุทธทาสภิกขุ

พิมพ์ครั้งที่

จัดพิมพ์โดย :

สำนักพิมพ์สุภาพใจ

บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด

จัดจำหน่ายโดย :

สายส่งสุภาพใจ

บริษัท บুকไทม์ จำกัด

เลขที่ ๑๔/๓๗๐ หมู่ ๑๐ ถ.พระราม ๒ (ซอย ๓๘) แขวงบางมด

เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๒๖๒๑, ๐-๒๔๑๕-๖๕๐๗, ๐-๒๔๑๕-๖๗๙๗

โทรสาร ๐-๒๔๑๖-๗๗๔๔ www.booktime.co.th

การทำงาน

คุณหมอ ธีรยุทธ บุญ

สารบัญ

การงานคืออะไร ?	๑
การงานเป็นการปฏิบัติธรรม	๓๙
ทำงานด้วยจิตว่าง	๖๙
บรมธรรม กับการทำงาน	๑๐๑
อ้อมมยตา กับการทำงานให้สนุก	๑๓๓

Phonm Phontank

การงานคืออะไร ?

ธรรมเนียมของพุทธทาส, อะไรคืออะไร?, ลำดับที่ ๓๗.๓ บนแถบพื้นสีน้ำเงิน,
เรื่องที่ ๒ การงานคืออะไร ? (ตามทัศนะของพุทธบริษัท), หน้า ๔๒-๗๐,
บรรยายวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๒๑

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๒ แห่งภาค
วิชาขุขุชาในวันนี้ นั้น อาตมาก็ยังคงบรรยาย ในเรื่อง
ที่ว่าอะไรเป็นอะไร หรือ อะไรคืออะไร ต่อไปตามเดิม
ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การงานคืออะไร?”

(ทบทวน)

ท่านที่เคยมาฟังในวันเสาร์ที่แล้วมา ย่อมจะยังจำได้อยู่
ว่าในวันเสาร์ที่แล้วมานั้น ได้พูดกันถึงข้อที่ว่า “การศึกษาคือ
อะไร?” และถ้าท่านเข้าใจตามที่ได้กล่าวไปแล้ว ก็ย่อมจะ
เข้าใจได้ว่า เรากล่าวตามทัศนะของพุทธบริษัท ไม่ได้กล่าว

อย่างที่เขากล่าวๆ กัน และกล่าวในลักษณะเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ต้องเป็นเรื่องวิเศษวิโส ที่เรียกว่าปรัชญาหรืออะไรทำนองนั้น. ดังนั้น จึงเป็นการกล่าวที่สรุปความออกไปได้ว่าการศึกษาคือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้าเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิต หรือขยายความออกไปว่า สิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

ท่านลองใคร่ครวญดูว่า เรามองกันในลักษณะอย่างไร ? แล้วเรายึดความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น เกี่ยวกับเรื่องนี้กัน ในลักษณะอย่างไร ? และเป็นไปแต่ในทางของการปฏิบัติไม่เป็นเพียงหลักวิชา หรือหลักปรัชญาที่ไม่รู้จักจบ.

สิ่งที่เรียกว่า การศึกษา คือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้องให้แก่มนุษย์เพื่อเขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา; แล้วเราก็จะเห็นได้ว่า เรายังไม่ได้รับประโยชน์เต็มตามความหมายอันนี้ ซึ่งย่อมแสดงอยู่ในตัวว่า เรายังไม่มีการศึกษานั้นเอง. ถ้ามนุษย์ยังไม่ได้รับประโยชน์ตรงตามความหมายของคำว่ามนุษย์ ก็เรียกว่ามนุษย์ยังไม่มีการศึกษา เราก็ได้แต่โอดวอด เต้นร้างเดินกาไปตามประสาคน que เข้าใจผิดต่อสิ่งๆ นี้ และถือว่าเรามีการศึกษาที่เจริญ.

เดี๋ยวนี้ดูจะอวดกันในเรื่องนี้มาก ว่าเรากำลังมีการศึกษาที่เจริญหรือก้าวหน้า ถ้าว่าก้าวหน้า มันก็เป็นการก้าวหน้าไปสู่ความวิनाศมากกว่า ถ้าว่าเจริญ มันก็เจริญไปใน

ทางที่จะสร้างปัญหายุ่งยาก ให้รกรุงรังไปด้วยสิ่งที่ไม่จำเป็น สำหรับมนุษย์. นี่ก็เพราะว่าเราไม่รู้จัก สิ่งที่เรียกว่าการศึกษา นั้นโดยแท้จริง.

มาในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การงานนั้น คืออะไร?” หลายคนคงจะนึกว่า เป็นการพูดชนิดที่ดูหมิ่นผู้ฟัง เกินไปเสียแล้ว คือคล้ายกับจะหาว่า ผู้ฟังไม่รู้ว่าการงานนั้นคืออะไร? ถึงอย่างนั้นก็อยากจะขอร้องให้ท่านทั้งหลายตั้งใจฟังดู ให้ดีๆ.

การงานคือตัวการทำให้เกิดความก้าวหน้า

คำว่า “การงาน” ก็คือคำพูดที่ติดปากที่สุดคำหนึ่งใน หมู่มนุษย์. ใครๆ ก็รู้สึกว่ เราทำงาน และเห็นผู้อื่นทำงาน และ เข้าใจได้ดีว่าเราต้องทำงาน มิฉะนั้นเราก็จะไม่มีอะไรกิน หรือ เราไม่ควรจะมีชีวิตอยู่ สำหรับกินอะไรในโลกนี้ ถ้าเราไม่ ทำงาน. ถ้ามองกันอย่างนี้ การงานก็เป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าชังที่ ฝืนความรู้สึกของคนทั่วไป เราควรจะให้ความเป็นธรรมแก่สิ่ง ที่เรียกว่า การงาน มากกว่านั้นมาก คือถึงกับว่าเป็นสิ่งที่มี เกียรติ เป็นสิ่งสูงสุดสำหรับมนุษย์ ถ้าว่าโดยที่จริงแล้วตัวการ งานนั้นเป็นการกระทำ ที่สืบเนื่องมาจากการศึกษา. ถ้าการ ศึกษาเป็นการทำให้เกิดความก้าวหน้าอย่างถูกต้องแก่

วิวัฒนาการของมนุษย์แล้ว การงานก็คือตัวการทำให้ก้าวหน้า
นั่นเอง เพราะว่าศึกษาแล้วก็ต้องทำตามที่ควรจะทำ.

เดี๋ยวนี้ทุกคนรู้สึก หรือมีความรู้สึกต่อสิ่งที่เรียกว่าการ
งานในลักษณะนั้นหรือเปล่า ? เมื่อเราถูกใช้ให้ทำงานก็อดหน้
ระอาใจจะพุดกระพืดเพราะความที่ไม่อยากจะทำงาน. นั้น
แหละเป็นเครื่องแสดงว่า เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าการงานกันไป
คนละทิศคนละทาง. ตามความรู้สึกทั่วๆ ไป คนก็ไม่อยากจะ
ทำงาน; เพราะอะไรก็ไปคิดดูเองเถิด; เป็นเพราะความงัว หรือ
จะเป็นเพราะความฉลาด ก็ลองคิดดู.

พวกที่ทำงานอยู่ ก็อยากจะให้ถึงเวลาเลิกงานเร็วๆ ยิ่ง
เป็นลูกจ้างแล้วก็คิดจะเอาเปรียบนายจ้าง อยากจะทำงานแต
่น้อย แล้วก็จะเอาค่าจ้างหรือเงินเดือนให้มาก. มันเป็นเรื่อง
จริงอยู่อย่างนี้ แก่ทุกคนที่ทำงานด้วยหรือเปล่า ? ขอให้ลอง
สังเกตดู เขาไม่ชอบทำงาน แต่เขาอยากจะได้ค่าจ้างให้ม
มาก; นั้นมันเป็นความรู้สึกที่ผิดพลาดอยู่หลายขั้นตอน เพราะ
เขาไม่รู้สึกว่าการงานนั้นคืออะไร? ทำไปทำไม? จึงทำไป
อย่างจำใจทำ เพื่อเอาค่าจ้างมากินมาใช้, เรียกว่าทำไปอย่าง
ไม่รู้ค่าของการงานอะไร มากไปกว่าเรื่องปากเรื่องท้องของตัว
เอง; นั้นมันก็ถูกและมันก็จริงด้วย. ทำไมจะต้องเอามาพูด?
เอามาพูดก็ เพื่อจะให้มันเป็นไปอย่างดีที่สุดในการที่จะทำ
อย่างนั้น จึงขอให้ลองใคร่ครวญกันดู.

คำว่า “การงาน” เป็นคำที่พอท่านได้ยินได้ฟังเข้าแล้ว

จะรู้สึกอย่างไร เป็นสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ หรือว่าน่าเกลียด น่าชัง ไม่อยากจะพบเห็น? และถ้ามีความหมายเต็มเข้ามาว่า “งานหนัก” อย่างนี้ด้วยแล้ว จะถึงกับขยะแขยง หรือหาไม่? ใครๆ ก็ลองคิดดู ว่าตนเองชอบทำงานหนักหรือไม่? ชอบทำงานมากๆ ยุ่งยากหรือไม่? ถ้าเขารู้สึกว่าการงานเป็นสิ่งที่มีความ หรือเป็นเกียรติของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์ เขาคงจะ ไม่รู้สึกอย่างนั้น.

อาตมาเห็นว่ามันมีปัญหากันอย่างนี้ จึงได้เอามาพูด แล้วก็พูดกันอย่างความรู้สึกของพุทธบริษัท ดังที่กล่าวแล้ว ไม่พูดอย่างปรัชญาเพื่อเจ้าของนักปรัชญาทั้งหลาย. ขอให้ทราบไว้ว่า เราจะพูดอะไรกันที่นี่ ที่สวนโมกข์นี้ โดยเฉพาะที่บริเวณนี้ แล้วก็พูดกันในฐานะที่เป็นความคิดเห็นของพุทธบริษัททั้งนั้น ไม่ว่าจะพูดถึงเรื่องอะไร เช่นเดียวกับที่พูดถึงเรื่อง การศึกษามาแล้ว.

ในวันนี้ก็จะพูดถึงเรื่องการงาน เพื่อว่าพุทธบริษัทจะเป็น พุทธบริษัทที่ถูกต้องยิ่งขึ้น ถ้าเขารู้จักการงาน และพอใจ ในการที่จะให้การงานนั้นเป็นไปถึงที่สุด.

ความหมายของ “การงาน”

คำว่า การงาน เป็นภาษาไทย ถ้าเป็นภาษาบาลี จะได้ แก่คำว่าอะไร ? และมีความสำคัญอย่างไร ก็ขอให้ลองคิดดู.

คนที่เคยเรียนภาษาบาลีมาบ้างแล้ว ก็คงจะรู้จักว่าคำนี้ในภาษาบาลีหมายความว่าอะไร. ในภาษาบาลีคำนี้ได้แก่คำว่า กมฺมนฺโต หรือ กมฺมนฺต. คำนี้มีที่มาในอัฐสังคิกมรรค คือองค์หนึ่งแห่งมรรคแปดองค์ มีอยู่องค์หนึ่งเรียกว่าสัมมากัมมันโต แปลว่า มีการงานชอบ; เมื่อมีการงานชอบ คือ เป็นการงานที่ชอบก็จะเป็น องค์ประกอบหนึ่งสำหรับอริยมรรค เพื่อการก้าวไปสู่พระนิพพาน.

คำว่า การงาน ในภาษาไทยเราตรงกับคำในภาษาบาลีว่า กมฺมนฺโต เป็นคำพูดคำหนึ่งในองค์ทั้งแปดของอริยมรรค ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้ก่อน.

ที่นี่ เมื่อจะถือเอาความหมายที่ดีที่สุดของคำว่า การงาน อาตมาก็คิดว่าควรจะต้องถือเอาความหมายจากคำว่า กมฺมนฺโต นั่นเองเป็นดีที่สุด. เขาจะเรียนบาลีกันมาอย่างไร, เขาจะแปลความของคำๆ นี้ว่าอย่างไร, ก็ตามใจเขา; แต่สำหรับอาตมานั้น จะถือเอาใจตรงๆ ตามตัวหนังสือทีเดียว.

กมฺมนฺโต เอาตามตัวหนังสือจริงๆ ก็คือ กมฺม คำหนึ่ง, อนฺต คำหนึ่ง; กมฺม กับ อนฺต ก็เป็น กมฺมนฺต; กมฺม ก็แปลว่าการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา, อนฺต ก็แปลว่า ที่สุด, จะแปลกันอย่างง่าย ๆ ว่า ที่สุดแห่งการกระทำ คือการกระทำอันสูงสุด อย่างนี้ก็ว่าได้เหมือนกัน แต่ดูไม่ค่อยจะมีเหตุผลนัก. ถ้าจะเอาความให้ละเอียดประณีต ก็อยากจะแปลว่า สิ่งสุดท้ายคือที่สุดนั่นเอง ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ.

ท่านคงจะงงๆ หรือฟังยากสำหรับบางคน ว่าสิ่งสุดท้ายที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่า ไม่ต้องทำ. ในบรรดาสิ่งที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำแล้วสิ่งที่เรียกว่า การงานนี้แหละ เป็นสิ่งสุดท้าย หมายความว่า ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ คือสิ่งที่ต้องทำนั่นเอง เพราะไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ. อาตมาถือเอาความหมายของคำว่า กัมมมนุโต ในลักษณะอย่างนี้ว่าอย่างนี้.

ท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจได้บ้างว่า สิ่งที่เราจะผัดเพี้ยนหรือขอร้อง ร้องอุทธรณ์อะไรก็ตามว่า ไม่ต้องทำ, ไม่ต้องทำ ให้ผ่อนผันนั้น. การงานนั้นเป็นสิ่งสุดท้าย ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ คือไม่ยอมให้ใครได้รับการยกเว้นว่าไม่ต้องทำ. สิ่งที่ต้องทำนี้มันทำเพื่อมนุษย์จะรอดอยู่ได้ หรือเพื่อมนุษย์จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ไม่รอดอยู่เปล่าๆ; หมายความว่า มนุษย์เราอย่ารอดชีวิตอยู่เปล่าๆ เลย จงรอดชีวิตอยู่ในลักษณะที่ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ นี่เราเรียกว่า สิ่งที่ต้องทำ. สิ่งสุดท้ายที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำนั้น ก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าการงานนี้แหละ คือเราต้องทำเพื่อมนุษย์รอดอยู่สำหรับจะได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

เมื่อถือเอาบทนิยามนี้เป็นหลักสำคัญแล้ว ท่านทั้งหลายก็ควรจะมองเห็นได้เองมากหรือน้อย ว่ามันจะหมายความว่าอะไร ? ว่าสิ่งที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำนี้ มันมีความสำคัญอย่างไร ? เหลือบตาดูทั่วไป ก็จะมอง

เห็นว่า บรรดา สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายแล้ว ต้องทำ. สิ่งที่จะทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ แม้จะเป็นเพียงต้นไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีชีวิตชั้นต่ำ ต้นไม้ก็ต้องทำ เพื่อให้ตัวมันเองรอดอยู่ได้ หรือเพื่อให้ตัวมันเองเจริญงอกงามดีที่สุดที่มันจะทำได้ และมีพืชพันธุ์ต่อไป.

ทีนี้ ถ้ามองสูงขึ้นมาถึงสัตว์เดรัจฉาน สัตว์เดรัจฉานก็มี สิ่งที่ต้องทำให้มันรอดชีวิตอยู่ได้, และให้ปลอดภัยที่สุด, ให้อยู่ด้วยความผาสุก หรือกระทั่งสืบพันธุ์ต่อไปได้; นี่เป็นสิ่งที่จะต้องทำ ก็เรียกว่า การงานนั่นเอง. สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายก็ต้องทำงานตามแบบฉบับของสัตว์เดรัจฉาน, รวมความแล้วก็เพื่อรอดชีวิตอยู่ได้ เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด สำหรับสัตว์เดรัจฉาน, สิ่งนี้เรียกว่าการงาน นับตั้งแต่ว่าที่มันจะต้องหาอาหาร จะต้องเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ต่อสู้โรคภัยไข้เจ็บและรอดชีวิตอยู่ได้ก็เรียกว่าการงาน. อย่างนก หนู ตัวเล็กๆ ก็รู้จักทำที่อยู่อาศัย รู้จักหาอาหารกิน รู้จักป้องกันภัย หลบหนีภัย รู้จักสืบพันธุ์ เพื่อว่าจะไม่สูญพันธุ์ไป ทั้งหมดนี้ ก็เรียกว่าการงานทั้งนั้น.

ครั้นมาถึงมนุษย์ สิ่งที่เรียกว่าการงานก็สูงขึ้นตามลำดับ ในระดับที่เรียกว่ามนุษย์ เพราะมันสูงขึ้นมาทั้งทางกาย และทางจิตใจ หรือสติปัญญา. สิ่งที่เรียกว่าการงาน ก็ก้าวหน้าขึ้นมาถึง ระดับมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็ต้องทำเพื่อความเป็นมนุษย์; นี้เรียกว่าการงาน. เราจึงมีหน้าที่สำหรับทำ เพื่อความเป็นมนุษย์ ซึ่งได้รับการอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่อ่อนแอแต่อกจนกว่าจนกว่าจะเติบโตจนกว่าจะถึงเวลาแตกตายเป็นผู้ใหญ่

ก็ล้วนแต่ต้องทำให้ดีที่สุด : เป็นเด็กที่ดีที่สุด, เป็นคนหนุ่มสาวที่ดีที่สุด, เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดีที่สุด, เป็นคนแก่คนเฒ่าที่ดีที่สุด.

การทำหน้าที่การงานเหล่านี้ ถือว่าเป็นสิ่งที่ยกเว้นให้ไม่ได้ว่า ไม่ต้องทำ เป็นสิ่งสุดท้าย หมายความว่าสิ่งอื่นๆ อาจจะยกเว้นให้ได้ว่า ไม่ต้องทำ แต่สิ่งที่ยกเว้นให้ไม่ได้เป็นสิ่งสุดท้าย ก็คือสิ่งที่เรียกว่าการงาน. ดังนั้นเราควรจะถือว่า การงาน เป็นสิ่งที่ประเสริฐ หรือ ศักดิ์สิทธิ์ หรือ สูงสุดสำหรับความเป็นมนุษย์นั่นเอง; ถ้าละเลย ต่อสิ่งที่เรียกว่าการงาน ก็ย่อมจะสูญเสียความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง.

การงานสัมพันธ์กันกับการศึกษา

ที่นี่ เมื่อมองดูถึง การงาน ก็เห็นได้ว่ามัน สัมพันธ์กันอยู่กับสิ่งที่เรียกได้ว่าการศึกษา; เพราะว่าการงานนั้นมีเรื่องราว มีวิธีการ มีอะไรต่างๆ ที่จะต้องอาศัยความรู้ สติปัญญา จึงต้องมีการศึกษา และเนื่องกันอยู่กับการศึกษา. สำหรับสิ่งที่ทำได้โดยสัญชาตญาณ โดยไม่ต้องมีการศึกษานั้น มีอยู่เป็นส่วนน้อย แล้วก็พอ, และเราก็เป็นมนุษย์ไม่ใช่เป็นสัตว์เดรัจฉานที่ทำอะไรๆ ก็ทำไป โดยอาศัยความรู้ในระดับสัญชาตญาณเสียมากกว่า.

เมื่อการงานเนื่องกันอยู่กับการศึกษา ลักษณะการต่างๆ

มันจึงคล้ายกันหรือถ่ายทอดสืบกันมาอย่างทีกล่าไปแล้วเมื่อ
ตะกั้ันว่า การศึกษาคือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ทุก
ชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดี
ที่สุด.

เดี๋ยวนี้ การงานก็คือตัวการก้าวหน้าัน้เอง. การศึกษา
เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการก้าวหน้า, และตัวการก้าวหน้าัน้ก็คือ
ตัวการงานัน้เอง; ดังนั้นตัวการงานจึงต้องเป็นตัวการ
ก้าวหน้า เราต้องรับผิดชอบ ให้การงานคือตัวการก้าวหน้า;
ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว มันก็ไม่มีมีความหมายอะไร.

ทุกคนจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยความก้าวหน้าในการกระทำ
คือมีการกระทำที่ทำความก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา สิ่งที่ต้อง
กระทำ เรียกว่าการงาน หรือการงานคือสิ่งที่ต้องกระทำ ใน
ฐานะเป็นสิ่งที่สุดท้าย ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องกระทำ.

ขอให้รู้สึกหรือเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าการงานอย่างนี้ เราก็
จะพอใจที่จะเกี่ยวข้องกับการงาน หรือเห็นว่าการงานเป็นสิ่งที่
มีเกียรติ เป็นสิ่งที่ทำความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์. จะพิจารณากัน
ละเอียดลออสักหน่อย ถึงสิ่งที่เรียกว่าสิ่งที่ต้องกระทำ.

การงานข้อแรกคือทำให้ชีวิตอยู่รอด

สิ่งที่ต้องกระทำนั้น โดยทั่วไปก็เล็งถึงสิ่งที่ทำให้รอดชีวิต
อยู่ได้เป็นข้อใหญ่ หรือเป็นข้อแรก. นี้ทุกคนเข้าใจ และเข้าใจ

ได้โดยธรรมชาติ, คือธรรมชาติบังคับให้เข้าใจ มีสัญชาตญาณที่รู้ได้เองเกี่ยวกับสิ่งนี้เป็นต้นทุนอยู่เป็นส่วนใหญ่. ถ้าเขาจะหิวขึ้นมา แล้วเขาก็ต้องหากินเพื่อระงับความหิว หรือเพื่อให้รอดชีวิตอยู่ได้ นี่มันสอนให้เอง.

สิ่งที่ต้องกระทำในการรอดชีวิตอยู่ แล้วที่แฝงกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น ยังมีอยู่อีกแขนงหนึ่งคือ การสืบพันธุ์ อย่าให้สูญพันธุ์ไป. อันนี้มันแปลกประหลาดอยู่ว่า ทำไมจึงต้องเป็นอย่างนั้น? ข้อนี้จะถือว่าเป็นหน้าที่ของพระเจ้าผู้สร้างสิ่งทั้งปวงมา ให้เป็นลัทธิที่ฝากไว้กับความเชื่อ ดังนี้ก็ได้.

พวกที่ไม่ถือลัทธิอย่างนี้ ก็ถือว่าเป็นธรรมชาติ ธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่ามีชีวิต, แล้วก็ต้องการที่จะสืบพันธุ์เพื่อไม่ให้สูญพันธุ์, ถือเป็นเรื่องธรรมดาเสียเองอย่างนี้ก็ได้, ซึ่งเป็นคำพูดในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ เกี่ยวกับชีววิทยาโดยตรง. ที่เราจะเห็นได้ง่ายๆ จะรู้สึกได้ง่ายๆ ว่า การสืบพันธุ์ไม่ให้สูญพันธุ์นี้เป็นความรู้สึกตามสัญชาตญาณ คือเกิดได้เอง รู้สึกได้เอง และเป็นไปได้เอง ในสิ่งที่มีชีวิตระดับต่ำสุดคือ พวกพืชพันธุ์ไม้ พืชทุกชนิดทั้งหลาย ก็ต้องการที่จะสืบพันธุ์ไว้ไม่ให้สูญพันธุ์ จึงได้ต่อสู้อย่างยิ่งในการที่จะมีดอกและมีผล.

ต้นไม้จะดิ้นรนเพื่อจะมีดอกและมีผล ถ้ารู้สึกว่าจะต้องตาย แล้วก็รีบออกดอกออกผลมาเป็นการใหญ่ ก่อนหน้าแต่ที่จะตาย; ดังนั้นจึงมีเคล็ดสำหรับผู้ที่อยากจะบังคับให้ต้นไม้ออกดอกออกผล โดยการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่ง

เป็นการแสดงว่าจะทำให้มันตาย; เช่นไปสับไปฟัน หรือเอาไฟไปลนให้มันเกือบตาย มันก็จะรีบออกดอกออกผลมาทันที ดังนั้นเป็นต้น. เรียกว่า สิ่งที่มีชีวิต แล้วยอมมุ่งหมายเป็นอย่างยิ่งที่จะสืบพันธุ์ให้ยังคงอยู่.

การที่ไม่สูญพันธุ์ นั้นเป็นความหมายของคำว่าชีวิต; เพราะว่าชีวิตนี้ ชีวิตเดียวมีอยู่นี้ ถ้าเกิดตายลง มันก็เท่ากับไม่มีชีวิต. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าชีวิตจึงคิดเผื่อไป ถึงกับว่าถ้าชีวิตนี้ตายลง ชีวิตอื่นก็ยังคงสืบแทนอยู่ต่อไป เพื่ออย่าให้สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้นสิ้นสุดลง. ดังนั้นจึงมีความรู้สึกที่ต้องการจะสืบพันธุ์ไว้อย่างแรงกล้า นับตั้งแต่ต้นไม้พฤกษชาติทั้งหลาย, สูงขึ้นมาถึงสัตว์เดรัจฉาน, แล้วก็สูงขึ้นถึงมนุษย์ เป็นที่รู้กันดีอยู่แล้วว่าเป็นธรรมชาติอันรุนแรงอย่างไร; หรือจะถือว่าเป็นความประสงค์ของพระเป็นเจ้า ก็เป็นความประสงค์ที่เฉียบขาดอย่างไร; ควรจะรู้จักแก้ไขปัญหานี้ให้ลุล่วงไป โดยที่ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา.

ชีวิตรอดอยู่เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด

ที่นี่ ก็มีข้อถัดไปอีกว่า เมื่อไม่สูญพันธุ์หรือรอดชีวิตอยู่ได้แล้วจะอยู่ทำไมกัน? จะอยู่ไปทำไมกัน? เรื่องมันก็มีว่า เพื่อได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มันควรจะได้รับ; จะเป็นอะไรก็มีทางที่จะพูด

ได้มาก. ความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดอยู่ที่ตรงไหน? มันเป็นเรื่องใหญ่ พุดกันยืดยาว ไม่อาจที่จะเอามาพุดแทรกเข้าตรงนี้ มันจะทำให้เวียนหัว. แต่ขอให้ยุติไว้สักอย่างหนึ่ง ว่า มนุษย์ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุดตามที่ตนจะเข้าใจว่าอย่างไรก็ได้; โดยทั่วไปในหมู่พุทธบริษัทนี้ ก็ถือว่าการได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์. เมื่อมีความแน่นอนที่ว่าต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุด มันก็เกิด มีความหมายของคำว่า การงานขึ้นมา ว่ามี การงานที่ดีที่สุด ขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง.

การงานที่ดีที่สุด ที่จะทำให้นมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด นั้นคืออะไร? เราก็พุดกันอย่างภาษาพุทธบริษัทต่อไปอีกว่า สิ่งนั้นเรียกว่า กัมมฐานะ หรือกัมมฐาน แปลว่า ฐานที่ตั้งของการงาน.

กัมมฐาน ก็รู้กันอยู่ดีแล้วในหมู่พุทธบริษัทว่า เป็นวิธีการที่จะทำพระนิพพานให้แจ้ง; จะเป็นสมถกัมมฐานหรือวิปัสสนากัมมฐาน ก็มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันหรือทำงานร่วมกันไป เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง. ดังนั้นก็พุดได้ต่อไปว่า การทำพระนิพพานให้แจ้ง เป็นการทำงานในระดับสูงสุดสำหรับมนุษย์; ใครจะต้องการหรือไม่ต้องการนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก; แต่ตามความจริงของธรรมชาติแล้ว การกระทำอย่างนี้เป็น การงานขั้นสูงสุดของมนุษย์, และเราเรียกกันเป็นที่เข้าใจกันแล้วในปัจจุบันนี้ว่า กัมมฐาน.

การงานดีที่สุดคือทำนิพพานให้แจ้ง

สำหรับคนชาวบ้านทั่วไป จะมีกัมมัญฐานได้อย่างไร ?
ข้อนี้ก็ไม่ยาก คือถือเอาให้ตรงตามความหมายของคำสองคำ
นั่นว่า สมถกัมมัญฐาน ก็ทำจิตใจให้มันสงบ, ทำจิตใจให้เป็น
ไปปกติ, ทำจิตใจให้เข้มแข็ง ในการที่จะทำหน้าที่การงานทาง
จิตใจ. ใครมีวิธีฝึกฝนอย่างไรก็ได้ ถ้ามันสำเร็จประโยชน์
ให้มีจิตใจที่ปกติเข้มแข็งเป็นอิสระ, มีความสามารถในหน้าที่
ของจิตใจแล้วก็เรียกว่า เขาก็มีสมถกัมมัญฐานได้ เป็นการ
งานชั้นเลิศในส่วนจิตก่อน.

ทีนี้ ก็ทำต่อไป ในส่วนที่เป็นสติปัญญา ที่เรียกว่า
วิปัสสนา คือดูให้เห็นว่าอะไรเป็นอะไร เป็นความก้าวหน้าทาง
สติปัญญา, ให้เข้าใจและรู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้อง
ตามที่เป็นจริง ในการกระทำทุกอย่างที่เกี่ยวกับมนุษย์เรา.
เขาทำได้อย่างนี้ ก็เรียกว่ามีวิปัสสนากัมมัญฐาน ไม่ต้องพูดว่า
จะต้องเอาตามแบบที่มีอยู่ในพระคัมภีร์. เราจะถือว่า ถ้าได้
ผลอย่างนี้แล้วก็เป็นการถูกต้อง คือเป็นสมถกัมมัญฐาน หรือ
เป็นวิปัสสนากัมมัญฐาน ได้ด้วยกันทั้งนั้น. ให้ทุกคนและนัก
ศึกษาทุกคนไปคิดดูเองก็ได้ ว่าอะไรมันจะดีไปกว่านี้.

มนุษย์จะต้องมีจิตใจที่มีสมรรถภาพสูงสุด นี้เรียกว่า
เป็นสมถกัมมัญฐาน; และมนุษย์จะต้องมีสติปัญญาถูกต้อง
ตามธรรมชาติอันลึกซึ้งถึงที่สุด นี้ก็เรียกว่า วิปัสสนากัมมัญ-

ฐาน, เป็นระดับสุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่าการงานสำหรับมนุษย์
นั่นเอง.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า สิ่งที่ต้องกระทำคือทำให้รอดอยู่ได้
แล้วก็มี การสืบพันธุ์ไว้ เพื่อความไม่สูญพันธุ์ไปเสีย, เพื่อว่าจะ
ได้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะถึงได้ ในระดับบุคคลนั้น หรือ
ในระดับลูกหลานก็ตาม มันมีการกระทำให้ถึงระดับสุดท้าย
ของสิ่งที่เรียกว่า การงานหรือหน้าที่.

การงานดีที่สุดคือบรรลुพระนิพาน

ที่นี่ ก็ขอให้ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูตรงนี้อีกสักครั้ง
หนึ่งว่า เรามีการงานอย่างไร ? หรือธรรมชาติมอบหมายให้
เรามีการงานอย่างไร ? หรือว่าเขาตามชอบใจของเรา เราควร
จะมีหน้าที่การงานอย่างไร ? จึงจะเรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง
และสูงสุด เราก็เลือกเอาเองได้; ถ้าเลือกไปโดยความรู้สึกผิด
ชอบชั่วดีที่ไม่หลอกลวงตัวเอง เลือกเอาด้วยความบริสุทธิ์ใจ
แล้วมันก็ไม่มีความอื่นที่จะไป นอกจากทางที่กล่าวนี้ คือต้องได้
ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะถึงได้ คือ สภาพของจิตใจที่
หมดปัญหา ที่หมดสิ่งรบกวน หมดสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์
เหลือเป็นใจที่เป็นอิสระ เยือกเย็นเป็นผาสุกไม่มีอะไรกระทบ
กระทั่งได้. อย่างนี้เราเรียกว่าการบรรลुถึงพระนิพพาน แปลว่า

ดับหมดแห่งปัญหา เครื่องรบกวนทุกๆ ประการ, เป็นจุดสุดท้ายของหน้าที่การงานของสัตว์ในระดับสูงสุด ที่เรียกกันว่า มนุษย์นั่นเอง. นี่แหละคือสิ่งที่เรียกว่าการงาน.

ท่านทั้งหลายลองคิดดู ว่าเป็นของน่ารักหรือเป็นของน่าชัง แล้วทำไมเราจึงคอยแต่จะหลบหลีกการงาน ? มันจะมีความเข้าใจอะไรที่ไขว่กันอยู่; หมายความว่าเราชอบสนุกสนานเริงดอรรอย. เราไม่ชอบเหน็ดเหนื่อย หรือความยาก ความลำบาก; แม้ว่าจะเป็นการทำการงาน นั้นก็ขอให้ไปคิดดูเองว่ามันถูกหรือผิดอย่างไร ? ถ้าไม่มีการลงทุนด้วยความเหน็ดเหนื่อย หรือความยากลำบาก แล้วมันจะเรียกว่าการงานได้อย่างไร ? หรือว่าค่าของมันจะมีอยู่ที่ตรงไหน ? ถ้าพูดอย่างวิชาธรรมดาสามัญ ซึ่งพูดว่ามัน ต้องมีการลงทุน มันจึงจะมีค่า สำหรับจะมีสิทธิเรียกร้องอะไรที่เป็นผลเกิดขึ้นมา. ฉะนั้น หน้าที่การงานมันก็อยู่ในรูปแบบอย่างนั้น.

เราดูตามตัวหนังสือหรือพยัญชนะกันอีกครั้งหนึ่งก็ได้ เช่นคำว่ากรณียะหรือกิจจะ ซึ่งแปลว่าหน้าที่การงาน มันมีความหมายว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ หรือถ้าชัดเจนไปกว่านั้น ก็คือว่ามันต้องกระทำ เพื่อว่าจะได้รับผลตอบแทนที่ดีที่สุด. ถ้าสำหรับมนุษย์ก็สำหรับมนุษย์, ถ้าสำหรับสัตว์ก็สำหรับสัตว์, ถ้าสำหรับพฤษชาติพืชพันธุ์ต้นไม้ก็สำหรับต้นไม้, แต่มันมีสิ่ง ที่ควรกระทำ. คำว่า “กร” ก็แปลว่า การทำ, คำว่า “กรณียะ” ก็แปลว่า เป็นเครื่องกระทำ, คำว่า “กรณียะ” ก็แปลว่า ควร หรือ

ต้องกระทำ, คำว่า “กิจจะ” ก็แปลว่า ต้องกระทำ.

เรามีกิจ คือหน้าที่ที่ต้องกระทำ, มีกรณียะ สิ่งที่ต้องกระทำ, เมื่ออยู่ในลักษณะที่เรียกว่าไม่อาจจะยกเว้นให้ได้ว่า ไม่ต้องกระทำ, เราก็เรียกว่า กัมมันโต หรือ การงานในความหมายที่สมบูรณ์ที่สุด ว่าเป็นสิ่งสูงสุดที่สุดของการกระทำ ยกเว้นให้ไม่ได้.

การงานต้องทำเพื่อชีวิตรอดสบาย

ที่นี่ จะดูในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ ก็จะมองเห็นว่ามัน เป็นสิ่งที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้. มันเป็นที่ควรกระทำหรือต้องกระทำ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้. การที่ต้องทำหรือควรทำนี้ มันมีความหมายอยู่ที่ตรงนี้; แต่มันยังมีข้อดีอยู่หน่อยหนึ่งว่า บางอย่างที่เราควรทำหรือต้องทำนั้น ธรรมชาติมันทำให้ในลักษณะที่ สำเร็จรูปอยู่โดยมากแล้วก็ มี คือรู้สึกได้เอง, คิดนึกได้เอง, สามารถทำได้เอง ที่ทำไปได้ด้วยอำนาจสัญชาตญาณ ไม่ต้องมีเจตนา; สัญชาตญาณคือความรู้ที่เกิดขึ้นเอง โดยไม่ต้องพยายาม. ดังนั้นจึงมีกรรมหรือการกระทำอันหนึ่ง ซึ่งเป็นไปได้เองหรือเกิดได้เอง โดยไม่ต้องเจตนาก็มีได้; อย่างที่รู้จักหาอาหารกิน, รู้จักต่อสู้อันตราย, คู่กันไปกับสิ่งที่เรียกว่าสัญชาตญาณนั้น นั่นก็ช่วยไว้ได้มากคือ ประหยัดไว้ได้มาก; ยังเหลืออยู่แต่สิ่งที่มันเกินกว่าธรรมดา

อย่างนั้น ที่เราจะต้องศึกษา. เราจะต้องทำให้มันถึงที่สุดในส่วนนี้, แล้วก็ทำหน้าที่การทำงานในส่วนนี้ขึ้นมาให้สมบูรณ์. เขาเป็นว่ามันมีสิ่งที่จะต้องกระทำเพื่อชีวิตรอด ไม่ทำไม่ได้ นี่เราเรียกว่าการทำงาน.

ที่นี่ จะดูต่อไป ซึ่งบางที่จะเห็นไปว่าเป็นเรื่องแก่งัดดูอย่างพิโยกพิเกน ให้มันมากเรื่องมากราว; แต่ว่าอาตมาเห็นว่ามันเป็นสิ่งที่ควรดู คือความหมายที่พิเศษออกไป จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า มันเป็นที่ต้องกระทำ แม้ว่าจะไม่เป็นที่พอใจของมนุษย์ผู้เกียจคร้าน ไม่อยากจะทำอะไรให้เหนื่อย, ไม่อยากจะทำอะไรให้มาก ให้มันเหนื่อยมาก, แต่ก็อยากจะเอาผลเป็นความสุขสะดวกสบายมาก.

การพักผ่อนก็เป็นการงาน

สำหรับ ความหมายพิเศษ ปลีกออกไป สำหรับคำว่า การงานนั้นก็อยากจะชี้ไปถึงการพักผ่อน.

อาตมาจะพูดว่า การพักผ่อนก็เป็นการงาน แต่บางคนอาจจะคิดว่าบ้าแล้ว, บ้าแล้ว, ที่จะให้การพักผ่อนก็เป็นการงาน; แต่ที่จริงมันก็ยังเป็นอย่างนั้น คือว่าคนเราต้องมีการพักผ่อน. ถ้าไม่มีการพักผ่อนมันก็ตาย หรือไม่มีแรงเรี่ยวแรงที่จะทำการงาน.

เดี๋ยวนี้เรามันโง่ไปเอง ไม่รู้จักพักผ่อนที่ถูกต้อง, ไปพักผ่อนในลักษณะที่ไม่เป็นการพักผ่อน; แต่กลับเป็นการทำลายกำลังงาน เหมือนที่ทำกันอยู่โดยมาก. เมื่อควรจะพักผ่อนหลับนอน ก็ไปพักผ่อนที่โรงหนังโรงละคร, เรื่องเหลวแหลกทางกามารมณ์ ก็ว่าเป็นการพักผ่อน. นี่เพราะว่ากิเลสตัณหาหรือความโง่ความหลงมันพาไป ให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าการพักผ่อนนั้นผิดพลาด.

เราควรจะถือเอาตามหลักของธรรมชาติ ว่าการพักผ่อนก็คือการที่ไม่ต้องใช้แรงงาน ทั้งทางกายและทั้งทางจิตใจหรือสติปัญญาด้วย จึงจะเป็นการพักผ่อน; เช่นว่าเหนื่อยแล้วก็พักผ่อน. สุนัขและแมวพักผ่อนได้ดีกว่าคน. คนมันโง่ไปพักผ่อนในทางที่เสียกำลังงานทางกาย ทางจิต ทางสติปัญญาที่เขาเรียกว่าการพักผ่อน ซึ่งหลายคนที่นั่งอยู่ที่นี้ก็เคยใช้ความหมายของคำว่าพักผ่อนอย่างนี้.

แทนที่จะเป็นการพักผ่อน ให้แก่ร่างกายหรือจิตใจหรือกำลังสติปัญญา กลับไปทำในทางที่สูญเสียพลังงานของร่างกายหรือจิตใจไปเสียอีก; เหมือนกับที่เขาพูดว่าสูบบุหรี่แก้กลุ่ม กินเหล้าแก้กลุ่ม. เดี่ยวนี้เศรษฐกิจบีบคั้นทำให้คนต้องสูบบุหรี่ต้องกินเหล้ามากขึ้น เพื่อแก้กลุ่ม. นี่คนโง่มันพูด แล้วมันหลับตาพูดว่าทำอย่างนี้จะเป็นการพักผ่อน หรือเป็นการแก้กลุ่ม หรือดับความทุกข์ ขอให้ไปคิดดูให้ดี.

การพักผ่อนมันต้องคู่กันมากับการใช้แรงงาน ถ้าไม่มีการพักผ่อนมันก็ตาย คือหมายความว่ามันต้องมีพอกัน; อย่างว่ากลางวันก็ทำงาน กลางคืนก็พักผ่อน ให้มันสมดุลกัน; รุ่งขึ้นกลางวันก็มีแรงงาน สำหรับจะทำงานต่อไปอีก. ฉะนั้น การพักผ่อนมันจึงเป็นการลงทุนชนิดหนึ่งด้วย เพื่อให้มีแรงงาน หรือกำลังสำหรับทำงานต่อไป จึงผนวกการพักผ่อนไว้กับสิ่งที่เรียกว่าการทำงาน ในฐานะที่จะขาดเสียไม่ได้. เหมือนกับว่า หม้อประจุแรงไฟฟ้าสำหรับใช้แรงไฟฟ้า มันก็ต้องมีเวลาที่ประจุกำลังไฟฟ้าพอกันกับเวลา ที่เราจะใช้งานจากมัน.

การพักผ่อนก็เป็นเช่นเดียวกัน ต้องทำให้มีสำหรับจะมีแรงงานสำหรับการทำงาน; ถ้าขาดการพักผ่อนเสียแล้วการทำงานก็มีไม่ได้. ดังนั้นจึงเรียกว่าการพักผ่อนก็เป็นการงาน ชนิดหนึ่งด้วย. การพักผ่อนนั้นเป็นการงาน ที่ท่านทั้งหลายจะต้องทำอย่างหนึ่งด้วย. สิ่งที่ยกเว้นให้ไม่ได้นี้ เรียกว่าการงานเสมอไป. ฉะนั้นเราต้องพักผ่อนให้ถูกต้อง และให้เพียงพอ ไม่อย่างนั้นแล้วก็จะเกิดโรคภัยไข้เจ็บ, จะเป็นโรคประสาทจะเป็นบ้า, และจะต้องตายในที่สุด; เพราะการพักผ่อนมันไม่พอ เราจึงต้องมีการพักผ่อนในฐานะที่เป็นการทำงาน.

การกีฬา, การบริหารกาย, ก็เป็นการพักผ่อน

การงานที่เป็นการพักผ่อนบางอย่างนี้ เราอาจทำให้

เป็นการเล่นไปเสียก็ได้ เราจึงมีการเล่นบางอย่างบางชนิด ที่เป็นประโยชน์ด้วยแล้วก็สนุกสนานด้วย เช่นการกีฬา การบริหารร่างกาย หรือการเล่นชนิดใดก็ตาม ที่ทำให้เกิดความโปร่งสบาย แก่ระบบของร่างกาย ระบบประสาทและจิตใจ; มีแต่การงานที่เครียดไม่มีการเล่น ก็จะมีอาการเหมือนกับคนบ้า, ฉะนั้นจึงมีระบบการเล่นที่เป็นประโยชน์, การบริหารกายที่เป็นประโยชน์, ให้เกิดความปกติทางร่างกายและทางจิตใจ เพื่อความถูกต้องสำหรับการทำงานนั่นเอง. ฉะนั้นการเล่นชนิดนี้ การบริหารกายชนิดนี้ ก็เป็นการงานชนิดหนึ่ง; แต่คนโง่จำนวนหนึ่งเขาไม่สนใจ ที่จะมีการเล่นอะไร. เขาก็อวดเคร่งว่าดีกว่าคนอื่น ไม่มีเล่นอะไรในรูปแบบของศิลปเป็นต้น. นี่ก็เป็นคนโง่ที่ไม่รู้จักใช้ชีวิต ให้มีความสามารถในการที่จะประกอบกิจการงาน.

อาตมาจึงพูดอย่างไม่กลัวว่าใครจะให้ ว่าแม้แต่การเล่นมันก็เป็นการงาน. การเล่นเพื่อความสนุกสนานที่ถูกต้อง ก็เรียกว่าเป็นการงาน; แต่คนทั่วไปเขาถือว่ามันเป็นการเล่น มันไม่ใช่การงาน. แต่เดี๋ยวนี้ก็ได้บอกแล้วว่าเราได้พูดกันที่นี้ตรงนี้จะพูดกันในรูปแบบของความคิดเห็นอย่างพุทธบริษัท, ไม่ได้พูดตามแบบชาวบ้านทั่วไป; แต่จะพูดตามแบบของพุทธบริษัท ที่มีสติปัญญาเป็นของตนเอง มองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ลึกซึ้งยิ่งไปกว่าที่คนธรรมดาเขามองกัน. ฉะนั้นขอให้สนใจว่าการทำงานนั้น มันมีอะไรๆ อยู่ในหลายรูป

แบบอย่างนี้.

พิธีกรรม, ประเพณี, ก็เป็นการทำงานเพื่อโลก

ในบางกรณี เราต้องจัดหรือกระทำไปในลักษณะที่ยิ่งใหญ่ ที่เรียกกันว่า พิธีกรรม มีขนบธรรมเนียมประเพณี หลายอย่างเกิดขึ้น เกี่ยวกับการทำมาหากินก็ดี, เกี่ยวกับระบบวัฒนธรรมก็ดี มีการกระทำเป็นหมู่ใหญ่ เป็นของคนทั้งบ้านทั้งเมืองมารวมกันแล้วกระทำ เพื่อให้การงานนั้นมันยิ่งใหญ่ หรือมีความหมาย หรือปลุกเร้าจิตใจของทุกคน ให้สนใจในสิ่งที่เรียกว่าการงาน; เช่นการทำนาก็มีพิธีที่เกี่ยวกับการทำนา.

อย่างในสมัยโบราณเราจะได้ยินว่า พิธีแรกนาขวัญนั้น พระราชาจะลงมาเป็นผู้จับคันไถ แล้วไถนาเป็นประเดิมเริ่มแรกของฤดูกาลทำนา นี่ก็เพื่อให้การทำนานั้น มันเป็นการงานที่มีเกียรติขึ้นมา, แล้วจะได้ทำกันอย่างจริงจังใหญ่โต มโหฬารสนุกสนาน ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเบื่อหน่ายอย่างนี้, นี่คือการงาน ที่จะต้องจัดหรือทำให้เป็นแบบพิธีกรรมที่ใหญ่หลวง ประจำบ้านประจำเมืองประจำชาติก็มี.

เดี๋ยวนี้ อาจจะทำได้ง่ายๆ ในฐานะเป็นพิธีประจำโลก เพราะว่าอาจจะชวนกันทำอะไรๆ ที่เดียวพร้อมกันทั้งโลกก็ยังทำได้; เพราะว่าโลกนี้มันแคบนิดเดียว แล้วในสมัยปัจจุบันนี้มีอะไรติดต่อกันได้ในเวลาอันสั้น สามารถทำอะไรพร้อมๆ

กันทั้งโลกได้อย่างนี้ก็มี. นี่จึงดูการงานขนาดใหญ่ ที่ว่าต้องทำกันได้คราวเดียวกันทั้งโลก เพื่อว่าผลอันยิ่งใหญ่ จะเกิดขึ้นแก่โลกได้โดยไม่ยาก ก็เป็นสิ่งที่ควรจะสนใจไว้ ว่าการงานนั้นมีตั้งแต่เล็กที่สุดจนถึงใหญ่ที่สุด กระทั่งแก่คนทุกคนในโลก ก็ยังเป็นสิ่งที่กระทำได้ เรียกว่าการงานเพื่อผู้อื่น ไม่ใช่การงานเพื่อเราคนเดียว การงานเพื่อโลกทั้งโลก.

โลกหมู่สัตว์ คือคนที่มีชีวิตอยู่ ก็ได้รับประโยชน์ หรือว่าโลกแผ่นดินล้วนๆ ก็ยังจะต้องช่วยกันทำ ให้มันอยู่ในสภาพที่ดีที่งดงาม ที่สำหรับจะเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ได้; นี่ก็ต้องเรียกว่าการงานด้วยเหมือนกัน เราต้องทำการงานทั้งเพื่อแผ่นดินโลก และทำการงานทั้งเพื่อสัตว์โลก มันจึงจะเป็นโลกที่น่าอยู่หรือน่าดู คือจะสะดวกสำหรับมนุษย์ ที่จะทำการงานในระดับสูงสุด คือทางจิตทางใจ.

เมื่อเรารู้จักการงานในลักษณะอย่างนี้ แล้วก็จะพอใจในสิ่งที่เรียกว่าการงาน รู้สึกว่าความเหน็ดเหนื่อยนั้นไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ, หรือการที่จะได้มีเหงื่อไหลออกมานั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ควรจะหลีกเลี่ยง; เพราะว่าเป็นการทำหน้าที่ที่ควรจะทำสำหรับมนุษย์นั่นเอง, และในทางด้านจิตใจแล้ว เหงื่อนั้นแหละจะเป็นเครื่องล้างกิเลส คือความเห็นแก่ตัว. เหงื่อของใครลองออกมา มันก็จะล้างความเห็นแก่ตัวของคนนั้น อย่างน้อยก็ล้างนิสัยที่มันขี้เกียจ, ล้างนิสัยที่ไม่เห็นแก่ผู้อื่น, เพราะว่ามันกลัวเหนื่อย นี่ก็เพราะว่าไม่รู้จักรู้ความหมายอันแท้จริง

ของสิ่งที่เรียกว่า การงาน.

การร่วมแรงงานเพื่อส่วนรวมยังมีค่า

ที่นี่ ยังมีการทำงานบางอย่าง ที่เรียกว่ากระทำกันโดยอ้อม ได้แก่การร่วมแรงกันกระทำเพื่อให้เกิดผลเป็นขั้นตอน. อย่างว่าประชาชนเขาทำงาน เพื่อช่วยเหลือคนที่ทำหน้าที่; เช่น เป็นทหาร สำหรับจะป้องกันบ้านเมือง ก็มีคนต้องทำงาน เพื่อหล่อเลี้ยงกิจการทหาร ซึ่งเป็นหน้าที่การงานอีกอันหนึ่ง คือสำหรับป้องกันบ้านเมือง. ที่นี้มองเข้ามาในวัดวาอาราม นี้ยังมองเห็นได้ว่ามีอยู่; เช่นทนายทนายิกาประชาชนทั้งหลาย ก็ทำงานเพื่อจะเลี้ยงคนงานของพระพุทธเจ้า.

อาตมาอยากจะเรียก ภิกษุสามเณร ผู้ที่ชื่อตรงในหน้าที่ของตน ว่านี่เป็นคนงานของพระพุทธเจ้า. พวกทนายทนายิกาทั้งหลาย ทำงานเพื่อหล่อเลี้ยงคนงานของพระพุทธเจ้า ให้ทำงานในหน้าที่ของตน ด้วยปัจจัยทั้งสี่ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะ และหยุดยebabัดความเจ็บไข้.

ทนายทนายิกานุ่งข้าวให้พระฉัน คงจะผิดกันจากที่นุ่งข้าวให้สุนัขกิน; เพราะว่าภิกษุฉันนั้นเป็นคนงานของพระพุทธเจ้า ที่ชื่อตรงต่อหน้าที่ของตน แล้วก็จะทำหน้าที่ตามพุทธประสงค์ อยู่อย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย เพราะว่าเห็นแก่การงาน นุ่งข้าวให้คนงานของพระพุทธเจ้ากินอย่างนี้ คงจะผิดจากที่นุ่ง

ข้าวให้สุนัขกิน; แต่อาตมาก็ไม่ได้กล่าวว่า หุงข้าวให้สุนัขกิน
นั้น มันจะไม่ได้บุญกุศลอะไรเสียเลย เพียงแต่ว่ามันจะเอามา
เปรียบเทียบไม่ได้ เพราะว่าการงานมันไม่เหมือนกัน มันต่างกัน.

นี่ ขอให้สังเกตดูในแง่ที่ว่า บางอย่างนั้นเราต้องทำกัน
ในรูปแบบที่เรียกว่าสหกรณ์ คือทำไม่เหมือนกัน แต่แล้วก็มี
ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ให้เกิดความสำเร็จร่วมกัน. นี่ก็
เรียกว่าการงาน และยิ่งเป็นการทำงานที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับ
สมัยนี้; เพราะว่าสสมัยนี้เราต้องการจะทำงานที่มีนใหญ่โตและ
กว้างขวางเหลือประมาณที่เดี๋ยว. คนๆ เดียวมันทำไม่ได้ จึง
ต้องประสานงานกันอย่างที่ว่ามาแล้ว แล้วก็ไม่ต้องไปน้อยออก
น้อยใจว่า งานของเราต่ำต้อย ก็ไม่อยากจะทำ.

ท่านต้องมองให้เห็นว่า อย่างที่ตรงนี้ ถ้าไม่มีใครสักคน
หนึ่งรับอาสาทำงานที่ต่ำต้อย คอยกวาดให้มันเกลี้ยงอยู่อย่าง
นี้ แล้วท่านทั้งหลายก็จะมานั่งกันอยู่ในสภาพอย่างนี้ไม่ได้;
นั่นมันก็เป็นการทำงานอันหนึ่ง ซึ่งช่วยให้การงานอีกอันหนึ่ง
มันเป็นไปได้ หรือมันมีอยู่ได้ ฉะนั้น คนที่ล้างจาน ก็คือคนที่
ทำงานที่จำเป็นที่มีค่า สำหรับงานอื่นๆ จะได้ลุล่วงไปได้ด้วยดี.
นี้เราเรียกว่างานในรูปแบบของสหกรณ์ มีได้แม้ในทางเรื่อง
ของชาวบ้าน และในเรื่องของพระศาสนา ในวัดวาอารามทั่วๆ
ไป ขอให้เข้าใจไว้ด้วย.

และบางที่เราก็จะเห็นคนบางคนทำงานสองอย่าง
พร้อมๆ กัน คือทำงานในด้านสูง ที่มีค่าความหมายสูงก็มี

แล้วทำงานในด้านต่ำ; เช่นจะมากวาดลานวัดหรือจะมาล้าง ถ้วยชามอยู่อย่างนี้ก็มี ทั้งนี้เพราะว่าเขาารู้สึกว่า สิ่งที่เราเรียกว่าการงานแล้ว มันไม่มีต่ำ. สิ่งที่เราเรียกว่าการงานแล้ว ย่อมมีเกียรติเสมอกัน เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ได้ยกเว้นให้ว่าไม่ต้องทำ คือมันรวมอยู่ในสิ่งที่ไม่ยกเว้นให้ได้ว่าไม่ต้องทำ มันเป็นเรื่องที่ต้องทำเสมอกัน. ดังนั้น ก็อย่าได้ยึดถือว่า มันเป็นงานสูงงานต่ำ แล้วก็เป็นคนเลือกงาน. ความหมายของคำว่าการทำงานมันจะต้องมีความหมายลึกซึ้งอย่างนี้ คือเป็นความรอดของมนุษย์โดยเฉพาะ.

สรุปว่า การงานคือการดำรงสิ่งจำเป็น เพื่อส่วนรวม

ที่นี่ ถ้าจะสรุปความ ก็อยากจะสรุปความให้มันสั้นที่สุด สำหรับจะตอบคำถามว่า การงานนั้น คืออะไร ? ก็จะทำให้บทนิยามจำกัดความว่า การงานคือการดำรงอยู่แห่งสิ่งที่จำเป็น สำหรับส่วนรวม, การดำรงอยู่ของสิ่งที่จำเป็นสำหรับส่วนรวม. สิ่งที่เป็นจำเป็นสำหรับส่วนรวมนั้นจะมีอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีการทำงาน. สิ่งที่เป็นจำเป็นสำหรับส่วนรวมก็คือว่า สิ่งที่เป็นที่ทำให้โลกนี้มันอยู่ได้ ให้มนุษย์นี้มันมีอยู่ได้.

ส่วนรวมคือมนุษย์ทั้งหมด มันจะมีอยู่ได้จะต้องอยู่นั้น

ก็เพราะการทำงาน จึงถือว่าการงานนั้น คือสิ่งที่จำเป็นสำหรับส่วนรวม ดำรงอยู่ได้.

ถ้าจะพูดสั้นๆ ก็ต้องพูดว่า การงาน คือ การทำให้ดำรงอยู่ได้ แห่งสิ่งที่จำเป็นสำหรับส่วนรวม. อะไรจำเป็นสำหรับส่วนรวม ? ทุกคนพอจะมองเห็นได้ ว่าโลกนี้มันจะอยู่ได้ด้วยอะไร? สิ่งนั้นเรียกว่า จำเป็นสำหรับโลกนี้.

โลกนี้จะต้องมีความรอดอยู่ได้ด้วยการที่มีอาหารกิน มีการกระทำที่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อความสมควรสามัคคี ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน. ทุกคนจะต้องทำให้สิ่งเหล่านี้ยังคงมีอยู่ในโลก, แล้วโลกนี้ก็จะรอดอยู่ได้ เรียกว่าความจำเป็นหรือสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์โดยส่วนรวม.

การงาน คือ การดำรงอยู่หรือมีอยู่แห่งสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์โดยส่วนรวม. ถ้าคิดถึงแต่เพียงเรื่องส่วนตัว มันก็จะมีประโยชน์อะไร; แล้วมันอยู่ไม่ได้. ใครๆ อย่าไปคิดว่าเราจะอยู่ได้ลำพังคนเดียวในโลกนี้. มันเป็นความคิดที่ผิดเกินไปจนไม่ต้องคิดก็ได้ มันจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะอยู่ด้วยกันหลายๆ คน อย่างที่รวมกันเป็นมนุษย์เป็นสังคมมนุษย์.

สังคมมนุษย์นี้ ต้องมีสิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งจำเป็นที่สุดสำหรับจะอยู่ได้ นั่นก็คือการงานนั่นเอง ตรงกับคำจำกัดความข้างต้นที่ว่า “การงานนั้นคือสิ่งที่ไม่อาจจะยกเว้นให้ได้ว่าไม่ต้องการกระทำ” เราจึงเห็นว่าการงานนี้เป็นสิ่งที่มีเกียรติมีความประเสริฐ และมีความสูงสุด ในฐานะเป็นสิ่งที่สูงสุดสำหรับ

มนุษย์.

ที่พูดนี้ไม่ใช่สำหรับจะหลอกใครให้ทำงาน แล้วตัวเองก็ไม่ต้องทำงาน; แต่จะยืนยันว่าทุกคนจะมองเห็นอย่างนี้ แล้วก็ช่วยกันทำหน้าที่ของมนุษย์ หรือสิ่งที่เรียกว่าการงาน แล้วทำถึงขนาดที่เรียกว่า มีความสุข มีความพอใจในการทำงาน.

เมื่อพูดว่า ให้มีความสุขในการทำงาน นี่คงจะไม่ตรงกับที่คนส่วนใหญ่เขาเข้าใจ หรือยึดถือกันเป็นหลัก. เขามักจะถือกันว่าเราทำงานแล้วเราก็จะได้เงินแล้วก็เอามาซื้อหาความสุขโดยเงินที่เราได้จากการทำงาน. แต่อาตมาไม่ได้พูดอย่างนั้น ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น หมายความว่า เมื่อกำลังทำการงานนั้นแหละให้รู้สึกเป็นสุข ให้รู้สึกพอใจในการงาน ว่าเราได้ทำสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะทำ หรือว่าได้ทำหน้าที่ของมนุษย์ แล้วเราก็ควรจะพอใจ และมีความสุข.

เราเป็นมนุษย์ นับถือในความเป็นมนุษย์ เมื่อได้ทำสิ่งสำหรับความมีอยู่แห่งมนุษย์ เราก็ควรจะพอใจ เมื่อพอใจก็จะเป็นสุข; ดังนั้นจึงพูดว่ามีความสุขในการทำงาน. เมื่อทำงานอยู่อย่างเหนื่อยยากลำบากนั้นแหละ ให้รู้จักทำจิตใจให้เย็นดีให้พอใจ และเป็นสุข.

ถ้าจะเป็นการงานในระดับต้น เช่นว่าเป็นเด็กต้องศึกษาเล่าเรียน ก็ต้องเป็นการเล่าเรียนที่พอใจ และเป็นสุขอยู่ในการศึกษาเล่าเรียน ให้แสวงหาความสุขความพอใจจากการศึกษาเล่าเรียนโดยตรง; ไม่ใช่เวลาหยุดเรียนแล้วก็ไป

เที่ยวเล่น แล้วก็เรียกกันว่าความสุข, ไม่เท่าใดก็ตกไปเป็น
เหยื่อของกิเลสซึ่งทำตนให้วินาศ ทั้งชีวิตนี้ก็วินาศ การศึกษา
เล่าเรียนก็วินาศ เพราะตกไปเป็นเหยื่อของกิเลส ที่จะหาความ
สุขตามแบบของกิเลส. แต่ถ้านักเรียน มีความสุขจากการเรียน
โดยตรง, การเรียนเป็นความสุขเสียแล้ว ก็ไม่ต้องไปหาความ
สุขที่ไหนอีก ให้เป็นการหมดเปลืองเงิน หมดเปลืองเรี่ยวแรง
หมดเปลืองเวลาพักผ่อน อย่างนี้เป็นต้น. ขอให้มีความพอใจ
ในการทำงาน.

การงานคือการปฏิบัติธรรม

ถ้าลองให้ลึกลงไปสักนิดหนึ่งว่า การงานนั้นคือการ
ปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นการทำงานอะไร, ระดับไหน, ถ้า
เป็นการงานที่บริสุทธิ์แล้ว เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการ
งานนั้น; ไม่ต้องมาทำที่วัดก็ได้ ทำการงานอยู่ที่ไหนโดย
บริสุทธิ์ใจ เป็นการงานตามความหมายที่ถูกต้อง อย่างที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น แล้วก็เรียกว่าการปฏิบัติธรรม.

เพราะว่าคนที่ จะ ทำการงานนั้นต้องประกอบอยู่ด้วย
ธรรม อยู่ด้วยบทของพระธรรม เช่นว่าจะมี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ
วิมังสา ที่เรียกว่า อิทธิบาท นี้มันต้องมี และมีได้แม้โดยไม่รู้สึก
ตัว; คนที่มีเขายอมทำงานด้วยความพอใจความขยันขันแข็ง

ความเอาใจใส่ ใคร่ครวญอยู่เสมอ นี้เรียกว่าเขาก็มีอิทธิบาททั้งสี่ประการนั้นอยู่โดยไม่รู้สีกตัว เรียกว่ามีธรรมะหรือปฏิบัติธรรมะอยู่โดยไม่รู้สีกตัว แม้คุณธรรมอย่างอื่นก็ยังมีอีก : ต้องมีสัจจะ-ความจริงใจ, มีทมะ-การบังคับตัวเอง, ต้องมีสติสัมปชัญญะ-ความสุขุมรอบคอบไม่สะเพร่า, ต้องมี อริยฐาน คือความตั้งใจแน่วแน่ว่า ไม่ประสบความสำเร็จแล้วก็ไม่เลิกจากการงาน. มีธรรมะซึ่งเป็นบารมีของพระพุทธเจ้าทุกๆ ประการ ในการทำงานของตนๆ จึงถือว่าการปฏิบัติธรรม ก็คือการทำงาน.

ฟังแล้วก็ไม่น่าเชื่อ สำหรับคนที่ยึดถือในคำพูดเกินไป ก็จะไม่เชื่อว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม; แต่อาตมาก็ไม่ได้พูดไปโน่นทำนองว่าจะให้เชื่อหรือไม่ให้เชื่อ แต่พูดไปโน่นทำนองว่าให้มองดู, ให้มองดูเอาเองว่ามันเป็นอย่างนั้นจริงหรือหาไม่ ? ให้การงานเป็นการปฏิบัติธรรม แล้วให้มีความสุขอยู่ในตัวการงาน.

ความหมายเหล่านี้ สรุปได้เป็นคำทองจำง่าย ๆ ว่า :-

อันการงาน คือคุณค่า ของมนุษย์
ของมีเกียรติ สูงสุด อย่าสงสัย
ถ้าสนุกด้วย การงาน เบิกบานใจ
ไม่เท่าไร ได้รู้ธรรม ฉำซึ่งจริง.

เพราะการงาน เป็นตัวการ ประพฤติธรรม
กุศลกรรม กล้าปณมา มีค่ายิ่ง
ถ้าจะเปรียบ ก็เปรียบคนฉลาดยิ่ง
นัดเดี๋ยววัง เกือบนก หลายพกมา

คือการงาน นั้นต้องทำ ด้วยสติ
มีสมาธิ ขันดี มีอุตสาหะ
มีสัจจะ มีทมะ มีปัญญา
มีศีลธำ และกล้าหาญ รักงานจริง.

นี่ สรุปความหมายของคำว่า การงาน คือการประพฤติ
ธรรม เพราะถ้าไม่มีใครที่จะทำงานใดๆ ได้ โดยไม่ให้มีธรรมะ
รวมอยู่ในการทำงาน แต่แล้วคนก็ไม่มองเห็นว่าการงานคือ
การปฏิบัติธรรม แล้วก็ไม่ชอบการงาน อย่างว่าแต่จะบูชาการ
งานเลย.

มันจะเป็นคำที่มากเกินไปหรือไม่ ถ้าจะพูดว่า การงาน
เป็นสิ่งที่น่าบูชา แล้วก็มีคนที่บูชาการงาน ยกเอาการกระทำ
งานตามหน้าที่นั้นเป็นสิ่งสูงสุด ในชีวิตของตนๆ ไม่บูชาสิ่งอื่น
ยิ่งไม่กว่าการทำหน้าที่ของตน. คนประเภทนี้เห็นความหมาย
ของคำว่า “การงาน” สูงสุดอย่างนี้. แต่คนธรรมดาจะหันหน้า
หนีจากการงาน บ่นว่ามันเหนื่อย บ่นว่ามันลำบากมันไม่

สนุกสนาน เขาก็เลยไม่รักการงาน ซึ่งเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัวแล้ว.

ข้อความตอนนี้แสดงว่า การงานนั้นเป็นสิ่งที่น่ารัก แต่เมื่อคนไม่รู้เขาก็เกลียดมัน แล้วก็เบือนหน้าหนี เขียนไว้เป็นคำกลอนอย่างนี้ว่า :-

อันที่จริง การงาน นั้นน่ารัก
เมื่อยังไม่ รู้จัก ก็อangsนาง (คือไม่ชอบ)
ไม่รู้จักรั ก็ปล่อยปละ แล้วละวาง
บ้างร้องคราง เมื่อรอนหน้า ว่าเบื่อจริง.

แต่ที่แท้ การงาน นั้นน่ารัก
สอนให้คน รู้จัก ไปทุกสิ่ง
ถ้ายังทำ ยิ่งฉลาด ไม่พลาดยิ่ง
ได้ตรงดิ่ง สิ่งอุกฤษฏ์ คือจิตเจริญ.

การงานนี้ ดูให้ดี มันน่ารัก
เป็นการชัก ธรรมะมา น่าสรรเสริญ
คือมีสติ ฉันทะ ทมะเกิน
ครั้นหยุดเพลิน จิตก็วาง ทางนิพพาน

อันการงาน นั้นประเสริฐ ตรงที่สนุก
ยังทำงาน ยิ่งเป็นสุข ทุกสถาน
ทำชีวิต ให้สดใส ใจเบิกบาน
ในการงาน ประจำวัน นั้นเองนา.

เมื่ออย่างนี้ มีแต่คน วิจารณ์จิต
เย็นสนิท ดวงใจ ไร้โทสา
เกิดสังคม ที่อุดม ด้วยเมตตา
อยากเรียกว่า รัชมิกะ สังคมนิยม

ผลของงาน ล้นเหลือ เผื่อแผ่ทั่ว
สัตว์ทุกตัว ใหญ่น้อย พลอยสุขสม
ทั้งเมืองเล็ก เมืองใหญ่ ได้ชื่นชม
โลกระดม สุขวาง ทางนิพพาน.

จะบ้าหรือดี ก็ไปคิดดูด้วยกันทุกคน อาตมาไม่ได้ผูก
ขาด; แต่ขอเสนอว่า การงานนั้นเป็นสิ่งที่น่ารัก การงานนั้นเป็น
สิ่งที่มีความสุขได้ในตัวมันเอง ไม่ต้องเอาเงินไปซื้อหาเหยื่อ
ของกิเลส มาทำตนให้มอมแมมอยู่ด้วยกิเลสซึ่งสร้างความผิด
พลาดอย่างอื่นขึ้นมาอีก.

ทั้งหมดนี้แหละ คือสิ่งที่เรียกว่า การงาน เมื่อมองดูตาม
สายตาของพุทธบริษัท พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนมาตาม

แบบของพุทธบริษัท แล้วก็มีวิธีที่จะมองอะไรตามแบบของพุทธบริษัท ฉะนั้นเมื่อมองสิ่งที่เรียกว่าการศึกษาก็ดี เมื่อมองสิ่งที่เรียกว่าการงานก็ดี ย่อมมองออกมาในลักษณะอย่างนี้.

ขอให้ท่านทั้งหลายลองคิดดูแล้วสามารถทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นจากการศึกษาและการงานให้ถึงที่สุดด้วยกันจงทุกคน.

ขอจบลงด้วยการให้พร ว่าให้การศึกษาและการงานเป็นประโยชน์แก่ท่านทั้งหลาย ให้ถึงที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ แล้วมีความเจริญงอกงามอยู่ ในหน้าที่การงานนั้น ทุกทิพารাত্রีกาลเกิด.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงนี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านได้ สวดบทพระธรรมที่ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติหน้าที่การงานนั้นสืบต่อไป.

การงานเป็นการปฏิบัติธรรม

ธรรมเนียมของพุทธทาส, ธรรมปาฏิโมกข์เล่ม ๑, ลำดับที่ ๓๑ บนแถบพื้นสีน้ำเงิน,
เรื่องที่ ๘. การงานเป็นการปฏิบัติธรรม, หน้า ๒๓๓-๒๕๒,
บรรยายวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะแม.

วันนี้ เป็นวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐ จะพูดเรื่องอะไรกันดี. ตามที่เราเคยตั้งใจกันว่าทุกๆ วันพระ เราจะพูดธรรมะกันที่ตรงนี้, ที่หน้าตึกโรงมหารสพทางวิญญานนี้ เราเรียกว่าปาฏิโมกข์ธรรมะ. ข้อนี้อย่าลืมเสียทุกๆ องค์อย่าลืมเสีย. ทุกๆ วัน อุโบสถหรือวันธัมมัสสวนะนี้ ถ้าไม่มีอุปสรรค เรามีปาฏิโมกข์ในทางธรรมะลงเดือนละ ๔ ครั้ง, ปาฏิโมกข์ทางวินัยมีเดือนละ ๒ ครั้ง สำหรับปาฏิโมกข์ทางธรรมะนี้ ควรจะพูดเรื่องที่เป็นหลักเป็นฐาน เป็นความสำคัญ พอที่จะเรียกว่า ปาฏิโมกข์, แล้วก็ต้องเป็นเรื่องที่ลืมไม่ได้ ต้องพูดซ้ำกันอยู่บ่อยๆ ย้ำกันอยู่บ่อยๆ, ขยายความกันอยู่บ่อยๆ.

ทำงาน เป็นการปฏิบัติธรรมก็ได้

เรื่องที่สำคัญที่สุดก็มีไม่กี่หัวข้อ; บางหัวข้อก็ชัดเจนเพียงพอ เราด้วยกันเข้าใจกันดีแล้ว; แต่บางหัวข้อรู้สึกว่ายังไม่รู้ : โดยเฉพาะหัวข้อที่ว่า “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” นี่ก็เป็นหัวข้อที่สำคัญที่สุด, และโดยเฉพาะสำหรับเราที่อยู่กันที่นี่ ยิ่งมีความสำคัญมาก. พวกอื่นเขาแยกการปฏิบัติธรรมะออกจากการทำงานจนถึงกับว่า การงานรวมกันไม่ได้กับการปฏิบัติธรรม; แม้ในหนังสืออย่างเช่นหนังสือวิสุทธิมรรค หรืออรรถกถาจำพวกเดียวกันนั้น ก็จัดการงานไว้เป็นปليโพธ คือเป็นอุปสรรค; หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยวขัดขวางทำให้ล่าช้าแก่การปฏิบัติธรรม; แต่ที่นี่เรากลับพูดว่าตัวการงานคือตัวการปฏิบัติธรรม. ใครฟังดี ฟังรู้ ก็ฟังเข้าใจถูก ถ้าฟังไม่ถูกก็แปลว่า ไม่รู้.

ถ้าถือตามอรรถกถาเหล่านั้น ก็แปลว่าเราจะทำงานให้เป็นการปฏิบัติธรรมไม่ได้เพราะเป็นเข้าศึกแก่กัน. แต่ผมขอยืนยันว่า “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” อยู่เสมอ, แล้วก็ถือหลักอันนี้มาเสมอตลอดเวลา ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีจนกระทั่งบัดนี้; เราควรจะสนใจกันไว้บ้าง.

ที่นี่ มาคิดเสียว่า โดยเฉพาะพวกเรามีหลักกันอย่างไร คนอื่นเขามีหลักตรงกันข้าม จะเข้าใจว่าอย่างไร? พวกอื่นเขาว่า เมื่อปฏิบัติธรรมแล้ว ไม่ทำอะไรเลย แม้แต่หนังสือก็ไม่อ่าน,

ไม่มีอะไรที่จะทำได้นอกจากปฏิบัติธรรม, ไม่ว่าในวิธีนี้หรือลับ-
ตามาวนายุบหนอพองหนอ หรืออะไรก็สุดแท้; นี่ก็เป็นเรื่องถูก
ของเขา ไม่ใช่เราจะหาว่าเขาผิดหรืออะไร. มันเป็นเรื่องถูกของ
เขา, ถูกอย่างของเขา, ถูกเพื่อพวกของเขา; ส่วนเรานี้ก็มีอย่าง
ของเรา. ใครจะถูกจะผิดก็ต้องแล้วแต่ใครจะชอบอย่างไร.

ผมมีหลักมาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที ตั้งแต่ก่อนมีสวนโมกข์
หรือเริ่มมีสวนโมกข์ จนกระทั่งบัดนี้ว่า : การงานคือการปฏิบัติ
ธรรม หากเป็นงานที่จัดไว้ดี ที่จัดไว้ถูกต้องย่อมไม่เป็นอุปสรรค
ไม่เป็นปดิวาตต่อการปฏิบัติธรรม” แล้วแต่ความสามารถของ
ผู้นั้น; ฉะนั้นผมจึงมีการทำงานเรื่อยมาไม่มีหยุดไม่มีหย่อน
จนรู้สึกอยู่ว่าทำอะไรๆ เองตลอดมา ไสกบไม้เอง ขึ้นหลังคาเอง
ทำอะไรๆ เองทั้งนั้น. ตั้งแต่แรกมีสวนโมกข์ ไม่มีใครช่วย
ทำให้มากมาย จนกระทั่งมีคนมาช่วยทำให้ เราก็ยังทำด้วย,
จนกระทั่งบัดนี้ ก็ยังมีการกระทำการงานอยู่เรื่อยๆ, การ
คันคว่ำ การเขียนหนังสือ การเตรียมปาฐกถา การไปพูดก็
เป็นการทำงานเหมือนกัน; ก็ทำเรื่อยมาจนบัดนี้.

เมื่อเรามีวิธีเฉพาะอยู่อย่างนี้ แต่คนอื่นเขาติเตียนว่าไม่
ถูก; ต้องไปนั่งหลับตามาวนาอย่างเดียว; ใครรู้สึกอย่างนั้น
เขาก็หนีไปเอาอย่างนั้น. แต่ถ้ามาดูผลกันแล้วก็รู้สึกว่า เรายัง
มีความแน่ใจว่าแบบนี้ : ปฏิบัติธรรมคือการงาน, หรือการ
งานคือการปฏิบัติธรรม นี่ยังถูกต้องอยู่. ถ้ามีสักกระยะหนึ่ง ที่
จะต้องปลีกตัวเก็บตัวเป็นระยะสั้นๆ ก็มีเหมือนกัน เป็นระยะ

เป็นคราวๆ; แต่จะเก็บตัวตลอดปีหรือตลอดชีวิตนี้เป็นไปไม่ได้ที่จะถืออย่างนั้น; เพราะไม่มีประโยชน์อะไร.

นำคิดว่า ชีวิตนี้ทั้งชาติควรทำอะไรหรือไม่

ที่จริงควรจะต้องคิดปัญหาข้อใหญ่เสียก่อนว่า ชีวิตทั้งชาตินี้จะเอาไปใช้อะไร? เวลาและชีวิตทั้งชาติๆ นี้เราจะเอาไปใช้อะไร? แล้วจะนั่งหลับหูหลับตาใช้เวลาอยู่อย่างนี้หรือ ? ถ้าเขาชอบก็อิสระเป็นสิทธิเสรีภาพที่เขาจะทำอย่างนั้น. แต่ฝ่ายเรานั้น อยากจะให้ได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ไม่มีประโยชน์ฝ่ายไหนเสียไป : ก็โดยวิธีที่ว่า การงานคือการปฏิบัติธรรม; เพราะว่าเราทำมาเรื่อยๆ เรื่อยๆ เป็นเวลาหลายสิบปี หรือตลอดชีวิตก็ทำมาได้มาก, ทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้เยอะแยะได้มากมายหลายอย่าง ยิ่งกว่าจะไปนั่งหลับหูหลับตาวานาทำเคร่งๆ เขี่ยขี้ไก่อไม่ฝ่อหรืออะไรทำนองนั้น; แล้วไม่มีทางทำประโยชน์ใครได้เลย ในทางฝ่ายวัตถุนี้. แต่เขาก็จะอ้างว่า เขาทำอย่างนั้นเป็นการปฏิบัติการศึกษาธรรมอย่างสูง ไปสอนคน; ก็ถูกของเขเหมือนกัน. แต่เราคิดว่าเรายังอยากจะได้กำไรมากกว่านั้น.

การทำอย่างที่เขาทำ เราก็จะทำเหมือนกัน ทำให้ครบให้เต็มเหมือนอย่างที่เขาทำ; แต่เรายังทำประโยชน์ทางวัตถุ

หรือยังเนื่องด้วยวัตถุ, หรือทำประโยชน์ผู้อื่นที่เนื่องด้วยวัตถุ หรือไม่ใช่วัตถุก็ตาม, อีกส่วนหนึ่ง; ซึ่งจะมีมากไม่มีที่สิ้นสุด. เราทำอยู่เองใช้เองอะไรนี้ ไม่เท่าไรก็มีครบก็เหลือใช้; แต่ที่จะ ทำให้ผู้อื่นนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด. เพราะฉะนั้นผมจึงทำทุกอย่างไม่ว่า อะไรเคยทำทุกอย่าง : เช่นบางครั้งทำคล้ายๆ กับว่าชาวบ้าน เขาติดเชื้อน หาวว่าเป็นอาบัติบ้าง เป็นอะไรบ้าง, โภยดินโภย ทราย เลื่อยไม้เคยทั้งนั้น, กวาดถนนก็เคย, กวาดคลองก็เคย, ทำอะไรที่เขาทำกันเพื่อประโยชน์รวมๆ เคยทั้งนั้น. เขาหาว่า เราเป็นต้นเหตุ ให้ต้นไม้ถูกตัด ให้ดินถูกขุด, เราต้องเป็นอาบัติ ก็ตามแต่เขาจะว่า. คราวหนึ่งไปแต่งคลองตั้งเจ็ดวันเจ็ดคืน นอนค้างทำอยู่ที่นั่น ต้นไม้ถูกตัดจนคลองโล่ง เรือไปได้. ต้นไม้ถูกตัดนับได้ไม่รู้กี่ร้อยก็พันต้น; คนเขาบอกว่า เพราะผม เป็นเหตุทำให้พวกเขาบ้านเขาไปตัด; อย่างนั้นก็ตามใจเขา. ผมถือว่าคลองนั้นเป็นทางลัด ทำแล้วได้ประโยชน์ยิ่งกว่าไม่ ทำ; เพราะเป็นหนทางลัด.

เราถือว่า การงานคือการปฏิบัติธรรม นี่ก็เป็นวิถีทางลัด : ลัดรวดเดียวทั้งประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น, ลัดรวดเดียวถึง ธรรมะสูงสุด เลยสอบไล่เสร็จไปในตัว, มันมีการสอบไล่ด้วย. ส่วนที่เขาเขียนไว้ในหนังสืออรรถกถามีเหมือนอย่างที่ว่า : คน อยากรจะเรียนก็มีมาตรฐาน แล้วก็ยังเป็นห่วงการงานเรื่องอะไร ก็ตาม ยังต้องสร้างโบสถ์สร้างวิหาร สร้างอะไรต่างๆ แล้ว; ปฏิบัติไม่ได้ ใจยังเป็นห่วงอยู่;

ก็เป็นเรื่องน่าฟัง. แต่สำหรับเราก็ตลยลงไปเลยในการงานนั้น; ให้ตัวการงานนั้นเป็นตัวการปฏิบัติธรรมเสียด้วย; ไม่รู้ว่าของใครจะถูกกันแน่. แต่ว่าที่เห็นได้ง่ายๆ นั่นก็คือ ตลอดชีวิตหลายสิบปีนี้ ควรจะมีอะไรที่เลื่อนขึ้นไป เหมือนกับทำพร้อมกันไปได้กับการงาน; ถ้าใครมัวนั่งหลับตาภาวนาอยู่ตลอดหลายสิบปี ตลอดชีวิตนี้ก็ไม่ได้ทำอะไรเลย.

ทำงานคือการปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องใหญ่

ที่ว่าการทำงานเป็นการปฏิบัติธรรมขึ้นมานี้ ตามความคิดของเรานั้น, ได้มองดูแนวปฏิบัติใหญ่ๆ อยู่บางแนวหรือหลายแนว จึงถือเป็นแนวปฏิบัติธรรมไปตั้งแต่เริ่มแรก : เริ่มต้นฟิตร่างกายให้แข็งแรง เหมือนพวกโยคีเขาฟิตร่างกาย; แต่แทนการทำโยคะ เราทำการงาน; ร่างกายแข็งแรงมันก็เป็นหะระโยคะไปได้. ทำให้ร่างกายแข็งแรงเข้มแข็งเป็นหะระโยคะนี้พวกโยคีเขาเรียก; และถ้าหากว่าการงานนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกายตนเลย เป็นโยคะล้วนๆ มันก็เป็นกรรมโยคะแล้ว. อีกประการหนึ่งเข้าใจว่าไม่มีใครสอน ให้ทำหน้าที่ ทำอะไรโดยไม่หวังตอบแทน; แล้วก็ทำประโยชน์ผู้อื่นด้วยการอธิษฐานจิต ว่า จะไม่เอาอะไรตอบแทน : ไม่ยอมรับการตอบแทนกระทั่ง ไม่กินอาหารที่ได้มาจากภาวะที่เป็นการตอบแทน. ถ้า

เป็นเรื่องตอบแทนแลกเปลี่ยนอย่างนั้นละก็ การทำงานนั้นก็
เป็นค้าขาย เป็นการซื้อขาย เป็นเรื่องรับทั้งสิน. ถ้ากินตาม
ธรรมดา เขาถวายตามธรรมดา ไม่ถือว่ามัลักษณะเป็นการ
ตอบแทนให้.

อันนี้ไม่ใช่เล็กน้อย ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ไม่ใช่ธรรมดาชั้น
ต่ำด้วย; การเสียสละทำประโยชน์ออกไปเหมือนกับเครื่องจักร,
ทำงานเหมือนเครื่องจักรไม่หวังจะเอาอะไรตอบแทนมา, นี่
เรียกว่าไม่ใช่ธรรมดาชั้นต่ำ จะต้องหักกันมากเหมือนกัน. และ
ส่วนมากที่เราเห็นๆ กันอยู่ ก็ทำงานหวังตอบแทนทั้งนั้น กล่าว
คือทำหน้าที่สำเร็จก็ด้วยว่าได้รับสิ่งที่เขาเรียกกันว่า สินน้ำใจ
กำลังใจนี้; มีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้คอยชม. ทุกคนแม้ไม่หวังเงินหวัง
ของ ไม่หวังให้เขาตอบแทน ก็หวังให้เขาชม; นี่คือการ
ตอบแทน. อย่างนั้นเป็นโยคีที่เลวมาก ใช้ไม่ได้, ที่ทำเพียงให้
ใครออกปากชมหรือนึกชมอยู่ในใจก็ตาม แต่รู้ว่าเขาชม ก็มี
กำลังใจ ทำชิงชังขึ้นมา ทำอะไรๆ ได้ทั้งนั้น. นี่เป็นโยคีที่เลว
มาก; ไม่มีกรรมโยคะ. ต้องไปสอบไล่วัดตัวเสียใหม่ตามแนว
ปฏิบัติคือ :-

อันดับ ๑ ทำให้ร่างกายแข็งแรง. อันดับ ๒ ทำเพื่อเสีย
สละความเห็นแก่ตัว. อันดับ ๓ เพื่อต่อสู้กิเลส หรือสอบไล่ตัว
เอง ในการต่อสู้กิเลสที่ละเอียดยิ่งขึ้นไป.

โดยเฉพาะอันดับ ๒ และ ๓ จะเป็นโอกาส : คือในขณะที่
ที่ทำงานก็มีหลายคนทำรวมกันกับบุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕

หลายคน; นั่นเป็นโอกาสที่จะเกิดกิเลส, พอเข้าใกล้บุคคลที่ ๒ ที่ ๓ เป็นโอกาสให้เกิดกิเลส. ถ้าเป็นคนมีนิสัยยกหูชูหางอยู่ในใจมาแต่เดิมละก็ ไม่ว่าเข้าใกล้ใครละ จะต้องเกิดกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ปรียายใดก็ปรียายหนึ่ง, ไม่ปริมาณใดก็ปริมาณหนึ่ง เป็นแน่นอน.

กิเลสมันมีอยู่แล้ว มันเกิดพอกพูนขึ้น สุมสูงมากขึ้น; ดูที่เป็นจริงกันดีกว่า; ถ้าว่าตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ นี้ ให้สังเกตกันจริงๆ เอะ : ตามเห็นรูป, เห็นรูปคนที่ตัวเกลียด คนที่ตัวไม่นับถือ เห็นรูปคนที่ตัวไม่รักอย่างนี้; แล้วจะเกิดอะไรขึ้นมาในใจของคนนั้น ? เมื่อสักว่าได้ฟังน้ำเสียงซึ่งอยู่คนละฝา คนละด้านนี้ พอได้ยินน้ำเสียงคนที่ตัวไม่นิยมไม่นับถือ ไม่รักไม่ชอบ อย่างนี้เป็นอย่างไรบ้าง? เพราะว่าถึงแม้คนที่ชอบที่รัก ที่อะไรก็ตาม แต่ฟังซ้าๆ ซากๆ เข้า มันก็มีเรื่องกระทบกระทั่ง ทำให้เกิดความเกลียดความอดทนระอาใจ เป็นธรรมดา.

พอเข้าใกล้บุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ นี้ นิสัยที่จะเด่นกว่าคนอื่น จะดีกว่าคนอื่น ย่อมมียอมแสดงออกมา. ก่อนนี้เก็บไว้ เดี่ยวนี้แสดงออกมา; แล้วถ้าควบคุมไม่ดี มันก็มากขึ้นไปอีก เจริญออกงามขึ้นไปอีก. นี่เป็นตัวอย่างชนิดที่จะเห็นได้ว่าการที่หลงไปจริงๆ กับการที่คิด ลำพังแต่คิดๆ อะไร มันต่างกันมาก.

บางคนคิด รู้สึกด้วยจิตใจ ว่าการเป็นผู้เสียสละเพื่อเห็น

แก่ผู้อื่นนั้น รู้สึกรู้ว่าเป็นของทำได้ง่าย แล้วเขาก็มีนิสัยอย่างนั้นจริงๆ; แต่พอไปทำเข้าจริงๆ มันทำไม่ได้ มันถอยหนี, วิ่งหนีผละหนี. มันผิดกัน ที่ว่าคาดคะเนเอา กับโดนเข้าจริงๆ : การคิด คิดว่าเราทนร้อนได้ ทนหนาวได้ ทนหิวได้อะไรอย่างนี้ไม่จริงหรอก; จนกว่าจะลองจริงๆ จึงจะรู้ว่าทนได้หรือไม่; แล้วส่วนมากก็ทนไม่ได้.

เรื่องที่คิดคาดคะเน กำหนดตั้งใจ เรื่องพรรคนั้นยังไม่ใช่ความจริง; มันต้องไปลงมือทำเข้าจริงๆ, ลงมือทำจริงๆ จึงจะรู้ว่า เราเป็นผู้เสียสละเพื่อผู้อื่นหรือไม่? เรายังเป็นคนมีใจคอกปดหรือไม่? ในเมื่อเข้าใกล้บุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔, แล้วก็เมื่อทำอะไรกันไป ชักจะเกิดเกลียดน้ำหน้าใครบางคนเข้าบ้างหรือไม่? ถึงแม้จะไม่พูดบริภาษอะไรออกมา แต่ถึงกับหอบงานหนีไปทำเสียคนเดียว; แม้เลี้ยงไปเสีย อย่างนี้ก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน. อาการอย่างนี้ ถ้ามองอีกแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องอุปสรรคแก่การปฏิบัติธรรม; ถ้ามองในอีกปริยายหนึ่งกลับกันเสีย ก็เป็นตัวการต่อสู้เพื่อการปฏิบัติธรรม, หรือเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการต่อสู้.

คนจำนวนหนึ่ง โดยมากชอบสุขสบาย หรือสำรวย นี้เขาคิดว่าเขารักษาศีลอยู่ได้จริง; แต่เขาทำในมุ้ง, แล้วเขานอนในมุ้ง, หรือเขาอยู่ในห้องที่ยุงเข้าไม่ได้. คนที่อยู่กับยุงจริงๆ ไม่ตบยุง, นั่นถึงจะเป็นคนจริงกว่า; ถ้าอยู่กับยุงให้ได้. นี่จึงจะอยู่อย่างที่ทำให้เป็นการปฏิบัติธรรมได้จริง.

ผมไม่กางมุ้งตลอดปีๆ เรื่อยมา ข้อนี้นี้เพื่อวัดตัวเองดูด้วย ว่า ลองอยู่อย่างนี้นั้นจะเป็นอย่างไร. บางทีคิดไปว่า เราจะสร้างความต้านทานในเลือดในร่างกายนี้ต่อสิ่งสูง : ยุงกัดก็ไม่เจ็บ แม้มีเชื้อมาเลเรียนาก็สู้ได้, เชื้อมาเลเรียนไม่สามารถจะฟักตัวขึ้นมาในเลือดของเรา, เพราะมีเชื้อต้านทานอยู่เสมอ. คิดอย่างนี้ไม่ใช่ธรรมะ, ถ้าคิดอย่างนี้ก็ไม่ใช่ธรรมะ. อย่างธรรมะนั้นก็ต้องเพื่อจะวัดดูว่าจะทนได้หรือไม่? มีเมตตา กรุณา หรือว่า ไม่เมตตา กรุณา? มันเป็นเรื่องพรรคนี้ในอีกแง่หนึ่ง; มันเป็นเรื่องทดสอบชนิดนี้. การทำงานมันทำให้เหนื่อยให้ลำบากเป็นการทดสอบในข้อนี้ด้วย.

การทำงานและผลของการทำงานในอันดับ ๓ ที่ว่า มันเป็นการศึกษาด้วย อันได้แก่เรื่องทำลายตัวกู-ของกู นี่เป็นตัวปฏิบัติธรรมแท้ๆ อย่างสูงสุด; พวกที่ไปนั่งหลับตาอยู่คนเดียว ไม่มีโอกาสที่จะผ่านหรือจะทำจริงได้. ถ้าเราจะไปทำทุกกริยา อย่างพวกเดียวิทย์ หรือพระพุทเจ้า ก็คงจะดีเหมือนกัน; แต่ผมว่าสู้เอาไปใช้ในการงานไม่ได้, ไปใช้ในการงานให้เป็นประโยชน์เป็นอะไรขึ้นมา แก่ศาสนา แก่เพื่อนมนุษย์. แทนที่เราจะไปทำทุกกริยาเฉยๆ นั่งดูแรงงานที่เสียไปๆ; ก็เปลี่ยนเป็นเอามาใช้เป็นแรงงานที่เป็นประโยชน์ เป็นอนุสาวรีย์เหลืออยู่ไว้ในโลกนี้จะดีกว่า; และก็ไม่ต้องสร้างอนุสาวรีย์อื่นอีกแล้ว; แล้วก็ไม่ต้องมีใครรู้, ไม่ต้องมีใครชม ไม่ต้องมีใครชอบใจ เรารู้คนเดียวก็พอ ว่าได้ทำอะไรไว้.

ขอให้ทบทวนดูเถอะ เรื่องการงานคือการปฏิบัติธรรมนี้ ข้อแรกทำให้ร่างกายแข็งแรงเข้มแข็ง. ข้อที่ ๒ ทำให้เราฝึกฝนการเสียสละเพื่อผู้อื่น อย่างนี้เป็นรากฐานที่ดีที่สุดของการปฏิบัติธรรมะ เพื่อทำลายตัวกู-ของกู. ข้อที่ ๓ เป็นการต่อสู้รบรากับกับตัวกู-ของกูนี้ ทุกแบบทุกอย่างทุกวิถีทางทุกแง่ทุกมุม. อย่างน้อยมี ๓ อย่างเป็นผลขึ้นมา ไม่มีอะไรที่สำคัญกว่านี้. ถ้ามีก็เป็นข้อปลีกย่อย. นี้เรียกว่าทางลัด; รวบรวมประโยชน์หลายอย่างเข้าไว้ด้วยกัน, แล้วทำได้ในคราวเดียวกัน. ลองคิดดูจะมองเห็นว่า น่าจะพอใจ กว่าที่จะทำงานอย่างเดียว แล้วไม่มีการฝึกฝน อย่างนี้, หรือไปนั่งหลับหูหลับตาอย่างเดียว ไม่มีการงานเลย อย่างนี้เป็นต้น.

ขณะทำงาน ต้องตรวจสอบจิตใจไปด้วย

ที่นี่ เรามองดูที่วัดต่างๆ ไปหลายๆ วัดก็มีการงานเหมือนกัน, เห็นตึกน้อยมากที่บางวัดบางแห่ง; แต่สังเกตดูจะไม่มี ความมุ่งหมายในภายใน ไม่ได้มุ่งหมายอย่างลึกอย่างที่เรากำลังพูด มันเป็นเรื่องทำงานเสียจริงๆ; ถ้าอย่างนั้นยังไม่เป็นการปฏิบัติธรรม เพราะเขาไม่สนใจแก่การปฏิบัติธรรมจากการงาน. มีวัดหลายแห่งที่อาจารย์หรือศิษย์ช่วยกัน ทำการทำงานไม่ค่อยได้หยุดได้หย่อนแต่แล้วไม่เป็นการปฏิบัติ

ธรรม; นี่ก็เพราะเหตุว่าไม่รู้และไม่ได้มุ่งหมายนั่นเอง. เมื่อเรารู้ความมุ่งหมายแล้วจึงพยายามจะรวมจะประสานมันเข้าไปด้วยกัน. เมื่อการงานเป็นการปฏิบัติธรรม; ผลในส่วนการงานก็ได้ ผลในส่วนการปฏิบัติธรรมก็ได้.

สิ่งที่ผมเป็นห่วงอยู่ และเอามาพูดในฐานะเป็นปาฏิโมกข์นี้ ก็ด้วยเห็นว่าพระเถรบางองค์จะไม่ทำอย่างว่า; จะทำแต่การงานโดยส่วนเดียว หรือว่าไม่สนใจที่จะใช้การงานนั้นเป็นบทเรียนทดสอบจิตใจ. หรือบางทีถ้าร้ายกาจไปยิ่งกว่านั้นอีก เอาการงานนั้นเป็นเหตุให้สร้างกิเลส สร้างเวรสร้างภัย สร้างความอาฆาต สร้างอะไรต่างๆ ให้เกิดขึ้นเสียอีก. เห็นได้จากการที่ไม่สมควรสามัคคีกัน ชัดแจ้งชัดชากัน ด้วยจิตใจอย่างนี้ก็ไม่มีผลดี; เป็นโยคีที่เลวอย่างนี้ ไม่มีอาการแห่งบุคคลผู้เสียสละ : ถ้าเสียสละแล้ว ต้องได้หน้า ต้องเอาหน้า ต้องให้คนรู้, อย่างนี้ คือโยคี ที่เลวมาก. ในการเสียสละอะไร ต้องให้คนรู้ ต้องให้คนชม นี่ไม่เรียกว่าเป็นการเสียสละ, อย่างนี้ไม่มีใครเขาถือว่าเป็นการเสียสละ, นอกจากคนชนิดนั้นคิดไปเองเท่านั้น.

การเสียสละที่แท้จริง ถ้าทำได้ต้องไม่ให้ใครรู้, ไม่ควรจะให้ใครรู้. การประพฤติปฏิบัติที่แท้จริงก็ควรจะไม่ให้ใครรู้, ไม่ต้องการให้ใครชม, ต้องการซ่อนไว้ไม่ให้ใครรู้ว่าปฏิบัติอะไร หรือสละอะไร. พยายามสละด้วยความบริสุทธิ์ใจ, ปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์ใจ, แล้วก็ยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น. ถ้าทำได้อย่างนี้ ไม่

เท่าไรก็จะมีความก้าวหน้าสูงสุดในการปฏิบัติธรรม. การงานเป็นของเล็กน้อย เท่าที่เลืบกั้แล้วกัน; แม้จะสร้างอะไรได้มากมายใหญ่โต ที่เขาตีราคาให้มาก. ก็เป็นี่เลืบกั้แล้วกัน; แต่ตัวการปฏิบัติธรรมนั้นมันใหญ่เกิน มันใหญ่กว่า มันมีค่ามากกว่า.

ถ้าเราอยู่กันอย่างเราสมัยนี้ หมายถึงสมัยนี้ ในสถานการณ์อย่างนี้ ในสิ่งแวดล้อมอย่างนี้ ในโลกนี้ในประเทศไทยอย่างนี้; ผมว่าหลักที่ถือว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรมนี้ ถูกต้องที่สุด เหมาะสมที่สุด และก็ไม่ได้เสียหายทั้งทางโลกทางธรรม. แล้วจะต้องระวังให้ดีๆ, ระวังให้ดีๆ แล้วต้องมีความบริสุทธิ์ใจ; พลาดไปก็กลับตัวทันที, ผิดไปกลับตัวทันที. นี่ระวังให้มาก ถ้าขึ้นหมักดองเอาไว้ก็คือการสร้างอาสวะ ในการผูกอาฆาต ในการยกหูชูหาง ในการอะไรต่างๆ อัดอยู่ในใจเหมือนกับจะระเบิด; อุดสำหรับกปิดไว้ด้วยความสงบด้วยความเสี่ยม; นี่มันเป็นเรื่องทีละเอียดสุขุม จะเรียกกันว่าเป็นเรื่องเทคนิคส์. การงานคือตัวปฏิบัติธรรม, หรือปฏิบัติธรรมในตัวการงานนี้เอง เป็นของยาก เป็นเทคนิคส์; ไปลองสังเกตดูก็จจะรู้ว่ายาก; อะไรยิ่งยากนี้ ยิ่งเป็นทางทำให้เรามีการบรรลุธรรม, ที่เรียกว่าบรรลุธรรมได้เร็วได้สูงและได้ลึก.

การทำงานต้องเลือกให้เหมาะสมแก่ภาวะด้วย

ที่นี่ จะพูดมาถึงคำว่า “การทำงาน”; การงานนั้นคืออะไร? เราต้องรู้จักเลือก; ไม่จำเป็นที่จะต้องทำงานชนิดที่ไม่เหมาะสมแก่ภิกษุ; เราต้องเลือกงานที่เหมาะสมแก่ภิกษุ. ที่นี่คำว่า “ภิกษุ” นี้ใช้แก่คนทุกคนที่เข้ามาบวช ฉลาดก็มี ไม่ค่อยฉลาดก็มี ไม่ฉลาดก็มี โง่ก็มี บ้าๆ บอๆ ก็มี; ฉะนั้นการงานจะเหมือนกันได้อย่างไร.

ผมไปดูที่วัดธมฺมเบต ที่อินเดียทางดาจิลิงก็เข้าใจเรื่องนี้ทันที ว่าทำไมจึงอยู่กันได้ สังเกตว่าลามะนี้มีทุกแบบ เพราะฐานะไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นความจริง คนเราไม่เหมือนกัน. ลามะคือภิกษุ บางรูปมีหน้าที่หาฟืน ผ่าฟืน และกวาดซี้เถ้าเท่านั้น, เทียวหาฟืนและผ่าฟืนกวาดซี้เถ้า มีหน้าที่เท่านั้น; แต่เขาก็พอใจ และได้รับความเคารพนับถือเสมอกัน : เรียกว่ามีสมานสังวาสมีอะไรเสมอกัน, มีเกียรติเสมอกัน. ที่ทำหน้าที่สูงขึ้นมา บัดกवादวิหารก็มี ด่อนรับแขกก็มี ศึกษาเล่าเรียนก็มี สอนก็มี ติดต่อประชาชนก็มี; เป็นผู้ที่เขาเรียกว่าเป็นลามะเสมอกัน.

สิ่งที่เรียกว่าการงานนี้อะไรไปดูถูกเพื่อนกัน ถ้าเขาต้องทำงานชนิดที่เรียกว่าต่ำๆ ทรมานๆ ง่าย ๆ น้อยๆ ไปดูถูกเขา; เพราะว่าธรรมชาติสร้างเขามาให้มีสมรรถภาพเพียงเท่านั้น. นี้ระวังให้ดี; อย่าไปดูถูกเพื่อนคนนั้นนั้นเถรคนนั้นว่า บ้าๆ บอๆ

ทำงานอย่างเร็ว ทำอะไรอย่างไม่มีราคาเช่นนี้. ถ้าดูถูกเขาอย่างนี้แยะ; ตัวผู้นี้ก็ ผู้คิดนั้นแยะ.

ทีนี้ เราจะพูดกันให้เข้าใจได้ไหม? ในเมื่อพูดกับคนไม่ฉลาด คนบ้าๆ บอๆ ให้เขาคิดว่านี่คือการปฏิบัติธรรม. นี่ก็ยาก ยากกว่าที่จะพูดกับคนฉลาดหรือมีปัญญาความคิด; เพราะฉะนั้นเราจึงลดลงไปว่า “ทำงานได้บุญ” ก็พอจะเข้าใจได้ง่ายๆ ว่านี่ดีหรือได้บุญ; ก็ทำไปได้. แต่จะว่าเป็น “การปฏิบัติธรรม” นั้นคงจะเข้าใจยาก. ผู้ที่ทำหน้าที่ฝ่าฟันกวาดซี้เถ้าอย่างเดียว หน้าตามอมแมม จีวรขาดกะรุ่งกะริ่งอย่างนี้ เขาย่อมเข้าใจยาก ว่าเป็นการปฏิบัติธรรม เขาไม่เห็น; ถ้าคนนั้นไม่มีปัญญาก็ได้แต่เชื่อว่า “ได้บุญ”; ก็รักษาความเชื่อนี้ไว้ ถือเป็นอุดมคติไปเลย ก็ดูสบายดี ไม่มีความทุกข์.

เรานั้น ทำสิ่งที่เรียกว่าการงานตามความเหมาะสม; พยายามเลื่อนให้มันมีประโยชน์กว้างขวางขึ้น มีแก่คนมากขึ้นๆ ถ้าจะทำได้. ถ้าไม่อาจจะทำได้ก็ไม่ต้องเสียใจ; หากเสียสละแล้วก็เชื่อว่าเสียสละเท่ากัน เหนื่อยเท่ากัน; ถ้าไม่ยกหูชูหางแล้วก็มีค่าเท่ากัน สำหรับผู้ที่ทำนั้น.

ระวังให้ดี คนที่ทำงานทางหนังสือ ทางสติปัญญา เฉลียวฉลาดนั้น หูหางมันจะยกออกมาเมื่อไรไม่ทันรู้; พวกฝ่าฝืนนี้ไกล-ไกล-ไกลทีเดียวในเรื่องยกหูชูหาง. พวกทำหน้าที่เขียนอะไรอย่างนี้ต้องระวังให้มากที่สุด, พวกที่ขึ้นธรรมาสน์เทศน์ หรือไปเที่ยวปาฐกถามีชื่อเสียงมีอะไร นี่ยิ่งอันตราย

ที่สุด; ทุกอย่างที่กล่าวมาล้วนเป็นการงานเหมือนกัน. ขอให้พระเถรทุกๆ รูปคิดให้ดี สังเกตให้ดี ระมัดระวังให้ดี เจียมตัวให้ดี เป็นคนไม่ประมาท; อย่าอวดดีและอย่าพุดมาก และอย่าแสดงอะไรให้มากยุ่งออกไป; ยิ่งพุดมากยิ่งแสดงอะไรๆ มากแล้วยิ่งเหลว. ยิ่งมีความคิดเฟื่อง แล้วจะลุ่มเหลวมาก. นี่โดยหลักใหญ่ๆ ก็เป็นอย่างนี้.

การทำงานทุกชนิดต้องใช้ธรรมะอย่างละเอียดสุขุม

ที่นี่ ก็มีเรื่องที่จะต้องขอยให้ละเอียดขึ้นไปอีก : การงานอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ว่าการงานอะไรหมด ต้องการธรรมะละเอียดสุขุม; แม้ที่สุดแต่ความระมัดระวังสติสัมปชัญญะอย่างนี้; คิดดูให้ดีมันก็ยาก เช่น บางคนเอาดินสอของผมไปเขียนแล้วไม่สวมปลอก ต้องเตือนตั้งหลายๆ ครั้ง. ลองคิดดูว่ามันหมายความว่าอะไร? ถ้าเราเป็นคนมีระเบียบ หรือว่ารอบคอบเป็นปกติ ก็ต้องสวมปลอกดินสอทุกครั้ง; แต่แล้วคนที่ไม่สวมปลอกดินสอให้เหมือนของเดิมเขา ก็เป็นคนที่ไม่รู้สึกรว่าทำอย่างนั้นเป็นเรื่องใช้ไม่ได้; ไม่รู้สึกรว่าเป็นเรื่องเสียหาย หรือไม่เป็นการปฏิบัติธรรม. เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ละนิสัยอันนี้ เพราะเห็นว่าเรื่องอย่างนี้เล็กน้อยไป : ไม่สวมปลอกดินสอเล็กน้อยไป เขาคิดอย่างนั้น. แต่ที่จริงไม่ใช่เรื่องเล็ก; เรื่องไม่มี

สติสัมปชัญญะไม่ใช่เรื่องเล็ก, เป็นเรื่องฉิบหายหมด, เป็นเรื่องไม่มีทางที่บรรลุมรรคผลนิพพานทีเดียว; เพราะว่า การบรรลุมรรค ผล นิพพาน มีรากฐานอยู่ที่สติสัมปชัญญะ, และที่จะไม่เกิดตัวกู-ของกู ไม่เกิดอะไรขึ้นมาขึ้นอยู่กับสติสัมปชัญญะทั้งนั้น.

ความไม่มีสติสัมปชัญญะนี้กินความกว้าง; ถ้าไม่คิด ไม่นึก ไม่พิจารณา ไม่ระวัง ไม่รักษาไม่สำรวจ ไม่อะไรหมด ถ้ามีช่องโหว่ขนาดนี้แล้ว ก็เป็นไปได้ ที่จะระวางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ให้เกิดช่องทางแห่ง ตัวกู-ของกู นั้น; ตัวกู-ของกู มันก็ย่อมเกิดเรื่อย.

ในการทำงานนี้ ที่ผมเห็นอยู่ รู้สึกว่ามีอะไรที่ยังจะต้องทำให้ดีขึ้นได้อีกมาก : การใช้ของการรักษาความสะอาด การวางให้เรียบร้อย การเก็บให้ปลอดภัย การประหยัดแม้แต่สิ่งเล็กน้อย หินสักก้อนหนึ่ง ทราয়สักกำมือหนึ่ง ถ้าประหยัดได้ก็ เป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะ ยิ่งกว่าคนที่ไม่รู้สึก แม้ น้ำกระป๋องหนึ่งนี้ ต้องใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด อย่างนี้จะเป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะกว่าคนที่เร่รवाद; คนบางคนอาบน้ำ ๑๐ ขัน สำเร็จประโยชน์เกลี้ยงเกลาน้ำสะอาดดี, สำเร็จประโยชน์ในทางอาบน้ำ. แต่บางคนอาบน้ำ ๑๐๐ ขัน ตักรดตมๆ ตมๆ เหมือนกับคนบ้า, ไม่รู้ว่ารดทำไม เสีย น้ำ รดน้ำตั่ง ๑๐๐ ขัน หรือเขามีเหตุผลอย่างอื่น. นี่ว่าโดยทั่วไปตามปกติบางคนมีนิสัยเป็นอะไรเสียอย่างนั้น. แต่เขาก็ไม่คิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ,

ไม่คิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ.

จระวั้ง ที่คิดว่าเป็นครูบาอาจารย์ต้องอาบมากกว่า, ต้องเอาความสะอาดมากกว่า, ต้องสำแดงเดชให้เห็น, ต้องอาบน้ำหมดเป็นโองๆ ให้ลูกศิษย์ตักมาให้, อย่างนี้มีอยู่ทั่วไป. ผมไปที่ไหนก็สังเกตเรื่องอย่างนี้ด้วยเสมอ : คนล้างเท้าก็เหมือนกัน เปลื้องน้ำเป็นสิบๆ ชัน, ราวๆ ราวๆ ราวๆ ทำคล้ายกับคนบ้า. ขอให้ระวั้ง, ระวั้งเรื่องเล็กๆ น้อยๆ นี่; ที่เห็นว่าเล็กๆ น้อยๆ นี่แหละเป็นเรื่องใหญ่กว่าภูเขาเสียอีก, ที่คนโง่เห็นว่าเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ กลับจะใหญ่กว่าภูเขาเสียอีก.

โอกาสที่จะปฏิบัติธรรมมีมากในการทำงาน

ในการทำงานนั้นยังมีช่องทาง มีโอกาส ที่จะปฏิบัติธรรมโดยละกิเลสที่เกิดขึ้นในลักษณะอย่างนี้มากมายเหลือเกิน, ที่ยกตัวอย่างมานี้เพียงเรื่องเดียวสองเรื่องเท่านั้น.

ยังมีอีกหลายสิบเรื่อง; ไปไล่บัญญัติทางว่าชื่อธรรมะดูเองก็แล้วกันว่า ตนมีอยู่อย่างไหนบ้างในทางชื่อของกิเลส? : อภิชฌาวิสมโลกะ โทสะ โภคะ อุปนาหะ มักชะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มหะ ปมาหะ; ลองไล่ไปซิ เรามีไหม? ลองไล่ไปตามลำดับชื่อธรรมะ; แล้วต้องปฏิบัติไล่ไปกระทั่งมีสติสัมปชัญญะ ชันติ

โสรัจจะ กตัญญูกตเวที ฯลฯ เริ่มแต่สดีสัมปชัญญะหมวด ๒ ไปเลย, แล้วขึ้นหมวด ๓ เรื่อยไป, หมวด ๔ เรื่อยไป, ว่าได้มีอยู่เพียงไรอย่างไรหรือไม่ ที่จะต้องมีต้องทำ. ที่ถูกต้องจะต้องปฏิบัติอย่างนี้, แต่แล้วก็จะเลยเสียไม่ได้ทำ.

ที่กล่าวมานี้พอแล้วในเรื่องที่จะเรียน, หัวข้อธรรมในหลักวิชาปริยัตินี้รู้มาพอสมควรแล้ว เหลืออยู่แต่ว่าทำกันหรือยัง; แล้วโอกาสที่จะทำอะไรก็ไม่มี นอกจากในเวลาที่จะประกอบ การงาน; โดยเฉพาะอย่างยิ่งการงานที่ต้องประกอบด้วย บุคคลที่ ๒ บุคคลที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ คือหลายๆ คนรวมกันทำงาน เกี่ยวข้องกัน. เดียวนี้การงานของส่วนรวมเสียไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการงานของรัฐบาล; พอไม่ชอบหน้ากัน ไม่อะไรกัน ก็เฉยกันเสีย; ไม่ทำ, ไม่ทำงานตามหน้าที่. งานของ รัฐบาลของส่วนรวมของประเทศชาตินี้เสียไป อย่างน่าใจหาย ทั่วไปทุกหัวระแหง ทุกหนทุกแห่ง; นี่เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า การงานนี้เป็นโอกาสของการฝึกฝนโอกาสของการปฏิบัติธรรม.

ที่ในวัดเราไม่ก็คนนี้ ก็มีสภาพเหมือนกันๆ กัน, ถึงแม้จะไม่ก็คนนี้มันก็มี, ถ้ามันมีกิเลสมันก็เหมือนๆ กันทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นอยู่วัดก็เพื่อดับกิเลส เพื่อตัดกิเลสและเพื่ออะไรไป ตามเรื่อง ตามความมุ่งหมายของการอยู่วัด; จึงควรต้องให้ มันเป็นไปในเรื่องตัดกิเลสอยู่ตลอดเวลาของการทำ การงาน. พวกเด็กๆ ก็คงต้องทะเลาะกันมากกว่าพวกเณร, พวกเณร ทะเลาะกันมากกว่าพวกพระ, พวกพระหนุ่มนี้ก็คงทะเลาะกัน

มากกว่าพระแก้ว นี่เป็นลำดับไป, พวกทำหน้าที่แม่ครัวก็ทะเลาะกันมากกว่าพวกที่เป็นอุบาสิก, อย่างนี้เป็นต้น; ปฏิบัติให้กิเลสมันลดลงไปเป็นลำดับๆ เสียบ้าง.

เรื่องการทำงานนี้เต็มไปด้วยบทเรียนการปฏิบัติธรรมมากมาย, มากมายเหมือนเมล็ดกรวดเมล็ดทราย, อยู่ที่ตัวการทำงานทั้งนั้นที่ต้องทำ. ส่วนมากทำงาน แต่ไม่มีใครดู ไม่มีใครสังเกต ไม่มีใครถือเอาโอกาสอันประเสริฐนี้ปฏิบัติธรรม; พอจะปฏิบัติธรรมต้องหนีไปอยู่ป่า อยู่เขา อยู่ถ้ำ ไปหลบหูหลบตาภาวณา แล้วก็บ้าไปได้พักหนึ่ง แล้วก็ทำไม่ได้ ก็กลับมาอีกจนกระทั่งเลิกไป. ที่ภูนั้น เมื่อกิเลสอยู่ที่ไหน ก็ต้องปฏิบัติธรรมที่นั่น; ลักษณะไหนกิเลสชอบเกิด มักเกิด ก็ต้องปฏิบัติธรรมที่นั่น เวลานั้น; แล้วเราก็ได้ประโยชน์ในการละกิเลสด้วย, ในการได้ผลงานที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ด้วย; มั่นวิเศษตอนนี้. ยิ่งปิ่นที่เดียวได้นกหลายตัวหลายๆ ชนิด. แล้วคนเรานี่ไม่ว่ามนุษย์คนไหนก็ตาม ไม่อาจจะอยู่ได้โดยไม่มีการทำงาน. “งาน” จึงกินความกว้าง, และจำเป็นแก่สิ่งมีชีวิต หลีกกันไม่ได้.

การทำงานเป็นความสุข ซึ่งเป็นผลสุดท้ายของการปฏิบัติธรรม

การทำงานนี้แหละคือความประเสริฐในชีวิตอยู่ตาม

ธรรมชาติแล้ว, จะประเสริฐมากขึ้นไปอีกก็เพราะเป็นที่ตั้งของการปฏิบัติธรรม. เพราะฉะนั้น ระวังให้ดี; เมื่อยังต้องลอง, แม้แต่ต้องลองนี้ก็ต้องทำให้ดี. ถ้าทั้งอุดมคติอันนี้เสียก็แล้วไป; เลิกกัน. แต่ถ้ายังรักษาอุดมคติอันนี้อยู่แล้ว, ขอให้ระมัดระวังที่สุด อย่างยิ่งที่สุด, ให้ถือเอาประโยชน์ให้ได้จริงๆ และให้ได้มากที่สุด. ส่วนผมนั้น ถือว่ามีชีวิตอยู่ด้วยอุดมคตินี้ ไม่มีการที่จะมีปัญหาว่าจะเลิกเมื่อไร หรืออะไรนี้; เพราะอุดมคตินี้มาเป็นชีวิตเสียเลย แยกออกจากกันไม่ได้.

เรื่องอุดมคติของผมนี้ใครๆ ก็ดูเอาเถอะ, หรือว่าที่แล้วมาแต่หลัง ก็ลองฟังดูเถอะ, สืบสวนดูเถิด ผมบวชแล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? จนกระทั่งบัดนี้ทำอะไร? แล้วก็ยังยืนยันได้ว่า ต่อไปในอนาคตก็อย่างนี้ : คือมีการงานเป็นชีวิต, แล้วในการงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรมด้วย. ถ้าการปฏิบัติธรรมสิ้นสุดแล้ว ก็ไม่ต้องมีการปฏิบัติงานแล้ว.

การงานนั้นคือชีวิต ชีวิตก็คือการงาน, การงานก็คือความสุข ซึ่งเป็นผลสุดท้ายของการปฏิบัติธรรม. ฉะนั้น จึงต้องไม่มีที่ว่างจะไปหางานที่ไหน, หรือทำงานได้ที่ไหน; เพราะเป็นอยู่แล้วในชีวิต. นี้เรียกว่า “การงาน” ตามความหมายของคำว่า การงาน. คำว่า “หน้าที่ มีความหมายละเอียดไปกว่าการงานอีก; แม้แต่หน้าที่ที่จะต้องนอน จะต้องกิน จะต้องถ่าย จะต้องอาบ จะต้องทำ. หน้าที่อย่างนี้ล้วนเป็นโอกาส เป็นบท

เรียนที่จะใช้ในการปฏิบัติธรรมด้วย.

ขอให้ลองไปสอบไล่ตัวเองดูว่า การเข้าไปในส้วมวันนี้ ยังเลวอยู่เหมือนเมื่อวานนี้หรือเปล่า : หมายถึงจิตใจของการเข้าไปในส้วม วันนี้ยังเลวกว่าเมื่อวานนี้หรือเปล่า? แล้วพรุ่งนี้ก็จะเกิดอีก ว่าเรายังเป็นผู้มีจิตใจที่เลวเหมือนเดิมอยู่หรือเปล่า? เข้าไปในส้วมได้เกิดความรู้สึกอะไรบ้าง? จะนึกในทางเลวหรือว่าจะอึดอัดขัดใจ, หรือว่าจะปกติเยือกเย็น, หรือจะเห็นเป็นของไม่น่าระอา, หรือเป็นของน่าระอา หรืออะไรก็ตาม; และบางครั้งอาจจะนึกขึ้นได้แล้วที่จะไปส้วม, บางทีขึ้นแล้วแต่จะกินข้าว. เรามักจะวัด หรือสอบไล่ ทดสอบความรู้ ทดสอบสภาพของจิตใจเรา ทดสอบความเข้าใจในชีวิต ในทุกสิ่ง. ฉะนั้น หน้าที่นี้คือการทำงานทั้งหมดเลย; ถ้าเรียกให้ดีเรียกว่า “หน้าที่”.

การปฏิบัติอยู่ตามธรรมชาติก็เป็นธรรมะ

หน้าที่คือธรรมะ, คือการปฏิบัติอยู่ตามธรรมชาติ ก็ต้องทำให้ดี; แม้แต่ถ่ายอุจจาระก็ต้องถ่ายให้ดี. ถ้าใครเป็นริดสีดวงก็ต้องจัดว่าเป็นคนโง่เพราะถ่ายอุจจาระไม่เป็น; หรือว่าถ้าจะเป็นริดสีดวงก็ต้องรู้จักแก้ไขไม่ให้เป็น. นี่เป็นเรื่องเกี่ยวกับร่างกาย เรื่องเกี่ยวกับร่างกายแท้ๆ. ใครเป็นโรคภัยไข้เจ็บชนิด

ใดชนิดหนึ่ง ก็ยังต้องจัดเป็นคนโง่อยู่ดี; เพราะเกิดจากความประมาทจึงเกิดอันตรายขึ้นมาเกิดจากความโง่ไม่รู้จักป้องกันรักษา, ไม่รู้จักปฏิบัติตนให้ถูกธรรมชาติ; กระทั่งต้องเป็นคนคิดมาก มีวิตกกังวลมาก ยิ่งยกหูชูหางมาก ความทรมานใจก็ยิ่งมีมาก ก็พากันเป็นโรคเส้นประสาทบ้าง เป็นโรคจิตบ้าง เป็นอะไรก็ตามต่างๆ นานา; ฉะนั้น คนที่มีโรคภัยไข้เจ็บนั้นต้องยอมรับสภาพว่าเป็นคนโง่.

เราต้องพยายามที่จะเป็นคนฉลาด: แก้ไขรักษาเสียวยาป้องกัน; ก็จะกลายเป็นคนฉลาดขึ้น. ฉะนั้น ชีวิตตามธรรมชาติแท้ๆ ที่มีความเจ็บความไข้นี้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรม, เป็นโอกาสของการปฏิบัติธรรมที่แท้จริง ยิ่งกว่าที่จะไปนั่งหลับหูหลับตาภาวนาที่ไหนไม่รู้; แล้วก็รู้ว่าทำไปทำไม ยังอยู่ล้าหลังคนโง่ทั่วๆ ไปเสียอีก. อย่าทำเล่นกับเรื่องเหล่านี้เลย; การรักษาสุขภาพอนามัยให้ถูกต้อง นี่ก็เป็นเรื่องการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งเพราะเป็นหน้าที่เป็นการงานด้วยเหมือนกัน.

นี่ยกตัวอย่างมาให้ฟังว่า การงานคืออะไร? ปฏิบัติธรรมคืออะไร? ยังมีอีกมากถ้าจะพูด พูดอีกชั่วโมงก็ได้; แต่นี้เป็นตัวอย่างที่พอแล้ว สำหรับไปทำความเข้าใจ. ชีวิตเป็นการทำงานอยู่ในตัวชีวิตหรือเป็นการต่อสู้อยู่ในตัวชีวิต, และการงานหรือการต่อสู้นั้นก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวมันเอง. การปฏิบัติธรรมตามธรรมชาติกำหนดไว้อย่างนี้ ทำให้สำเริง ให้เลื่อนขั้นไป เป็นขั้นๆ แล้ว ก็สูงสุดอยู่แล้ว; จนกระทั่งฉลาดพอ

ไม่เกิดตัวกู-ของกู ในการคบหาสมาคมเกี่ยวข้องกับคนอื่น.

การทำงานด้วยความเสียสละ, เสียสละนั้นก็เป็นตัว
ธรรมะสูงสุดอยู่แล้ว, แล้วทำงานอย่างไม่มีตัวกู-ของกู ก็เป็น
ความจริง สิ้นสุดกันเท่านั้นเอง. “การทำงานด้วยจิตว่าง ยกผล
งานให้ความว่าง” กินอาหารเพียวกันตาย ไม่ต้องตายด้วย;
“กินของความว่าง” ถ้าถือคาถานี้เป็นหลักแล้วมันก็เป็นการ
ปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการงานที่สูงสุด, เป็นตัวการปฏิบัติที่
สูงสุด; คือปฏิบัติเรื่องสุญญตาเรื่องนิพพานอยู่ในตัวการงาน.

ต้องพิจารณา “การทำงานด้วยจิตว่าง” ให้ถูกต้อง เพราะเข้าใจยาก

“จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง” คือประโยคที่ทำให้ผม
ถูกเขาหาว่าบ้า. กลอนบทนี้ของผม คือกลอนที่ทำให้เขาหาว่า
ผมบ้า หรือเป็นมิจฉาจิตปฏิฐิ; แล้วก็ว่าทำไม่ได้, พุดแต่ปาก. ที่
พุดแบบนี้ “จิตว่างยังทำงานสนุก” นี้ไม่มีใครเชื่อ; เขาไม่ยอม
เชื่อว่า “จิตว่างทำงานได้” นี้เพราะเข้าใจยาก.

“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง” นี้
เข้าใจยาก. แต่เป็นเรื่องที่เดี๋ยวนี้เรากำลังทำอยู่แล้ว, กำลังทำ
อยู่เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ หรือให้ความเข้าใจเกิดขึ้นมา,
กำลังฝึกฝน กำลังต่อสู้ กำลังทำ เพื่อความเป็นอย่างนั้น. ถ้า

ใครจะเรียนลัดที่เดียวให้ได้ผลหมดหลายๆ อย่างโดยวิธีทางลัด : ทำงานด้วยจิตว่าง แล้วการงานนั้น จะเป็นการปฏิบัติธรรมที่สูงสุด ไม่มีอะไรสูงสุดไปกว่า.

“มีชีวิตรอยู่ด้วยจิตว่าง ทำการงานอยู่ด้วยจิตว่าง” ก็เรียกว่าข้ออมปาฏิโมกข์ธรรมะในหัวข้อว่า “การงานคือการปฏิบัติธรรม” ถ้าทำในหลักสูงสุดก็คือทำงานด้วยจิตว่าง.

แล้วที่ถามกันมา เมื่อตะกี้; ผมก็จะเล่าให้นิดหน่อยว่า ผมไปพูดที่เมืองตรัง, อธิบายคำว่า”ว่าง” นี้ว่า จิตว่างแบบอัมพล กับจิตว่างตามแบบของพระพุทธเจ้ามันคนละเรื่องกัน. การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง : จิตว่างตามแบบพระพุทธเจ้า ไม่ใช่แบบอัมพล ซึ่งว่างอย่างเคว้งคว้าง และว่างอย่างไม่มีอะไรเป็นหลัก. จิตว่างแบบอัมพล เป็นเรื่องว่างอย่างที่พูดสำหรับเถียงกัน, สำหรับฆ่าคนโดยไม่ต้องเป็นบาป เป็นต้น; พูดครั้งนั้นก็ได้ผลดี; ผู้ฟังคงลืมไม่ได้, ลืมยาก.

ถ้าเข้าใจกันดี, เขียนป้ายสวยๆ ติดไว้ตามภูเขาตามสระน้ำบ้าง : จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสรีจลันแล้วในตัวเอง, เถานี้เอง; หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนามีเท่านี้เอง.

คืนนี้จะมีคนมาประมาณ ๒๐ คน คือ พวกพุทธสมาคมจังหวัดต่างๆ ที่เขาสนใจในสวนโมกข์เขาจับกลุ่มรวมกลุ่มกันจะแะลงที่นี่; พวกนครราชสีมา พวกเพชรบุรี พวกที่ไหน

พุทธทาสธรรม(๑๖)

๖๖

ก า ร ท ำ ก ร ร ม

หลายแห่งไปประชุมที่เชียงใหม่มา, ลำบากลำบากเขาจะพากันมาเยี่ยมที่นี่ เราบอกว่าไม่ควรจะมาเป็นเรื่องยุ่งยาก. คนโบราณปู่ย่าตายายเขาก็สอนว่า “อย่าพอแขกมาใส่หัว”, แต่เขาก็จะมากันอยู่แล้ว.

พอกันที. ใครอยากดูสไลด์ทำมาใหม่ ที่เขาถ่ายภาพทำงานก่อสร้างในหลุมสระก็ไปได้; จะได้ดูหน้าตาคนที่กำลังทำงาน ว่า ทำงานด้วยจิตว่างเป็นการปฏิบัติธรรมคืออย่างไร.

ทำงานด้วยจิตว่าง

ธรรมโฆษณของพุทธทาส, ธรรมปาฏิโมกขเล่ม ๑, ลำดับที่ ๓๑ บนแถบพื้นสีน้ำเงิน
เรื่องที่ ๑๗, ทำงานด้วยจิตว่าง, หน้า ๔๕๔-๔๗๖,
บรรยายวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๑๑ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก

ธรรมปาฏิโมกข์ วันนี้จะพูดเรื่องตัวกู-ของกูตามเคย; และคุณ...(พระภิกษุรูปหนึ่ง) ขอให้พูดว่า ทำงานด้วยจิตว่าง จะทำได้หรือไม่ได้อย่างไร จึงจะได้พูดกันถึงเรื่อง ทำงานด้วยจิตว่างนี้อีกครั้งหนึ่ง.

ทำงานด้วยจิตว่าง เป็นเรื่องที่ต้องฝึก

เรื่องทำงานด้วยจิตว่างจะทำได้หรือไม่ได้อย่างไรนั้น ไม่อยากให้คิดว่าทำได้หรือไม่ได้; เพราะเป็นเรื่องที่ต้องฝึกหัด. มันเป็นเรื่องเดียว หรือเรื่องทั้งหมดที่เป็นเรื่องยาก และเป็นเรื่องลึกลับที่สุดด้วย. เดียวนี้ แม้แต่คำว่า “ว่าง” ก็ยังไม่เข้าใจกัน

แล้วจะไปทำอะไรได้; คนที่พูดนั้นแหละยังไม่เข้าใจ แม้แต่คำว่า “ว่าง”; แล้วถ้าไปพูดว่า “ทำได้” หรือ “ทำไม่ได้” ก็เป็นเรื่องน่าหัว; เพราะคนที่ยังไม่ทันรู้เรื่องนั้น เขาจะไปพูดว่าทำได้ หรือทำไม่ได้ ก็เป็นเรื่องน่าหัว, กลายเป็นเรื่องยากขึ้นไปอีก.

เราต้องคอยระวังในเวลาทำงานอยู่นี้ ฝึกหัดควบคุมสติให้มีอยู่ สำหรับจะไม่เกิดวุ่นขึ้นมา, งานยิ่งซุลมุน หรือยิ่งวุ่น โทโสโมโห งานอย่างนี้ก็ยิ่งระวังยาก ระวังสติยาก. ฉะนั้นถ้าใครเพิ่มงานให้ยาก ให้งานมันซุลมุน ให้มาก ให้ง่ายมาก; แล้วควบคุมสติให้ได้ ก็ดีเท่านั้นเอง; ดีตรงนี้.

เรื่องทำได้ หรือทำไม่ได้ นี่ไม่ต้องพูดถึงกันดีกว่า; เพราะว่าถ้าทำไม่ได้ก็ไม่ทำเสีย แล้วก็เลิกกัน; ที่ถูกมีแต่ว่าต้องพยายามทำให้ได้. สิ่งที่ทำไม่ได้นั้น พยายามทำให้ได้ คือทำงานโดยไม่มีตัว, ไม่มีตัวผู้ทำเท่านั้น; ระวังทำงานโดยไม่มีตัวผู้ทำ, นี่ทำให้ได้ ให้เบาขึ้น, ไม่เช่นนั้น ก็ต้องล้มละลายบ่อยๆ แน่. ถ้ามีตัวผู้ทำ โมโหโทโสผุดขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ล้มไปทีหนึ่ง แล้วก็ทำใหม่, มันก็ล้มลุก-ล้มลุกกันอยู่อย่างนั้น.

ทีนี้ระวังให้ล้มห่างเข้า หรือให้ล้มน้อยลง, หรือว่าล้มครั้งหนึ่งก็ให้นานหน่อยแล้วก็ให้ระยะมันห่างจากกันออกไป, นี่จะพิสูจน์ว่าได้หรือไม่ได้, แล้วความรู้สึกจะบอกได้ว่า เป็นเรื่องที่ต้องหัดทำให้ได้ต่อไป ทั้งฆราวาสและทั้งบรรพชิต. เหมือนที่พูดแล้ววันก่อนว่า ฆราวาสมีเรื่องมาก ก็ต้องพยายามไปตามประสาของฆราวาส ที่จะปฏิบัติเรื่องว่าง เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น;

พูดให้ถูกก็คือ เรื่องไม่เป็นทุกข์. ที่ไม่พูดคำอื่นๆ เช่นเรื่องสูญเสีย-
ญาติหรืออะไร ก็เพราะดูเป็นขลังไปเสียอีก, ดูขลัง ลึกลับ ลึกล้ำ
ซึ่งไปเสียอีก. ควรจะใช้คำว่า ไม่เป็นทุกข์ นั้นแหละคือว่าง, พอ
ไม่ว่างก็เป็นทุกข์ขึ้นมาทันที, พอว่างอยู่ก็ไม่เป็นทุกข์.

หัดทำงานโดยไม่มีความทุกข์ นี่ทำได้หลายระดับ โดย
ไม่มีความทุกข์; เช่นทำด้วยความหวังจะได้ค่าจ้างที่ดีแน่
เป็นต้น ก็ทำเพลินไปก็ไม่มีความทุกข์, ทำด้วยความหวังว่าจะ
ได้มีชื่อเสียงหรือจะได้เงินดีแน่ ก็เลยทำสนุก ไม่มีความทุกข์.
แต่เราไม่ต้องการอย่างนั้น; เราจะทำงานด้วยจิตที่ไม่ต้องมีความ
หวังชนิดนั้น. ถ้าจะหวัง ก็หวังเพื่อว่า จะดับตัวกูอยู่เสมอกันแล้ว
กัน; ดับความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู-ของกูอยู่เสมอกันไปก็แล้วกัน.
ไม่หวังเงิน ไม่หวังชื่อเสียง ไม่หวังอะไรต่างๆ.

ถ้าทำงานด้วยความหวังเงิน หวังชื่อเสียง ก็เป็นอย่าง
คนธรรมดาสามัญทำ; มันก็ไม่เหมาะสำหรับเรา. ต้องเลื่อนขั้น
มา ขนาดทำชนิดที่ไม่หวัง ไม่มีตัว, จึงจะไม่หวัง; เรื่องไม่มีตัว
นี่คือเรื่องว่าง; เราจึงมาหัดทำงานด้วยความไม่มีตัวผู้ทำ.

เรื่องนี้มีคำกลอนที่ขึ้นต้นว่า “ทำงานทุกชนิดด้วยจิต
ว่าง”. ความหมายอย่างเดียวกัน; หมายความว่า ให้พยายาม
หัดทำอย่างนี้, ไม่ใช่ว่ามาฆัดเยี่ยงกันอยู่ว่า ทำได้หรือไม่ได้.
ไม่ต้องเถียงกันในทางทฤษฎี ทางเหตุผลทางอะไรอีกแล้ว; มี
แต่ว่า หัดทำให้เป็นอย่างนั้นมากขึ้น, แล้วก็เหมือนกันกับการ
ปฏิบัติในชื่ออื่น หรือเรียกอย่างอื่น แม้จะทำล้มๆ ลุกๆ อยู่ตรง

นั่น มันทำยากก็ทำไป.

การฝึกต้องทำให้ได้มากขึ้น; แม้แต่ทำงานทางฝีมือ ก็ต้องหัดกันนานกว่าจะมีความชำนาญและทำได้. การทำงานฝีมือหากินนี้แหละ เป็นช่าง เป็นศิลปิน เป็นอะไรก็ตาม ต้องหัดกันนานซ้ำๆ ซากๆ กว่าจะชำนาญ. ทางธรรม ทางจิตใจ ต้องยิ่งไปกว่านั้นอีก; เพราะว่าจิตใจนั้นควบคุมยาก มันไวเกินไป คุมยาก; ไม่เหมือนกับมือเท้า แขนขา เป็นวัตถุคุมง่าย.

รวมความแล้วก็คือว่า หมดปัญหาว่าจะทำได้หรือไม่ได้; มีแต่ปัญหาว่าจะทำอย่างไร; แล้วก็ทำซ้ำๆ ซากๆ ให้ดีขึ้น จึงจะเป็นเรื่องของการปฏิบัติ. แม้แต่การพูดที่นี้ก็พูดซ้ำๆ เหมือนที่เราเรียกว่า ทำปาฏิโมกข์ทางวินัย. ทำปาฏิโมกข์ทางวินัยแล้วยิ่งซ้ำ; ทำปาฏิโมกข์ที่ไรต้องซ้ำทุกตัวอักษรเลย; สวดก็ต้องสวดทุกตัวอักษร. ทำปาฏิโมกข์ทางวินัยนั้น ต้องซ้ำถึงขนาดนี้, ทำปาฏิโมกข์ทางธรรมตามที่เราเรียก, หรือตกลงกันว่า ทำอย่างนี้ ที่นี้ ก็ต้องทำซ้ำๆ; ต้องพูดเรื่องซ้ำๆ เพื่อทำความเข้าใจยิ่งขึ้น. การฝึกทำงานด้วยจิตว่างต้องเป็นเรื่องซ้ำ, และก็ไม่มีเรื่องอะไรที่ควรจะซ้ำ นอกไปจากเรื่องว่าง.

พูดเรื่องว่าง นี่ซ้ำก็ร้อยครั้งก็ได้ เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น; เพื่อประโยชน์ให้ปฏิบัติได้ง่ายขึ้น จนพอใจ. การพูดเรื่องความว่างอย่างซ้ำๆ ซากๆ เราจึงเรียกว่าลงธรรมปาฏิโมกข์อย่างซ้ำๆ ซากๆ เหมือนอย่างปาฏิโมกข์วินัย; ปาฏิโมกข์ธรรมะของเรานี้ยังพูดซ้ำได้ในวงที่กว้าง คือไม่น่าเบื่อหน่าย.

เรื่องว่าง นี่เป็นทั้งหมดในพุทธศาสนาและทุกสิ่ง

ที่นี้ ที่ว่าพูดซ้ำ ว่าเรื่องความว่างนี้เป็นหัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมด เป็นหัวใจของทั้งหมด แล้วก็เป็นตัวทั้งหมด นี่เป็นเรื่องน่าหัว; แล้วคนบางคนได้ฟังแล้วจะคิดว่าไม่มีเหตุผล เพราะว่าไม่มีอะไรสักอย่างหนึ่งหรือ ที่เป็นทั้งหัวใจด้วย เป็นทั้งตัวทั้งหมดด้วย. นี่แหละจึงประหลาด จึงเป็นเรื่องที่น่าเอามาพูดซ้ำๆ.

การพูดซ้ำๆ นี่ก็มีประโยชน์อยู่เป็น ๒ แ่ง : คือต้องหล่อเลี้ยงเข้าไปส่วนหนึ่ง; ต้องหล่อเลี้ยงเข้าไปอย่าให้ขาดตอน เหมือนกับเรากินข้าว กินเพื่อหล่อเลี้ยงเข้าไป; ถ้าไม่กินไม่มีอะไรหล่อเลี้ยง ก็ตาย. อีกส่วนหนึ่งที่ทำซ้ำนั้นเพื่อให้ยึดออกไปอีก เพื่อให้เจริญออกไปอีก ให้ออกงามออกไปอีก; เหมือนกินอาหารเพื่อให้มีความเจริญออกงามออกไปอีก จึงจำเป็นต้องทำซ้ำๆ ให้ออกงามออกไป.

สรุปว่า การพูดเรื่องอะไรๆ ซ้ำๆ ก็เพื่อหล่อเลี้ยงความรู้เดิมนั้นไว้อย่างหนึ่ง; แล้วก็ขยายให้ออกงามต่อไปอีกส่วนหนึ่ง. โดยเฉพาะเรื่องความว่างนี้มีแง่, หรือมีปริยาย มากมายหลายสิบ หลายร้อย จนกระทั่งพูดได้ว่า เป็นทั้งหัวใจ เป็นทั้งตัวทั้งหมด; พูดอย่างนี้อาจฟังไม่ถูก, หรือว่าจะให้ถูกกว่านั้น ก็คือ ไม่เป็นตัว หรือไม่เป็นหัวใจ ไม่เป็นตัวอะไรเลย แต่เป็น

ทั้งหมด. พูดว่าเป็นทั้งหัวใจ หรือเป็นทั้งหมดของพุทธศาสนานี้ ถูก; หรือว่าเป็นหัวใจ หรือเป็นทั้งหมดของทุกสิ่งทุกอย่าง; ไม่ยกเว้นอะไร อย่างนี้ก็ถูก; แต่ว่าถูกชนิดที่เป็นภาษาที่ตื้นๆ ภาษาคน ภาษาตื้นๆ. ที่จริงเป็นทั้งหมดไม่ต้องเป็นหัวใจ หรือไม่ต้องเป็นตัวแต่เป็นทั้งหมดก็แล้วกัน; แต่พูดอย่างนั้นคนก็ยังคงฟังไม่ค่อยถูก.

ความว่างนี่ เป็นทั้งหมดได้อย่างไร? นี่ก็คือ ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ความว่าง. ที่พูดว่าเป็นพุทธศาสนานี้มันแคบ; ความว่างทั้งหมด เป็นทั้งพุทธศาสนา และทั้งไม่ใช่พุทธศาสนา ทั้งหมดเลย ไม่ยกเว้นอะไร.

ที่พูดเรื่องความว่างว่า ความว่างเป็นพุทธศาสนานี้ หมายถึงพุทธศาสนาสอนมีใจความสำคัญ เรื่องว่าง; แล้วปฏิบัติเพื่อความว่าง ได้ผลมาเป็นความว่างอย่างนี้. พุทธศาสนาเป็นเรื่องว่างทั้งหมดเมื่อสรุปแล้ว; แม้เพียงเท่านั้นก็ยังมีคนไม่เข้าใจ, แม้พวกที่เป็น “ดงของนักศึกษา” ก็ยังไม่เข้าใจเรื่องอย่างนี้. คนบางคนถึงกับว่า สุญญตาไม่ใช่เรื่องของพุทธศาสนา; ไม่ใช่เรื่องของเถรวาท; อย่างนี้ก็มิ. อย่างนี้ถือว่าโง่; โง่ดักดานเลย.

พุทธศาสนามีปริยายมาก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ คือ ๘๔,๐๐๐ ข้อ; สรุปแล้วให้เว้นจากความชั่ว, ให้ทำความดี, ให้ทำจิตให้บริสุทธิ์. คิดดูเถิด, แล้วสามอย่างนั้นสรุปเข้าอีกทีก็คือไม่ยึดมั่นถือมั่น, ทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่น และที่ว่า

ทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนี้รวมอีกที่ สรุปอีกที จะเหลือคำว่า “ว่าง” คำเดียว, พยางค์เดียว.

คำว่า “ว่าง” นี้ เป็นทั้งหมดของพุทธศาสนา จะมองไป ในแง่ไหน ก็พบเรื่องว่างจากตัวตน ว่างจากกิเลส ว่างจาก ความทุกข์ ว่างจากความยึดถือ; ไม่มีความยึดถือ ก็คือว่าง. เรื่องปริยัติ ก็คือเรื่องว่าง; เรื่องปฏิบัติ ก็คือ ปฏิบัติเพื่อความ ว่าง; เรื่องปฏิเวธก็คือผลที่ว่าง; เรื่องศีล ก็ทำให้ว่างในอันดับ ต่ำๆ; เรื่องสมาธิ ก็ทำให้ว่างยิ่งๆ ขึ้นไปโดยควบคุมเอาไว้; เรื่องปัญญา ก็ทำให้ว่างถึงที่สุด; ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นไปเพื่อ ความว่าง. เพราะฉะนั้นวิธีฉลาดหรือลัดหรือประหยัด ได้ ประโยชน์ ไม่เสียเวลา นี่ก็พูดเรื่องความว่าง. ที่นี้จะมา แยกแยะทีละข้อๆ ทีละแง่ ทีละมุมนี้ยังกินเวลามาก; จะเป็น เรื่องของคนโง่; เป็นโอกาสให้คนโง่ซอกแซก ถ้ามด้วยเหตุผล จู้จี้ อย่างนั้นอย่างนี้, เป็น logic อย่างนั้นอย่างนี้มากแง่มากมุม ออกไป ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีจุดจบ ตายเปล่าก็ไม่รู้เรื่อง.

เรื่องความว่างนี้ จะเป็นเรื่องที่แพ้เจ๊งก็ได้; มันออกไป ออกไปจนเป็นอภิรกรรม เป็นอะไรมากไปไม่มีที่สิ้นสุด ก็ได้ เหมือนกัน. ทีนี้ เรากำลังจะรวบรัดเข้ามา; ปฏิบัติอย่าให้จิตเกิด ยึดมั่นเป็นตัณหา-ของกูอยู่เสมอ. นี่ก็ยังเหลือเท่านั้นเอง ข้อเดียว เท่านั้นเอง. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะที่ทำงาน ซึ่งมักจะ เกิดความรู้สึกที่ไม่ว่าง; ที่ถูกนั้นต้องให้ว่างอยู่เสมอ. นี่เราใช้ วิธีพูด วิธีอธิบาย ซ้ำๆ ซากๆ ตามแบบของฝ่ายเถรวาทอยู่มาก

คือพูดกันอยู่เสมอ พูดกันเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด; อ้างเหตุผล
อย่างนั้นอย่างนี้เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งก็ไม่ใช่ตัวศาสนา. ตัว
ศาสนานั้นไม่ต้องพูด ก้มหน้าก้มตาระวังจิตใจ อย่าให้เกิดตัว
กู-ของกูทุกอิริยาบถ ทั้งเวลาทำงานและเวลาที่ไม่ได้ทำงาน.

การฝึกเรื่องว่าง ต้องฝึกทั้งในขณะที่ทำงาน และไม่ทำงาน

ที่พูดมาเท่านี้ นับว่าพูดมาพอแล้ว เกือบจะไม่ต้องพูด
อีก เพราะเวลาของเรามีอยู่ ๒ ชนิด : เวลาที่เราทำการงาน
จริงๆ จังๆ นี้อย่างหนึ่ง; เวลาที่ไม่ได้ทำการงาน เช่นเวลาพัก
ผ่อน เวลากินอาหาร เวลาอาบน้ำ เวลาไปปิณฑบาต เวลา
อะไรก็ตาม, นี่อีกประเภทหนึ่ง ที่ว่าไม่ใช่เวลาทำการงาน.

ที่นี่ต้องการจะให้เวลาทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นเวลาที่เรา
ต้องฝึกหัดให้มีจิตใจที่ว่าง : เมื่อเราไม่ทำการงาน, กำลังกิน
อาหาร เดินไปเดินมา ไปถานไปส้วม ไปไหนต่างๆ ก็ตาม ก็
ต้องระวังเต็มที่ ที่จะเกิดเรื่อง, แม้จะไม่ทำอะไร อย่างนอนก็
นอนได้ แต่ต้องทำเหมือนกัน, แม้อยากจะนอน ก็ต้องทำให้รู้
เรื่องว่าง หรือไม่ว่างนี้.

ถ้าจะใช้เรี่ยวแรงให้มีประโยชน์มีคุณค่าเหลืออยู่ตลอด
กาลนาน เป็นอนุสรณ์. ก็ต้องทำการงาน. เมื่อแน่ใจว่าจะต้อง

ทำงาน ก็ต้องเลือกเอาการงานอะไรที่น่าทำ, ซึ่งต้องเป็นการทำงานที่มีประโยชน์แก่เรื่องนี้โดยเฉพาะจริงๆ ดีกว่าเรื่องอื่น. อาจจะไปช่วยสงเคราะห์ประชาชน, ทำสาธารณะประโยชน์, หรืออะไรก็ได้เหมือนกัน; แต่คงไม่ดีเท่าที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องนี้, คือการเผยแผ่เรื่องว่างนี้.

ช่วยกันสร้างสิ่งซึ่งเป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่เรื่องว่าง เข้าใจว่าจะดี จะมีค่ามาก; เหนื่อยเท่ากัน แต่จะมีผลลึกซึ้ง คุ่มค่า. ช่วยกันจัดวัดทั้งวัด, ส่วนโมกข์ทั้งหมดนี้ ให้เป็นสิ่งที่สั่งสอนเรื่องความว่าง เป็นอุปกรณ์สำหรับสั่งสอนเรื่องความว่าง, ให้เป็นโรงมหรสพไปทั้งวัด. ข้อนี้หมายความว่า ตัวธรรมะคือความว่างนั่นเอง เป็นตัวมหรสพ.

ทีนี้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นอุปกรณ์ช่วยให้เข้าใจเรื่องความว่าง สิ่งเหล่านั้นทั้งหมดเราเรียกว่า “โรง” หรือ “โรงมหรสพ” เช่นวัดทั้งวัด หรือกุฏิหลังนี้ หรือก้อนหิน ต้นไม้อะไรต่างๆ ที่เราจัดเรียงขึ้นไว้ เพื่อช่วยให้เกิดความรู้สึกรู้ว่างอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาในจิตใจของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง. แม้ที่สุดแต่จะให้ได้เห็น ให้ได้อ่าน ได้ฟัง หรืออะไรก็ตาม ล้วนเป็นเรื่องช่วยให้รู้จักความว่างด้วยเหมือนกัน, เป็นส่วนโรงมหรสพด้วย.

บางคนคิดว่า “โรงมหรสพ” มีเฉพาะตึกหลังนี้ นั่นไม่ใช่; ไม่ใช่เพียงว่าตึกอย่างนี้; แต่เราหมายถึงทั้งหมด ทั้งวัด แม้ก้อนหินสักก้อนหนึ่ง ที่วางไว้ในลักษณะที่เหมาะสม หรือเป็นอยู่ตามธรรมชาติในลักษณะที่เหมาะสม; ใครได้เข้าไปนั่งตรงนั้น

ชวนอารมณ์ให้ว่าง ให้โปร่ง ให้เย็น ให้นึก ให้รู้สึกถึงสิ่งที่เรียกว่า ว่าง, ไม่มีอารมณ์อะไรมารบกวนได้; สิ่งต่างๆ พุดได้ สอนได้ แสดงได้ทั้งนั้น.

มันเป็นความโง่ของคนที่เข้ามาเท่านั้นเอง จะช่วยได้อย่างไร? จะว่อย่างไร? จะโทษใคร? เป็นความเขลาของคนที่มาเท่านั้นเอง ถ้าเก็บเอาอะไรไม่ได้ รับอะไรไม่ได้. เช่นภาพต่างๆ เหล่านี้ มีแต่คนเดินผ่าน จะหยิบอ่านหนังสือที่เขียนอธิบายสักทียวกี่ทั้งยาก, หรือพออ่านสักทียวหนึ่งก็ผ่านไป; อย่างมากก็ดูสัก ๒ ภาพ, อ่านหนังสือสัก ๒ ภาพ, แล้วก็ผ่านไป; ไม่มีใครใฝ่รู้และต่อสู้เพื่อจะเข้าใจ. แม้แต่พวกพระก็อยู่ในลักษณะ ไกล่เกลือกินต่าง, พวกพระที่อยู่ที่นี่ก็มีลักษณะไกล่เกลือกินต่าง; หรือเหมือนจวกัดกแกง ไม่รู้รสแกง, หรือเหมือนกบเกษตรบัวร่วงลงบนหัว มันก็ไม่รู้.

ถ้าใครรู้ก็ลองอธิบายภาพ “จากอนันตะสู่อันตะ” ดูซิ; ทั้งหมดที่นิ่งอยู่ที่นี่ ใครลองอธิบายภาพที่มีเสียงระฆัง, ตีระฆัง, แล้วมีคำอธิบายภาพว่า จากอนันตะสู่อันตะ ดูซิ; คุณลองอธิบายกันดูซิว่าอย่างไร?

“จากอนันตะสู่อันตะ” เป็นอย่างไร

เราพูดอวดได้เลยว่า ทุกภาพนั้นแสดงความจริง แต่คน

หูหนวกตาบอดจะไม่เห็นไม่เข้าใจ ฟังไม่รู้เรื่อง. อย่างว่าแต่ภาพเลย แม้แต่ก้อนหิน มันก็แสดงความว่าง ต้นไม้ทุกต้นก็แสดงความว่าง; ไม่ต้องพูดฟังภาพเหล่านี้ ซึ่งมุ่งหมายแต่จะแสดงเรื่องความว่าง แล้วก็ได้แสดงไว้อย่างยิ่งด้วย ไม่ใช่เล็กน้อยที่พูดว่า “จากอนันตะสู่อันันตะ” นี้.

ภาพเหล่านี้พยายามอย่างที่สุดแล้ว ที่จะแสดงชัดเจนเจาะจง ลึกซึ้ง กว้างขวาง ยิ่งกว่าก้อนหิน ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ; แต่คนก็ยังโง่อยู่, รับเอาไม่ได้. ส่วนภาพที่ว่านี้ คือระฆังแล้วก็มีการกระทบ ให้ระฆังเกิดเสียงขึ้นมา; แล้วเขียนคำอธิบายว่า จากอนันตะสู่อันันตะ คือจากไม่มีที่สิ้นสุด ไปสู่อันันตะ คือสู่ไม่มีที่สิ้นสุด. ขยายความออกไปนิดหนึ่งครั้งแรกก็ว่า เสียงระฆังนี้ออกมาจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด; แล้วเสียงระฆังนี้ดับไปในสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด คือเสียงระฆังออกมาจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุดนี้.

พูดภาษาคนธรรมดาาก็ว่า ไปตีระฆังเข้า ก็มีเสียงดังออกมา; เสียงนี้มีให้ไม่รู้จักหมดจักสิ้น; นี่ภาษาโง่ๆ ภาษาคนระฆังนี้ให้เสียงออกมาได้ไม่รู้จักหมดจักสิ้น; แปลว่า มันมีคลังที่ไม่รู้จักหมดสิ้นสุดของเสียงที่จะให้มา. ไปตีที่ไรก็ตามที่นั่น ถ้ามันยังเป็นระฆังอยู่ ลองไปตีดูซิ ๑-๒-๓-๔ ฯลฯ ล้านครั้ง ร้อยล้านครั้ง มันก็มีเสียงให้ หรือมีอย่างไม่มีที่สิ้นสุด หรือมีไม่หมด.

ข้อที่ ๑. คือ จากไม่มีที่สิ้นสุด คือเสียงระฆังนี้ไปไหน ? ทำไมมันจึงไม่รู้จักเต็ม? ถ้าเอาเสียงระฆังนี้บรรจุลงไปใน

อากาศ แล้วทำไมไม่รู้จักเต็ม, หรือเต็มจนเสียงระฆังเข้าไปอีกไม่ได้; ก็เพราะมันเป็นความไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน. นี่ทำให้เห็นได้ว่า เขามองเห็นลึก, แล้วเขาเขียนภาพนี้ออย่างลึกว่า “จากอนันตะแล้วก็สู่อันันตะ”. นี่เรียกว่าภาษาคนโง่ พุดภาษาคน : เสียงระฆังออกมาได้ไม่มีที่สิ้นสุดแล้ว ไปสู่ที่ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าจะพูดอย่างวัตถุก็ได้ คือเสียงระฆังเป็นเสียงของวัตถุ เป็นของธรรมดา เกิดจากความไหวของวัตถุของสสาร ของอะไรที่ออกมาได้ไม่มีที่สิ้นสุด ไปสู่ที่ไม่มีที่สิ้นสุด; นี่เป็นภาษาเด็ก ๆ.

ข้อที่ ๒ เราเปลี่ยนเป็นใช้ ความไม่มีที่สิ้นสุด ออกมาจากความไม่มีที่สิ้นสุด ไปสู่ความไม่มีที่สิ้นสุด; นี่มันจะค่อย ๆ สูงขึ้นมา ค่อย ๆ ลึกขึ้นมา. ที่นี้ความไม่มีที่สิ้นสุดอยู่ที่ไหน? ถ้าตั้งปัญหาต่อไปว่า ความไม่มีที่สิ้นสุดอยู่ที่ไหน; คนโง่ก็จะส่งจิตใจไปโน้น ไปไกล ไม่มีที่สิ้นสุด เป็น อนันโต อากาโธ อะไรโน่น. คนโง่จะคิดอย่างนี้; ส่วนคนฉลาดเขาจะล้อว่า : อ้าว, ก็มันออกมาจากระฆังใบนี้, ความไม่มีที่สิ้นสุด ออกมาจากระฆังใบนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้, เห็นความไม่มีที่สิ้นสุดนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้. มันไปไหน? มันก็จะไปสู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้เหมือนกัน; ก็มันออกมาจากที่นี้และเดี๋ยวนี้ มันก็จะไปสู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้. สำหรับความไม่สิ้นสุดนั่นคือที่นี้และเดี๋ยวนี้; แล้วมองเห็นต่อไปว่า : ที่นี้และเดี๋ยวนี้มันก็ไม่ต่างกัน ไม่ว่าตรงที่ไหน มันก็เป็นที่นี้และเดี๋ยวนี้ทั้งนั้น.

มองดูให้ลึกเข้าไปดังกล่าว ก็สอนให้รู้ว่า อนันตะคือไม่มีที่สิ้นสุดนั่น มันคือที่นี้และเดี๋ยวนี้. อย่าเป็นคนบ้า เหมือนเทวดาองค์นั้นในเรื่อง โรहितัสสุตฺต; เขาจะไปหาที่สุดของโลก เทียบเหาะไปทั่วไปหมด ด้วยความเร็วสูงสุด เหมือนกับเงาก็ไม่พบที่สิ้นสุด เพราะความไม่มีที่สิ้นสุดมีอยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้. ถ้ามองอีกนิดเดี๋ยวก็จะเห็นว่าที่นี้และเดี๋ยวนี้นั้นแหละ คืออันเดียวกันกับความว่าง; จากว่าง สู่ว่าง คือจากอนันตะสู่อันตะ. ต้องเป็นว่าง จึงจะเป็นอนันตะ; ถ้าไม่ว่างแล้วไม่เป็นอนันตะ. เราถือว่า เสียงก็ว่างเหมือนกัน, เหตุให้เกิดเสียงก็ว่างเหมือนกัน, ความดับของเสียงก็ว่างเหมือนกัน.

ตอนนี้พวกนักเรียนอภิธรรม หรือพวกที่เรียนนักธรรม อยู่ในโรงเรียนธรรมดาทั่วๆ ไป อาจจะไม่อยอมรับที่ว่าว่าง ในลักษณะที่เป็นอสังขตะและสังขตะ, หรือทั้งสังขารและวิสังขารนั้นแหละว่าง. ไปติดตามตัวหนังสือว่านิพพาน หรืออสังขตะละก็ว่าง; แล้วมาให้สังขาร หรือสังขตะนี้วุ่น; นี่ไม่เข้าใจกัน; ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น; ที่แท้ก็ต้องว่าง หรือว่า ถ้าถามว่า ถ้าว่างทำไมจึงมีเสียง? ทำไมจึงเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป, เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป; นี่คือความที่ไม่เข้าใจว่าเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไปนั้นแหละคือว่าง, พอเสียงระฆังเกิดขึ้น เสียงก็เกิดขึ้นเพราะไม่กระทบระฆังซึ่งเรียกว่า”ปฐฺกแต่ง” นี่ทำให้เกิดขึ้น, แล้วก็เกิดขึ้น-แล้วปรากฏอยู่- แล้วก็ดับไป; แล้วจะเข้าใจได้อย่างไรว่า เกิดขึ้นก็คือว่าง ตั้งอยู่ก็คือว่าง ดับไปก็คือว่าง ทั้งหมดก็คือว่าง.

ตอนนั้นผมก็เคยยุ่งหัว, ไม่เข้าใจ แล้วยุ่งหัว, แล้วเขียนยาก เขียนคำอธิบายยาก; เพราะว่า เราเอาความรู้สึกของคนธรรมดาเป็นหลัก; ไม่รู้ว่าเรื่องนี้ต้องเอาธรรมชาติเป็นหลัก. ถ้าเราเปลี่ยนเสียนิดเดียวว่า ไม่ว่าอะไรล้วนเป็นธรรมชาติ ละก็จะเข้าใจได้ว่า ไม่ว่าอะไรชนิดไหนหมด มันว่าง. การเกิดขึ้นหรือการดับไป ก็เป็นธรรมชาติ, แม้แต่นิพพานก็เป็นธรรมชาติ. เมื่อทุกสิ่งเป็นเพียงธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน จึงพูดว่าว่าง.

เสียงระฆังที่เกิด ก็คือว่าง ลึนสุดแห่งเสียงระฆังคือดับ ก็คือว่าง; แล้วว่างนั้นคืออนันตะ. นักเลงคนนั้นจึงเขียนไว้ว่า : จากอนันตะสู่อนันตะ; ฟังไม่ติดล้าว่ามีขึ้นมา ไม่ว่าง เพราะมี “จาก” และมี “ถึง”. อนันตะอยู่ที่ไหน? ก็คือที่นี่และเดี๋ยวนี้; เช่นเดียวกับที่ว่า ว่างนั้นก็คืออยู่ที่นี่และเดี๋ยวนี้. ฉะนั้น ทุกๆ แห่ง เหมือนกันหมด : เป็นที่นี่และเดี๋ยวนี้เหมือนกันหมด, ไม่มีตรงไหนเป็นหัวใจได้

สิ่งที่เป็ความว่างแล้ว ไม่มีตรงไหนเป็นหัวใจได้, มันเป็นตัวเดียวอันเดียว, เป็นความว่าง ไม่มีหัวใจ, หรือไม่มีเปลือกนอก หรือไม่มีอะไร. ธรรมะที่แท้จริงคือความว่าง, อะไรๆ ก็เป็นความว่างหมด. สังขตะหรือสังขารคือความว่าง, อสังขตะหรือวิสังขารก็คือว่าง; แต่ว่างชนิดหนึ่ง มันเปลี่ยนเหมือนกับกระดูกกระดูก หรือเปลี่ยนได้.

เช่นว่า เมื่อไม่ได้อยู่นิ่งๆ มีคนไปเคาะเข้า จะมีเสียงออกมา แล้วก็ดับไป; หรือเหมือนกับทะเล, ทะเลที่ถูกทำให้เป็น

คลื่น ก็ยังเป็นทะเลอยู่นั่นแหละ, ไม่ได้สูญเสียความเป็นทะเล; แต่เราดูเหมือนกับเป็นของใหม่ อันใหม่. ทะเลเมื่อมีคลื่นกับทะเลเมื่อไม่มีคลื่น เรารู้สึกกันไปคนละอย่าง; เรารู้สึกว่า น้ำ แท้ๆ เมื่อไม่มีคลื่นนั้นอย่างหนึ่ง, เมื่อมีคลื่นก็กลายเป็นอื่นเสียแล้ว, ไม่รู้สึกว่าเป็นอันเดียวกันเสียแล้ว. นี่ทำให้เราไม่เข้าใจว่า ความเกิดกับความดับ ซึ่งว่างเหมือนกัน นี่เป็นธรรมชาติเหมือนกัน.

การที่เสียงระฆังดังขึ้น หรือเสียงระฆังดับไป มันก็มี ความหมายอย่างเดียวกันกับทะเล. เด็กๆ อาจจะโง่มาก จนถึงคิดว่าเป็นคนละทะเลก็ได้. ผมเองก็เคยรู้สึกอย่างนั้น. เมื่อเด็กๆ ไปทะเลคราวหนึ่ง เห็นทะเลเจียบส่งดเป็นกระจก; ไปทะเลอีก คราวหนึ่ง อ้าว, มันคนละทะเลเสียแล้ว ไม่ได้คิดว่า เพราะมีคลื่น เพราะมีลม ไปทำให้ทะเลเป็นอย่างนั้นๆ.

หรือว่า ของบางอย่าง เราดูคนละคราว คล้ายเป็นของ คนละอันละอย่าง, แม้แต่หมากับลูกหมา เราก็ไม่คิดว่าเป็น อย่างเดียวกัน; เมื่อเป็นลูกหมา มันไม่เหมือนกับหมา. ลูกปลาบางชนิด แทบว่าจะไม่เป็นลูกของปลา. แม้แต่ลูกน้ำนี่ คือยุง, เกือบจะไม่มีใครนึกได้ว่า ลูกน้ำนี่คือยุง ทุกๆ สิ่ง มัน พรางตาขนาดนี้ คือความเปลี่ยนแปลง; แล้วความเกิดกับความดับมันยิ่งร้ายไปกว่านี้.

เสียงที่ดังขึ้น กับ เสียงที่ดับลงนี้ ชวนให้นึกว่าเป็นคนละ อย่าง; ไม่มีความเข้าใจว่า เกิดกับดับ นี่คือว่าง หรือคือสิ่ง

เดียวกัน. เกิดมาเป็นเสียงระฆังที่ไพเราะจับหูจับใจ. แล้วก็
จางไปเป็นเสียงระฆังที่เจียบหายไป; ที่แท้ก็เป็นอันเดียวกัน.
พวกที่ติดตัวหนังสือ จะไม่ยอมให้วิสังขารว่าง อย่างเดียวกัน
กับสังขาร;

เอาสังขารไว้ละก็เป็นทุกข์ แล้วก็ไม่ว่าง. เพราะฉะนั้น
เราจึงพูดว่า “ไม่ว่างนั้นเป็นทุกข์”. ที่แท้ทุกข์ก็คือว่าง; นี่เมื่อพูด
ภาษาที่ถูกต้อง ภาษาธรรมะ.

ถ้าพูดภาษาคน ภาษาเด็ก ภาษาคนโง่ ก็ว่าทุกข์ไม่ว่าง
วุ่นไม่ว่าง; ถ้าพูดภาษาธรรมะจะมีเหมือนกันหมด ไม่มีอะไร,
ว่างเหมือนกัน, และว่างจากความหมายอื่นด้วย. ความหมาย
ที่สูงกว่า ทั้งวุ่นและว่าง ในภาษาคนนั้นแหละ คือว่างที่สุดใน
ภาษาธรรม, ความเจียบกับความไม่เจียบนั้น ภาษาธรรมเป็น
ว่าง มันจึงเจียบ และไม่มีตัวตน.

ที่นี่ไม่ต้องพูดถึงเสียงระฆังก็ได้ เอาเสียงผมที่กำลังพูด
มติดีกว่าหรือ; ระฆังยังไม่ได้ตี ยังไม่มีใครตี; เสียงที่ผมกำลัง
พูดนี้ ก็เหมือนกันกับเสียงระฆัง; จากไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ไปสู่
ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน. มันปรุงออกมา เรียกว่าสังขาร, จาก
ภาวะอันหนึ่งซึ่งมีค่าอย่างไม่มีที่สิ้นสุด คือว่างนั่นเอง; แล้ว
ความปรุงนั้นมันก็ไปสู่ความดับ ก็ไปสู่ความว่างไม่มีที่สิ้นสุด.
แต่ถ้าเรา ขึ้นพูดแบบนี้เรื่อยไป จะกลายเป็นไม่ใช่ธรรมะแล้ว,
มันจะกลายเป็นข้อเท็จจริงที่เกินไป โดยไม่ต้องรู้จักได้, จะเป็น
ธรรมะเพียงกำมือเดียว ในรูปที่เป็นธรรมะเพียงกำมือเดียว.

พระพุทธเจ้า ท่านสอนกำมือเดียว, แล้วปฏิบัติให้ได้กำมือเดียวก็เรียกว่าได้หมดทั้งป่า. ไปไม้หมดทั้งป่า ไม่ต้องสนใจก็ได้, ให้สนใจเพียงไปไม้กำมือเดียว. จะปฏิบัติอย่างไร? ก็คือ ให้ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าได้ไปหลงอะไรเข้า เป็นนารัก น่าเกลียด เป็นตัวกู-เป็นของกู ขึ้นมา. ไปไม้กำมือเดียวมีเท่านั้น, แล้วก็ปฏิบัติในขณะที่ทำงานกันอยู่นี้; เพราะขณะทำงานมีเรื่องยั่วมาก, มีเรื่องยั่วให้โกรธได้มาก. พอเหนื่อยขึ้นมา ก็ยั่วให้เกิดโมโหโทโสขึ้นก็ได้, หรือเพื่อนมากระทบกระทั่ง ทำให้เกิดโมโหโทโสขึ้นก็ได้; มีเรื่องที่มากระทบกระทั่ง ทำให้เกิดตัวกู-ของกูนั้นแหละมาก, ก็เป็นบทเรียนที่ดี ถ้าไปนอนเสียก็ไม่มีเรื่อง. ลองดูก็ได้ ถ้ามาทำอะไรเข้า เดียวมันก็อื้อๆ แอ่ๆ กันแล้ว, แล้วก็มืออย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา พอเหนื่อยขึ้นมา อารมณ์ก็เป็นไม่ว่างแล้ว. มีกูขึ้นมา ก็เหมือนระฆังถูกตีแล้ว.

ให้พิจารณาดูเสียให้ดีว่า ที่เกิดความทุกข์ขึ้นมา ก็ว่าง, ที่ดับไปก็คือว่าง. เพราะฉะนั้น จึงพูดว่าไม่มีอะไรที่ไม่ว่าง; ของที่คู่กัน ตรงกันข้ามกันเป็นสองอย่าง ทั้งสังขตะ อสังขตะก็ว่าง. เมื่อทั้งสองอย่างว่าง ไม่มีเหลืออะไรทั้งนั้น, ความทุกข์ก็ว่าง ความสุขก็ว่าง. ความทุกข์กับความสุขก็เป็นของหลอกๆ เหมือนเสียงระฆังเกิด เหมือนเสียงระฆังดับ. ส่วนภาวะว่างอันแท้จริง ไม่มีที่สิ้นสุดนี้เป็นอีกอันหนึ่ง; ไม่ใช่เสียงระฆังเกิดหรือเสียงระฆังดับ. เสียงระฆังเกิดจากความว่าง แล้วก็ดับไปสู่

ความว่าง; ความว่างเป็นอีกอันหนึ่งจากการเกิดและการดับ.

ทั้งเกิดและดับเป็นความว่าง

แล้ว ทำไมพูดว่า เมื่อเกิดและดับ ก็เป็นของว่าง? นี่ก็เป็นของผิวนิพจน์ที่สุด; เหมือนคลื่นกระแสน้ำ กำลังแสดงตัวในรูปอื่น เกิดเป็นลูกคลื่นขึ้นมา แล้วดับไปในน้ำ, เกิดจากน้ำ ดับไปในน้ำ; นี่เป็นลักษณะของลูกคลื่น เป็นภาพทางตา หรือทางรูป. เสียงระฆังนั้นเกิดทางหู เกิดมาจากความว่าง แล้วก็ดับไปในความว่าง, เกิดมาจากความว่าง แล้วก็ดับไปในความว่างเหมือนกับคลื่น เกิดจากน้ำดับไปในน้ำ; คลื่นเกิดจากน้ำดับไปในน้ำ. น้ำทั้งหมดก็เป็นเหมือนกับสิ่งที่ ๓ คือความว่าง น้ำที่เกิดมา แล้วก็น้ำที่ดับลงคือคลื่นมี ๒ ความหมาย.

ภาษาคน ภาษาที่บัญญัติตามภาษาคนนั้น เรื่องที่เกิดหรือดับ ต้องตรงกันข้ามเสมอ; แล้วก็ชอบใจความสุข, ไม่ชอบใจความทุกข์ ทั้งๆ ที่เป็นของว่างเหมือนกัน. เมื่อไร พอเกิดชอบใจความสุขเข้า ก็เกิดความทุกข์ทันที, เมื่อไปเกลียดความทุกข์ ก็เกิดความทุกข์ขึ้นมา. คำว่า “ว่าง” ต้องไม่เกลียดความทุกข์ ไม่รักความสุขอะไรขึ้นมา เหมือนอย่างที่เราบ้านเขาพูดกัน. สัตว์มันรักสุข เกลียดทุกข์ มันก็เป็นสัตว์เท่านั้นเอง, สัตว์อย่างลูกหมาลูกแมว มันก็รักสุขเกลียดทุกข์อย่างนั่นเอง.

ถ้าเป็นพระอริยเจ้า ต้องไม่เกลียดอะไร ไม่รักอะไร เพราะว่าทุกสิ่งว่างเหมือนกัน; ไม่มีอะไรที่น่ารัก ไม่มีอะไรที่น่าเกลียด ว่างเหมือนกันหมด ฉะนั้นจึงไปมุ่งหมายสิ่งที่เรียกว่า อนันตะ, อนันตะคือว่าง อย่ามุ่งหมายเกิด หรือดับ, ดับนี้ไม่ใช่ นิพพาน; เสียงระฆังเกิดขึ้น เสียงระฆังดับไป, เสียงระฆังเกิดขึ้น-เสียงระฆังดับไป, เป็นเกิดขึ้น-ดับไป; สองอย่างนี้ไม่ใช่ อนันตะ, คือมันเกิดจากอนันตะ, แล้วไปสู่อนันตะ, ต้องแยกตัว อนันตะออกไปอีกอันหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่ ๓ นั้นแหละ เทียบเท่ากับนิพพาน : เทียบเท่าความดับอย่างที่เราเรียกว่าดับอย่างนิพพาน, ดับอย่างตลอดกาล ดับอย่างไม่มีต้นไม่มีปลาย; ส่วนเกิด-ดับๆ โน้นมันมีต้นมีปลาย ชั่วขณะปรุงแต่ง.

สุข-ทุกข์ คำคู่ๆ นี้ก็เหมือนกัน หมายถึงการปรุงแต่ง เป็นสังขาร. เป็นเวทนาที่เปลี่ยนแปลง. ถ้าเราเอาคำว่า “สุข” นี้ยืมไปใช้ ว่าเกิดจากนิพพานนี้เป็นเรื่องหนึ่ง; เป็นการพูดให้สนใจเรื่องนิพพาน, นิพพานต้องไม่สุข ต้องไม่ทุกข์; แต่เราอยากจะพูดว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”. ถ้าไปหลงว่านิพพานเป็นสุขอย่างคู่กับทุกข์ ก็ไปหลงติดความสุขนี้ ก็เลยไม่เข้าใจนิพพาน, ไม่เข้าใจความสุขชนิดที่ว่าไม่ใช่สุข คือเหนือความสุข.

พวกคุณคนหนึ่ง เคยกล่าวว่า รูปะรัง ไม่ได้เขียนคำอธิบาย. นั่นเพราะเขียนยาก; ings ที่ผมรู้ความหมาย แต่ว่าเขียนคำพูดยาก แต่งให้เป็นคำพูดยาก ยิ่งแต่งให้เป็นคำกลอนยิ่งยากที่สุด. คุณเข้าใจแล้ว ลองไปแต่งกันดู ไปใส่ข้อความลง

ไปในช่องใต้รูปประฆัง ให้เต็มดูที. ตามความรู้สึกของผม เห็นว่า เซอร์แมนนี่ไม่เลวเลย, ฝรั่งเศสนี่ไม่เลว; แม้แต่เขาจะไปเอาของคนอื่นมา ไปเยี่ยมของคนอื่นมา ก็ยังเก่ง; แม้ความคิดนี้จะไปเอาของคนอื่นมา เขาก็เก่งอยู่ เขาจึงเลือกเอาภาพที่ลึกที่สุดมา. ถ้าเป็นหัวของเขาเอง เขียนภาพอย่างนี้ออกมา ก็ยังเก่งมากขึ้นไปอีก. เขาเขียนให้เห็นเสียงระฆังจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ไปสู่ที่ไม่มีที่สิ้นสุด; นี่สูงมาก.

ทำจิตให้ว่างเป็นธรรมชาติ แล้วจะเข้าใจปัญหา ลึกๆ ได้ง่าย

อย่าไปดูถูกคนชาวบ้าน หรือคนฝรั่ง หรือคนอะไร เขาอาจจะรู้อะไรได้เหมือนกัน; เรามันมัวมีมานะทิฐิอย่างนั้น อย่างนี้เสีย จึงรู้ช้า. มันต้องปล่อยใจให้โล่งให้ว่าง ให้เป็นธรรมชาติ, พยายามทำจิตใจให้เป็นธรรมชาติ; อย่าเห็นแก่ตัว, อย่ามีตัว, จะเข้าใจง่าย. ความรู้สึกอันนี้ มันลึกมาก ละเอียดมาก; เราไม่สามารถจะเขียนคำกลอน อธิบายภาพนั้นให้คนธรรมดาอ่านรู้เรื่องได้ เหมือนกับภาพที่มีอยู่. มันควรจะเขียนได้; แต่ต้องใช้ความพยายาม หรือนึกคิดอย่างมากมาย.

ที่จริงก็อาจจะใช้คำพูด หรือวิชาหลักวิทยาศาสตร์ ปัจจุบันทางวัตถุนี้ก็เหมือนกัน; เขาก็พยายามมองกันในแง่

อยู่แล้ว แต่ไม่มากหรือไม่ลึกซึ้ง. เช่น วิทยาศาสตร์ปัจจุบันก็พูดว่า วัตถุไม่สูญ อย่างนี้เป็นต้น. สสารไม่สูญ พลังงานไม่สูญ วัตถุต่างๆ นี่ไม่สูญ เพียงแต่เปลี่ยนรูป ไม่ได้สูญไปไหน; มันเปลี่ยนรูปเช่นก้อนหิน ก้อนดิน ดินไม้ใบไม้ เป็นน้ำเป็นไฟ หรืออะไรก็ตาม เปลี่ยนอยู่ทั้งนั้น; แล้วก็ไม่ได้สูญหายหรือขาดหายไปข้างไหน. เพราะฉะนั้น ครูสอนวิทยาศาสตร์เขาอธิบายเรื่องวัตถุไม่สูญ เด็กนักเรียนอาจจะพูดว่า เมื่อเข้านี้หมวกของผมหาย จะว่าอย่างไร; นี่มันคนละเรื่องแล้ว.

ไปเรียนเรื่องวัตถุกันเสียบ้างก็ดี; อย่างเช่นทองคำขุดขึ้นมาจากดินซื้อขาย เอามาทำเป็นสร้อย เป็นแหวน ใส่คอ แล้วคิดว่าไม่หาย ไม่สูญ; ที่จริงความลึกหรือที่มันลึกไปที่ละนิดๆ ยิ่งสวมมากเท่าไร มันก็ยิ่งหายไปมากเท่านั้น มันหายอย่างละเอียดจนเป็นปรมาณู เป็นอนุไปเลย. คนแก่ๆ เขาห้ามไม่ให้สวมสร้อยข้อมือ ขัดหม้อขัดไห เพราะมันจะถูกับหม้อไห จะกร่อนหายไป, ที่จริงไม่ถึงอย่างนั้น มันเพียงหายไป, ทุกอย่างมันหายไป, แต่ว่านานมาก. มันหายไปไหน? มันก็หายอยู่ในโลกนี้ ยังอยู่ในโลกนี้, หายไปไหนไม่ได้.

ธาตุทุกอย่างเช่นทองคำ เป็นธาตุแท้ ไม่หายไปไหน, แต่ว่ามองไม่เห็น, มันเปลี่ยนไป จนกระทั่งไปรวมตัวกันได้อีกวนไปวนมาอยู่ในโลกนี้. กำเนิดที่แรกก็แยกออกมาจากหินที่เป็นเนื้อโลก แล้วก็ถูกคัดออกมาเป็นทองคำ, แล้วก็ละลายละเอียดหายไปอีก, ไปปนไปผสมกับอย่างอื่นอีก ออกมาอีก;

เรียกว่า วัตถุนี้ไม่หายไปไหน; เพียงแต่เปลี่ยนอยู่ในสภาพที่เราเห็นมันบ้าง ไม่เห็นมันบ้าง.

อย่างน้ำฝนนี้ เท้าที่มีอยู่ในโลก ก็ไม่ได้หายไปไหน; มันเป็นฝนตกลงมา เราใส่รองเท้าไว้, แล้วก็หายไป; แล้วฝนตกมาอีก เราก็มีน้ำฝนอีก แล้วก็หายไปได้. ไปอยู่บ้านโน้น บ้านนั้น ที่นั่น ที่นี่; ใจใหญ่คือทะเล. ตกลงไปในทะเล หายขึ้นไปในอากาศ ทั่วทุกหนทุกแห่ง; น้ำฝนก็เปลี่ยนไปๆ มาๆ, ไม่ได้หายไปไหน มีเท้าเดิมเรื่อย. นี่เป็นเรื่องวัตถุ; มีอาการเหมือนกับออกมาจาก “ไม่มีที่สิ้นสุด กลับไปสู่ไม่มีที่สิ้นสุด”.

เราลองศึกษาดูเรื่องวัตถุ ดังเช่นเรื่องน้ำในโลกนี้จะเป็นอย่างไร? พิจารณาดูได้จะเห็นได้ว่า น้ำมาจากไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ไปสู่ไม่มีที่สิ้นสุด; อันเดียวกันเหมือนกัน. ถ้าถามว่าอยู่ที่ตรงไหน? ก็ตอบว่าอยู่ที่ตรงนี้ ที่นี่และเดี๋ยวนี้ ทั่วไปหมด ที่ว่าที่และเดิวนี้นั้น ข้อนี้หมายความว่าทั่วไปทั้งหมดเลย, ไม่มีที่ไหนที่จะไม่เป็นที่นี่และเดี๋ยวนี้.

ความทุกข์ย่อม เกิดขึ้น-ดับไป ตามธรรมชาติ ต้องไม่ยึดมาเป็นของเรา

ที่นี่ ความทุกข์, ปัญหาใหญ่คือเรื่องความทุกข์. เพราะฉะนั้น เสี่ยงระวังต้องเปรียบด้วยความทุกข์, เสี่ยงระวังที่ดั่งขึ้น

แล้วเจียบไปนี้ต้องเปรียบด้วยความทุกข์, ความทุกข์เกิดขึ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, มีต้นเหตุแล้วมีอุปาทาน, แล้วมีความทุกข์ที่เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานที่ไม่มีที่สิ้นสุด : เป็นชาติลักษณะหนึ่ง แล้วก็ดับลงไป ไปสู่ความไม่มีที่สิ้นสุด. ความทุกข์เกิดจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด ดับลงไปในความไม่มีที่สิ้นสุด; ถ้าจิตไปอิงไปเอามันมาเป็นความทุกข์ของเรา; จิตนี้ก็ทุกข์; เพราะฉะนั้นจิตนี้เขาจึงต้องการให้แยกออกมาเสียจากการเกิดหรือการดับ. เช่นอย่าเอาจิตไปผูกไว้กับเสียงระฆังที่ดังขึ้นหรือดับไป; ให้จิตอยู่ฝ่ายสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุดอยู่เรื่อย มันเป็นจิตอมตะ, หรือจะเป็นจิตอะไรก็ได้แล้วแต่จะสมมุติเรียก; ย่อมเป็นจิตที่ไม่มีความทุกข์; แม้ว่าร่างกายจะเปลี่ยนแปลง จะเกิดขึ้น ดับไป, เกิดขึ้น ดับไป, ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จะเกิดขึ้น ดับไป ก็ตามในมัน.

ผมเคยพูดว่า สุนัขดีกว่าแมว, แมวดีกว่าคน. คุณดูเอาเถิด มันต้องดีกว่า ที่มันไม่ฉลาดไปในทางที่ไปยึดเอาอะไรว่าเป็นเรา ว่าเป็นของเรา. คนเรานี่ช่วยไม่ได้เสียแล้ว; เพราะคนมีมันสมอง มีความฉลาดที่จะยึดว่าเรา ว่าของเราเสียแล้วก็ต้องมีความทุกข์. ส่วนหมา แมว ไม่มีความฉลาดพอที่จะยึดอะไรว่าเป็นเราเป็นของเรา มันจึงไม่มีความทุกข์; แม้จะมีของเราบ้าง ก็มีน้อย มันจึงมีทุกข์น้อยที่สุด; มันมีทุกข์แต่น้อย ชั่วความหิว ชั่วความอยากอะไรนิดหน่อยเท่านั้น. สติปัญญาลึกซึ้งที่จะคิดว่าอะไรของเราเงินของเรา ทองของเรา ทรัพย์สินสมบัติ

ของเรา, เรามีเกิด-มีตาย เราต้องมีอะไรไว้ชาติหน้า; สัตว์มันคิดไม่เป็น, เพราะมันสมองไม่ถึงขนาดนั้น; ฉะนั้น จึงมีความทุกข์น้อยกว่าเรา, เพราะมันมีความยึดถือน้อยกว่าเรา.

มนุษย์ที่มีบาปกรรมหนักที่เกิดไปฉลาดเข้า ที่ไปกินผลไม้ที่ทำให้ฉลาดเข้า, รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักนรก รู้จักสวรรค์ รู้จักอะไรมากเข้า; ก็เลยมีเรื่องมากเข้า, มีความทุกข์ใหม่. มนุษย์ต้องการความรู้อันใหม่ ที่สุขหรือแฉะไม่ต้องการ; เพราะสมองมันไม่ใช่ระดับเดียวกัน, ไม่เหมือนกัน. มนุษย์ต้องการความรู้ใหม่ ที่จะมาดับเรื่องบ้าๆ ของตัว, ซึ่งบ้ายิ่งกว่าสุขหรือและแฉะ. ครั้งเมื่อคิดว่า อย่าให้มนุษย์เป็นทุกข์เลย จึงเกิดเดือดร้อนถึงปัญญาของพระพุทธเจ้า: เรื่องการตรัสรู้ เรื่องนิพพาน เรื่องทำความไม่ยึดมั่นถือมั่น, และมันก็ดีเกินไปสำหรับมนุษย์ ที่มีมันสมองดีเกินไป.

เราดูให้ดีเถอะ หมา แฉะ มันมีดีกว่าเรา, มันเป็นครูได้มากทีเดียว; มันเดินไปเดินมา เดี่ยวไปเดี่ยวมา สบายที่สุดเลย. ถ้าฝายมนุษย์แล้ว หน้าบูด หน้าบึ้งตลอดเวลา ทนทรมาน หวานอมขมกลืนตลอดเวลา, ไม่จำทำก็ต้องทำ. เพราะฉะนั้นเราต้องแก้ให้ตก, ให้เป็นเหมือนกับไม่ทำอย่างนั้น ทำงานก็เหมือนกับไม่ทำ เจ็บไข้ก็เหมือนกับไม่เจ็บไข้ หิวเหมือนกับไม่หิว อยากก็เหมือนกับไม่อยาก มีเงินก็เหมือนกับไม่มีเงิน มีสุขเหมือนกับไม่มีสุข, ไปซื้อของที่ตลาดก็อย่าเอาอะไรมา. เอาอย่างพวกคริสเตียน ว่า ไปซื้อของที่ตลาด ขึ้นเอาอะไรมา ก็เอา

มาทรมานใจให้เป็นทุกข์. เขาคงฟังไม่ถูกกันละครมั่ง จึงไม่ปฏิบัติในข้อนี้.

อย่าไปยึดเอาความทุกข์เข้ามาระฆังก็จะไม่มีโอกาสดัง

พวกคริสเตียนไม่ปฏิบัติในข้อที่ “ไปซื้อของที่ตลาด อย่าเอาอะไรมา” เพราะคงฟังไม่ถูก เลยทิ้งไว้เฉยๆ ในพระคัมภีร์. ส่วนพวกเราควรจะรู้และปฏิบัติทำไปทุกอย่างด้วยจิตว่าง. ไปซื้อของที่ตลาด ซื้ออะไรมา ก็ทำจิตใจเหมือนไม่ได้ซื้ออะไรมา, มาถึงบ้านแล้ว กินใช้แล้ว ให้เหมือนกับไม่ได้ใช้ไม่ได้กิน. ความอรร้อยเกิดขึ้นแล้ว ก็เหมือนกับไม่อรร้อย, ความสุขเกิดขึ้นแล้ว ก็เหมือนกับไม่ได้รับความสุข. อย่างนี้แหละคือ วิธีทำให้ระฆังไม่มีโอกาสดังขึ้นมา, ทำให้เป็นระฆังเงียบอยู่เรื่อย; หมายความว่า ระฆังดังขึ้นมาที่ไร เป็นความทุกข์ทั้งนั้น. ไประวังดูขณะทำงาน ให้ระฆัง, ระฆังจะดังขึ้นมา, เมื่อคุณกำลังทำงานนั้นแหละ, ระฆัง ระฆังจะดังขึ้นมา, เดียวนั้น เดียวนี้ เดียวแะ เดียวฮือ, ถ้ารักษาให้เป็นระฆังเงียบอยู่ได้ ไม่ดังอยู่เรื่อย ก็นับว่าดี.

มีพระพุทธภาษิตอันหนึ่ง ที่พูดอยู่ในธรรมบทที่พูดถึงเหมือนระฆังทำนองนี้ ใครนึกได้บ้าง. พอจะนึกได้ ก็มีในคาถา

ธรรมบท; นี้เรียนกันไม่จริง ส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระก็ไม่จำ ไม่ชิน. มีพุทธภาษิตอยู่บทหนึ่งว่า “ทำให้เหมือนระฆังปากแตก ดีไม่ดังต่อไป”; มีคำบาลีว่า : สเจ เนเรสิ อุตตานัง กังโส อุบาทุยถา เอส ปตุตฺทสิ นิพฺพานัง, -ถ้าท่านทำตนไม่ให้หวั่นไหวอยู่เหมือนกังสดาลที่เขาขจัดปากเสียแล้ว, คือดีไม่ดัง, เป็นระฆังที่ดีไม่ดัง ท่านนั้นจะเป็นผู้ถึงพระนิพพาน.

เป็นระฆังที่ดีดังก็หมายความว่า มีอะไรมาตีก็ดัง มีอะไรมาทำให้โกรธก็โกรธ มีอะไรมาทำให้รักก็รัก มีอะไรที่มาทำให้หลงก็หลง; มันเป็นระฆังที่ดีดัง. นี่แหละให้รู้ว่า ไม่มีที่สิ้นสุด หรือการที่ดีดังแล้วดับไป, ดีดังแล้วดับไป นี่ไม่มีที่สิ้นสุด. หมายความว่า สิ่งที่จะมาทำให้เรารัก เราเกลียด มันไม่มีที่สิ้นสุดนั้น มันมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ที่นี้และเดี๋ยวนี้ : เดี่ยวทางตา เดี่ยวทางหู เดี่ยวทางจมูก เดี่ยวทางลิ้น เดี่ยวทางกาย เดี่ยวทางใจ; ไม่มีที่สิ้นสุดที่จะมาทำให้ระฆังดังหนึ่งขึ้นมา. ฉะนั้นระฆังแต่อย่าให้ระฆังดังก็พอแล้ว; อย่าไปศึกษาอะไรให้มากเลย.

เหตุอันทำให้ระฆังดังขึ้นมากก็มี เช่นโดยที่เหนื่อยขึ้นมา, หรือว่าเหนื่อยแล้วไม่ได้อะไร ไม่มีใครชอบใจ ไม่มีใครเอาอกเอาใจ. สังเกตดูเกิดจะเห็นชัด บางคนเหมือนกับบนรถสุขุมในอก ไม่มีใครเอาอกเอาใจ ไม่ได้อย่างใจ ไม่มีอะไรเป็นไปตามใจที่ต้องการ; อย่างนี้ทั้งนั้นแหละ. เราก็ต้องหดทำไปโดยไม่ต้องการอะไร; อย่าไปต้องการอะไร, ถือหลักข้อนี้เรื่อย หัดทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง อย่างนี้เรื่อยไป ระฆังก็ไม่มีโอกาส

จะดัง : คือความคิดวุ่นไม่อาจจะมี ไม่อาจเกิด. เมื่อไม่มีเสียงดัง ก็ไม่มีเสียงดับ, เมื่อไม่มีคลื่น มันก็ไม่มีดับหรือหยุดแห่งคลื่น; นั่นก็คือสงบตลอดกาล.

พวกมหายานบางคนบางพวก เขาพิจารณาคล้ายๆ กับเราที่ว่า นิพพานคือวิมุตติสงสาร; อย่างนี้น่ายอมแพ้เลย. นิพพานกับวิมุตติสงสารอันเดียวกัน หมายถึง แก่ที่ว่า เราไปแยกส่วนที่เรารักมาเป็นนิพพาน ส่วนที่เรากลัวเกลียดเอามาเป็นสังขาร. นี่โง่, ตลอดเวลาที่ยังต้องการนิพพานนี้ยังโง่อยู่ทั้งนั้น. เมื่อเราไม่ต้องการอะไรหมด เหมือนระฆังเจี๊ยบ นี่แหละไม่มีเรื่องที่จะเป็นทุกข์, เป็นนิพพานซิมลอง, นิพพานของชาวบ้านนั่นแหละเป็นอันเดียวกันกับวิมุตติสงสาร. เช่นว่า : สุขกับทุกข์ ก็เป็นทุกข์เหมือนกัน, เป็นสังขารหรือการปรุงแต่งเหมือนกัน; ต่อเมื่อไม่สุข ก็ทุกข์ หรือว่าง หรือพูดไม่ได้ว่าอะไร จึงจะไม่ทุกข์. ถ้ายังเอานิพพานไปเป็นคู่กันกับวิมุตติสงสารอยู่แล้วละก็ ยังบ้า ยังโง่; แท้จริงเป็นของอันเดียวกัน, อันหนึ่งเกิด อันหนึ่งดับ เท่านั้นเอง. อย่างนี้ในเมืองไทยไม่มีพูด แล้วไม่มีสอนด้วย; ถ้าสอนก็ไม่เชื่อ, แล้วก็คัดค้าน; ฉะนั้น จึงไม่เข้าใจข้อนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ดีหรือชั่ว เป็นของอย่างเดียวกัน, ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป สุขหรือทุกข์เป็นของอย่างเดียวกัน, เป็นของอย่างเดียวกัน; หรือว่านิพพานกับวิมุตติสงสารก็เป็นของอย่างเดียวกัน. มันต้องว่าง ต้องไม่เป็นนิพพาน ไม่เป็นวิมุตติสงสาร จึงจะไม่เป็นทุกข์. แต่พวกเถรวาทเจ้านั้น ยึดมั่นคำว่า นิพพาน

เสียเต็มที่ เต็มอัดเลย ดิ่งไม่ออก. คิดอย่างนี้ยังไม่มีหวัง; ยิ่งต้องการยิ่งไม่ได้ ยิ่งหวังยิ่งไม่ได้; ไม่มีหวังอะไรจึงจะเป็นนิพพาน, ตีระฆังไม่ดังจึงจะได้. ถ้าระฆังยังดังอยู่-ดับอยู่ ละก็ไม่ได้.

ทำงานด้วยจิตว่าง คือทำอย่างທີ່ระฆังไม่มีเสียง

คุณให้พูดเรื่องทำงานด้วยจิตว่าง ก็พูดอย่างนี้แหละ คือทำงานอย่างທີ່ระฆังต้องไม่ดังขึ้นมา. ถ้ายังเกิด ก็ไปนอนในมุ้งเสียก็แล้วกัน จะไม่ต้องเกิดขาดศีลข้อตบยุงด้วย. ใครอยากจะรู้เรื่องนี้ ก็ลองนอนกับยุงดู, จะรู้ได้ว่ามีศีลจริงไหม; อยากจะเห็นว่าศีลจริง ต้องลองไปนอนกับยุง, อย่าหนีไปนอนในมุ้ง. ที่ไปนอนในมุ้งนั้น เกิดเอาเปรียบตัวเองโดยไม่รู้ตัว.

พระพุทธเจ้าไม่สอนให้นอนในมุ้ง สอนให้สู้กิเลส โดยสอนให้ใช้จีวรเป็นเครื่องป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด หนาวร้อน. ผมไม่เคยใช้มุ้ง ตั้งแต่อยู่สวนโมกขมาจนบัดนี้ เว้นแต่เมื่อเจ็บไข้ ใครเอามากางให้ก็ไม่รู้, หรือไปในที่อื่นในที่ที่มีเกียรติเขาให้นอนมุ้งก็ได้; เขาก็ทำให้อย่างมีเกียรติไป; แต่อยู่ที่วัดนี้นอนกับยุง. ถ้าเอาแห่หวดยุง จิตก็ไม่ว่าง, ใช้แห่บดยุง สัตว์มันก็ตายไปบ้างเหมือนกัน. นี่แล้วแต่ใครจะชอบ ผมก็ไม่ได้พูดว่าอะไรแน่ จะกางมุ้งเสีย แล้วหนีไปนอนในมุ้งก็ตามใจ.

ถ้าใครอยากจะรู้ว่า มีศีลจริง หรือมีธรรมะจริงไหมละก็
ควรจะลองนอนกับยุ้งดูบ้าง; หรือไปนอนที่สนามหญ้า ค่ายลูก-
เสือ ก็ดีมาก, ยุ้งก็มี หนาวก็หนาว น้ำค้างก็เปียกไปทั้งตัว; นั้น
แหละจะรู้เรื่องจริงขึ้นมา. เพราะฉะนั้น อย่าอวดให้มากไป
เลย, เป็นเรื่องเล่นตลกกับตัวเอง โกหกตัวเอง ตลบแต่งกับตัว
เองไปๆ มาๆ อยู่อย่างนั้น. เห็นแต่แก่ตัวเอง; ก็คิดว่า ทำให้ดี
ที่สุดแล้ว, ทำให้ดีที่สุด, เอาให้ดีที่สุด, ก็เลยเคร่งครัดไป. แล้ว
ก็เลยมัวเล่นตลกกับตัวเองอยู่อย่างนั้น. เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่
เคร่ง, แล้วก็ไม่ใช่ไม่เคร่งด้วย. ไม่ทั้งสองอย่าง เคร่งก็ไม่เอา,
ไม่เคร่งก็ไม่เอา, เอาแต่ที่ถูกต้องที่ควร ที่พอจะแก่อะไรได้.

นี่เรียกว่าธรรมปาฏิโมกข์ ปาฏิโมกข์ในทางธรรม ที่พูด
กันซ้ำๆ ซากๆ อยู่เสมอ, แต่ไม่ซ้ำทุกตัวอักษร เหมือนลงโบสถ์
ทำปาฏิโมกข์วินัย. ทำปาฏิโมกข์วินัยนั้นซ้ำเสียเหลือเกิน; ปาฏิ-
โมกข์ทางธรรมนี้เรายังฟังในแง่อื่นมุมอื่น ในปริยายอื่นไปบ้าง
แต่ก็เป็นความว่างเรื่องเดียว ไม่มีเรื่องอะไร. เรื่องว่าเรื่องเดียว
ซ้ำๆ ซากๆ อยู่กับเรื่องว่างเรื่องเดียว ก็เรียกว่าปาฏิโมกข์ได้
เป็นปาฏิโมกข์ฝ่ายธรรมะ.

พอกันที คำแล้ว.

บรรณธรรม กับการทำงาน

ธรรมโมฆะของพุทธทาส, บรรณธรรมภาคต้น, ลำดับที่ ๑๙ บนแถบพื้นสีแดง,
เรื่องที่ ๑๕, หน้า ๒๕๘-๒๗๘, แสดงวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๒.

เวลาของพวกเขาถูกล้วงมาถึง ๕.๐๐ น. แล้ว, วันนี้จะได้พูดกันถึงเรื่อง บรรณธรรม กับ การทำงาน.

คำว่า “บรรณธรรม” ต้องหมายถึงสิ่งสูงสุด ในฐานะเป็นโลกุตตรธรรม หรือปรมัตถธรรม ดังที่กล่าวมาแล้วทุกครึ่งไป. “การทำงาน” ก็คือ การทำงานของมนุษย์ หรือสิ่งที่เรียกว่า “งาน” เฉยๆ ก็ได้.

คนทั่วไป แม้ในเวลานี้ ที่มีการศึกษาเจริญแล้วอย่างนี้ ก็ถือว่ามีปัญหาใหญ่ๆ ของตนเองอยู่ ๒ ปัญหา คือ เรื่องการทำงานอาชีพ กับ การปฏิบัติธรรม ซึ่งเกี่ยวกับศาสนา. เขาแยกเรื่องการทำงานอาชีพออกเป็นเรื่องโลกๆ แล้วเอาการปฏิบัติธรรมในทางศาสนาเป็นเรื่องธรรมะ จนมีพูดกันติดปากว่า คดีโลก คดีธรรม. นี่มันทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาเป็น ๒ อย่าง ๒ เรื่อง

ใหญ่ๆ, ทำให้คนรู้สึกหนักสองเท่า เพราะมันเป็นสองเรื่อง; และมันเลยเกิดมีสิ่งที่น่าสังเวช หรือสมเพชขึ้นมา ก็คือว่า มันมีการบกพร่องในด้านใดด้านหนึ่ง จนบางคนรู้สึกว่าทำมาหากินไม่พอกับที่จะทำบุญ, หรือบางคนถูกหว่านทำบุญจนไม่เป็นอันทำมาหากิน. นี่มันเป็นผลของการที่มนุษย์ทำให้เกิดมีหน้าที่ขึ้นมา ๒ อย่าง; จะเป็นเรื่องถูกหรือผิด คุณลองพิจารณาดูกันต่อไป ในการที่มนุษย์มีปัญหาใหญ่ๆ ๒ ปัญหา.

ส่วนผมมีความเห็นว่า ที่แท้จริงนั้นถ้ามองกันให้ลึกแล้ว การทำงานเป็นสิ่งเดียวกันกับการปฏิบัติธรรม ไม่มีคติโลก ไม่มีคติธรรม มีแต่คติเดียว ซึ่งน่าจะเรียกว่าคติธรรม; แต่ถ้าเรียกไป คนก็ฟังไม่ถูก เพราะเขายังมีเรื่องโลกๆ อยู่มากและถือเป็นเรื่องใหญ่โต เรื่องธรรมนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย. เพราะฉะนั้นเลยเรียกกันว่า คติของคนทั่วไปจะถูกกว่า, ไม่เรียกว่าคติโลก ไม่เรียกว่าคติธรรม, แต่เรียกว่า “คติแห่งความรอด”.

คำว่าความรอดนี้ เป็นคำสำคัญที่สุด ที่เขาต้องการกันมาก. การศึกษาก็เพื่อ survival คือความอยู่รอด; ขบวนการยุติธรรมในโลก เขาก็อ้างว่าเพื่อความอยู่รอด; อะไรๆ ก็เพื่อความอยู่รอดกันอยู่. แต่แล้วเราดูกันในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัทนี้ เราจะเห็นว่า ความอยู่รอดนี่คือผลที่มุ่งหมายของศาสนา ทั้งที่เป็นคติโลกและที่เป็นคติธรรม; ซึ่งควรจะมองเห็นอยู่ว่า ศาสนานี้ไม่มีคติโลกไม่มีคติธรรม มีแต่คิตรอด, คติที่ทำให้รอด, คติที่เป็นความรอด. ที่ไปแบ่งเป็นโลก เป็นธรรมนี้

คนไปแบ่งเอาเอง ว่าเอาเอง. ในทางศาสนาจะมีแบ่งเป็น ประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์โลกหน้า ประโยชน์สูงสุดอะไรก็ตาม, มันทั้งธรรมไปไม่ได้. ประโยชน์โลกนี้แท้ๆ ก็ต้องเต็มไปด้วย ธรรม, ประโยชน์โลกหน้าก็เต็มไปด้วยธรรม, ประโยชน์สูงสุดก็ สมบูรณ์ไปด้วยธรรม; เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าธรรมนั้นมันก็เป็นทั้งหมด.

การปฏิบัติธรรมก็เพื่อความอยู่รอด แม้แต่ชาวบ้านจะ แยกว่าเป็นคติโลกออกไป เป็นเรื่องทำงาน มันก็เพื่อความ อยู่รอด. คุณจะต้องมองข้อเท็จจริงอันนี้ให้มาก; จะทำมาหากิน ก็เพื่อความอยู่รอด, จะไปวัดเพื่อปฏิบัติทางศาสนา ก็เพื่อความอยู่รอด; เพราะว่าการอยู่รอดนั้นมันมีหลายระดับ หรืออย่างน้อยก็มี ๒ ชนิด คือว่าอยู่รอดทางกายกับอยู่รอดทางวิญญาณ; แต่แล้วมัน ก็เป็นการอยู่รอดอยู่นั่นเอง. ฉะนั้นการทำให้อยู่รอดนั้นแหละ คือการทำงาน. เพราะฉะนั้นการทำงานก็คือการปฏิบัติธรรม, การ ปฏิบัติธรรมก็คือการทำงาน. แต่คำว่าการทำงานจะต้องระบุชัดลงไป ว่า การงานที่ถูกต้อง การงานที่บริสุทธิ์ ที่เราเรียกกันว่า ทำงาน เพื่องาน อย่าทำงานเพื่อกิเลส, อย่าทำงานเพื่อเงิน, อย่าทำงาน เพื่อเนื้อหนัง; งานนั้นไม่บริสุทธิ์. ถ้างานบริสุทธิ์ต้องเป็นงาน เพื่องาน ถ้าทำงานเพื่องานแล้ว เป็นการปฏิบัติธรรมขึ้นมาทันที; เพราะงานนั้นมันบริสุทธิ์ มันต้องประกอบไปด้วยธรรมตั้งแต่ต้น จนถึงปลาย; หรืออย่างที่ผมชอบจะพูดว่า ต้องทำงานด้วยจิตว่าง ซึ่งเราจะได้พิจารณากันต่อไปอีกบ้าง.

ถ้าเขาฟังไม่ถูก ว่าทำงานด้วยจิตว่างเป็นอย่างไร ก็ยัง
สั่นหัวยิ่งขึ้นไปอีก. เพียงแต่พูดว่าการทำงานเป็นสิ่งเดียวกับการ
ปฏิบัติธรรมนี้ก็ชักจะสั่นหัว ยิ่งพูดว่าทำงานด้วยจิตว่างขึ้น
มาอีกที ก็เลยสั่นหัวหมดไม่มีอะไรเหลือ; คือถือเป็นเรื่องหมด
หวัง สูดวิสัยที่จะทำได้ ก็เลยไม่อยากจะฟังอีกต่อไป.

ถ้าเราสามารถทำงานเพื่องาน และให้เป็นการปฏิบัติ
ธรรมพร้อมกันไปในตัว หรือเป็นสิ่งเดียวกันอย่างนี้ ปัญหา
ใหญ่ที่เป็นเรื่องหนักอกหนักใจของมนุษย์ก็เหลือปัญหาเดียว,
ไม่ใช่เป็น ๒ ปัญหาอย่างที่ว้ามาแล้ว. พ่อบ้านแม่บ้านขยัน
ทำงานหาเงิน แล้วก็ยังจะต้องคิดถึงเรื่องทำบุญทำทาน ในทาง
ศาสนาอีกเรื่องหนึ่ง แล้วก็หนักอกหนักใจเรื่องมีไม่พอ; หรือไม่
แน่ใจว่า เรื่องศาสนานี้มันจะมีประโยชน์อะไร, มันเป็นปัญหา
๒ ฝ่าย หนักทั้ง ๒ ฝ่าย นี่เพราะความเขลาของตัวเอง หรือว่า
ไม่ได้รับการศึกษาอันถูกต้องหรือเพียงพอ ความเขลาอันนี้จึง
เกิดขึ้น. คุณลองไปสังเกตดูตามบ้านตามเรือน ตามที่ทั่วไป
ทุกหนทุกแห่ง จะพบว่าเขามีความหนักใจด้วยปัญหา ๒
ปัญหาย่างนี้, ที่นี้เราจะมาทำให้เป็นปัญหาเดียว ให้เหลือเป็น
ปัญหาเพียงอันเดียว คือ การทำงาน.

ถ้าเราจะสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยการสงเคราะห์ที่
สูงสุด เป็นการช่วยเหลือหรือการสงเคราะห์ที่สูงสุดแล้ว ก็จง
ช่วยเหลือหรือสงเคราะห์เขาให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้
ว่า การปฏิบัติธรรม กับการทำงานนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน, ไม่ใช่

สองเรื่องหรือสองสิ่ง. การที่เราจะไปช่วยทำงานให้เขาเสียเอง นี่ยังไม่สูงสุด เราต้องช่วยให้เขาสามารถทำงานของเขาด้วยตัวของเขาเอง ให้ลุล่วงไปด้วยดี และง่าย ๆ ถึงขนาดว่าทำอย่างเดียวเป็นทั้งการงาน และการปฏิบัติธรรม; คือเป็นทั้งคติโลก เป็นทั้งคติธรรมตามที่เขาเรียก พร้อมกันไปในตัว; จะช่วยให้เขาพบความง่าย ความเบาสบายในการที่จะมีชีวิตอยู่; เพราะว่าทำให้เขาฉลาด สัมผัสสัมผัสดวงในตัวชีวิต ในเรื่องของชีวิต. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า การให้ธรรมเป็นทานเลิศกว่าการให้ใดๆ หมด.

สำหรับในที่นี้ เราก็ให้ ธรรม คือความรู้ทางธรรม ในข้อที่ว่า การทำงาน กับการปฏิบัติธรรมนั้นเขาต้องทำให้เป็นสิ่งเดียวกัน เป็นเรื่องเดียวกัน. ถ้าไม่อย่างนั้นจะเป็นความทหนทมน เป็นความทุกข์ทหนทมนเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง. คนทุกคนต้องรู้จักทำงานให้เป็นสิ่งเดียวกันกับการปฏิบัติธรรม. พูดอย่างภาษาคนละโมภก็ว่า ยิ่งที่เดียวได้นกสองตัว อะไรทำนองนี้; แต่ที่แท้เป็นเรื่องของคนฉลาด ที่ยิ่งที่เดียวได้นกสองตัว, ถ้าได้จริงๆ. เพราะฉะนั้นเราจงทำเองด้วย แล้วก็ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ให้สามารถในการที่จะทำการงานให้เป็นการปฏิบัติธรรม ด้วยการทำงานบริสุทธิ์. เราจะเห็นว่า การทำงานในหน้าที่นี้ เป็นสิ่งประเสริฐสุดของมนุษย์ของคนเรา เพราะว่า เป็นการปฏิบัติธรรม; พูดไปพูดมากก็มีแต่สองคำนี้เท่านั้น.

การทำงานอาชีพให้ดีที่สุดที่สุคนธ์นั้นแหละ จะกลายเป็นการปฏิบัติธรรมที่สูงสุดพร้อมกันไปในตัว : ขอแต่ให้ถือว่า งานนั้นแหละคือพระเจ้า. ถ้าเรานับถือพระเจ้า อยากรจะมีพระเจ้า เราก็ต้องเอาการงานนั้นแหละเป็นพระเจ้า; เคารพบูชาการงานอย่างเป็นพระเจ้า, หรือถือเอา เป็นพระเจ้าไปเลยก็ได้ ไม่ต้องเปรียบเทียบก็ได้ให้ทำการงาน แล้วก็จะมีพระเจ้าขึ้นมา. แต่อย่าพูดหรือคิดกันอย่างวัตถุนิยม อย่างที่เขาคิดกันว่า ทำงานแล้วก็ได้เงิน, เงินก็เป็นพระเจ้า; อย่างนี้ยังเป็นวัตถุนิยมที่โง่เขลาจนมลายอย่างยิ่ง ที่เอาเงินเป็นพระเจ้า. เองงานเป็นพระเจ้านั้น ไม่ใช่อันเดียวกันกับเอาเงินเป็นพระเจ้า.

เราทำงานเพื่องาน ไม่ใช่ทำงานเพื่อเงิน ไม่ต้องพูดถึงเงิน; เราเองงานเป็นพระเจ้า. ชาวบ้านทั่วไปเขาว่า งานมันทำให้ได้เงิน งานอำนวยความสะดวกให้เงิน เพราะฉะนั้นเงินจึงเป็นพระเจ้า. ถูกแล้ว, แต่มันเป็นพระเจ้าเงิน ของคนเหล่านั้น ไม่ใช่ของเรา. ชาวบ้านเขาคิดกันได้ง่ายๆ ว่า งานนั้นคือเงิน, ทำงานแล้วก็ไม่มีอะไรให้; ไม่มีพระเจ้าอย่างอื่น. เด็กๆ ที่ไม่เคยมีพระเจ้ามาแต่ก่อน อย่างเด็กไทยเรานี้พอถูกคนลัทธิอื่นมาสอนว่า เราอยู่ได้ด้วยพระเจ้า, กินอาหารของพระเจ้า, พระเจ้าให้เรากินเป็นประจำวัน; เรามีอาหารกินเพราะพระเจ้า. เด็กๆ ก็ไม่เข้าใจ เพราะว่าเป็นเด็ก ก็หัวเราะและคัดค้าน ว่าพ่อที่บ้านต่างหากส่งเงินมาให้กิน; นี่เป็นเรื่องของนักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนของพวกที่สอนเรื่องพระเจ้า. นี่ลองคำนวณดูให้ดี

เปรียบเทียบดูให้ดี ในคำพูดคำเดียวมีความหมายต่างกัน
อย่างนี้.

ที่พูดว่า งานเป็นพระเจ้า เราต้องบูชางานอย่างพระเจ้า
นั้น เพราะว่างานนั้นเป็นธรรมะอย่างหนึ่ง ในธรรมะ ๔ ความ
หมาย. เราพูดกันแล้วพูดกันอีก เรื่องธรรมะ ๔ ความหมาย ย้ำ
แล้วย้ำอีก เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องย้ำอยู่เสมอ :- ธรรมะ
คือ ธรรมชาติ, ธรรมะคือ กฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือ หน้าที่
ตามธรรมชาติ, ธรรมะคือ ผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ตาม
ธรรมชาติ; คำว่า ธรรม หรือธัมมะคำเดียวนี้มันสำเร็จอยู่ที่การ
งาน คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาตินั่นเอง เราต้อง
ทำหน้าที่อันนี้. ทำหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติก็คือทำทุกอย่าง
นับตั้งแต่หาอาหารกิน แล้วก็บริหารร่างกายประจำวันที่จะต้อง
ทำนี้ มันก็เป็นการงาน.

แม้การศึกษาเล่าเรียนชั้นไหน ระดับไหนก็ตาม มันก็
เป็นการงานเพื่อผลอะไรอย่างหนึ่งข้างหน้า. เรามีความรู้มีการ
ศึกษาแล้ว เราก็ทำการงานที่เป็นอาชีพโดยเฉพาะนี้มันก็
เป็นการงาน. พร้อมกันนั้นเราก็ต้องรู้จักทำในภายใน คือทำ
จิตทำใจตามทางของศาสนา ให้เป็นปกติสุขอยู่ได้; แม้การ
ปฏิบัติข้อนี้มันก็คือการทำงาน. คุณเข้าใจคำว่า “งาน” นี้ให้ดีๆ,
คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ อย่างที่จะหลีกเลี่ยง
ไม่ได้. เพราะฉะนั้น เมื่อมันเป็นกฎของธรรมชาติแล้ว มันเป็น
พระเจ้า, ระวังให้ดี อย่าทำเล่นกับมัน.

เมื่อมันเป็นกฎของธรรมชาติ หรือเป็นตัวธรรมชาติ, มันจึงเป็นพระเจ้า คือว่าเราหลีกเลี่ยงไม่ได้; เราต้องทำให้ถูกต้องตามที่กฎธรรมชาติต้องการ. เราจะเรียกว่าพระเจ้าก็ได้ หรือจะเรียกว่า กฎของธรรมชาติ หรือธรรมชาติเฉยๆ ก็ได้. เพราะฉะนั้น เราจะตั้งถือว่า งานนี้คือพระเจ้า ในลักษณะอย่างนี้. ถ้าให้ง่ายเข้ามาหน่อยก็พูดว่า การทำงานนี้ทำให้มีพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา. คุณฟังให้ดี ๆ ว่าการทำงานทุกๆ อย่าง คือการทำงานให้มีพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา; นี่หมายถึงงานบริสุทธิ์ ทำงานเพื่องาน ตามกฎธรรมชาติอย่างที่คุณมาแล้ว. การทำเช่นนั้นมันทำให้มีสิ่งที่เรียกว่า ธรรม หรือพระเจ้าขึ้นมาในเนื้อในตัวของเรา.

พูดตามตำนานศาสนาบางศาสนา เขาว่า ทำร่างกายนี้ให้เป็นวิหารของพระเจ้า ไม่ใช่เป็นที่หาความสุขทางเนื้อหนัง. พูดอย่างพุทธบริษัทเราก็คว่าทำร่างกายนี้ ให้เป็นเรือแพสำหรับข้ามฟาก, เหมือนภาพปริศนาธรรม ภาพเขียนภาพหนึ่งอยู่ในตึกนั้น เขาเขียนภาพข้ามฟาก คือร่างกายนี้ถูกทำให้เป็นยานพาหนะ ข้ามฟากจากวัฏสงสาร ไปสู่นิพพาน; นี่มันก็เหมือนกับพวกอื่น อย่างคริสเตียนเขาพูดว่า “ร่างกายนี้เป็นวิหารของพระเจ้า, อย่าทำให้สกปรก”, อย่าใช้ไปทางเนื้อหนังหาความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง; ให้ทำร่างกายนี้ให้ถูกต้องตามกฎของพระเจ้า ให้เป็นวิหารที่อยู่อาศัยของพระเจ้า. เนื้อตัวของเราจะต้องทำให้เป็นวิหารของพระเจ้า อย่าไปทำให้

พุทธมรรคา

สกปรก เป็นที่หาความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง เหมือนที่เด็กๆ สมัยนี้บูชากันหนักหนา. การศึกษาการเล่าเรียนหรืออะไรทั้งหมด เพื่อความสุขทางเนื้อหนังทั้งนั้น, นั่นมันทำร่างกายนี้ให้สกปรก จนไม่เป็นที่อยู่ที่อาศัยของพระเจ้าได้. ไปคิดดูให้ดีๆ พวกคุณก็รวมอยู่ในจำพวกเด็กๆ เหล่านั้น.

ไปคิดดูให้ดีๆ มันอาจจะเป็นไปได้ ที่จะทำงานเพื่อเงิน; มีเงินมากแล้วก็บริหารกันให้สนุกสนานกันเสียที, อย่างนี้มันคิดจะทำร่างกายนี้ให้สกปรก ไม่เป็นที่อยู่ของพระเจ้าไปเสียตั้งแต่ทีแรกแล้ว. เราจะต้องทำให้ตรงตามกฎของธรรมชาติ มีร่างกายนี้เพื่อเป็นที่ตั้งที่อาศัยของการกระทำชนิดหนึ่ง ตามหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ; แล้วก็เพื่อถึงสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ตามกฎของธรรมชาติ. พุทธบริษัทเราว่าทำให้เป็นเรือแพข้ามฟาก, คริสเตียนว่าทำให้เป็นวิหารของพระเจ้า. นี่คือข้อที่ว่าทำงานให้ดีๆ ให้บริสุทธิ์ ให้ทำงานเพื่องาน แล้วก็จะเป็นการทำให้พระเจ้าอยู่กับเรา อยู่ในเนื้อในตัวของเรา, ความดับทุกข์อยู่ในตัวชีวิตนั่นเอง; เรียกว่าข้ามฟากจากวัฏฏสงสารไปสู่นิพพาน คือดับเสียซึ่งภาวะที่เป็นทุกข์ ให้เหลืออยู่แต่ภาวะที่ไม่มีความทุกข์; ข้ามฟากจากวัฏฏสงสารไปสู่นิพพาน เรามีความหมายกันอย่างนี้.

อย่าลืมในข้อที่ว่า ธรรมะคือพระเจ้า พระเจ้าคือธรรมะนี้ ว่ามีความหมายอย่างไร ซึ่งเราพูดกันมานานแล้ว. ให้รู้จักธรรมะในฐานะที่เป็นพระเจ้า; ให้รู้จักพระเจ้าในฐานะที่เป็น

ธรรมะ; แล้วก็ทำเนื่อตัวนี้ให้เป็นที่อยู่ของธรรมะ ของพระเจ้า. ผู้ที่ทำการงานอย่างดีย่างถูกต้อง อย่างบริสุทธิ์นั้น ให้รู้สึกว่าเขาเป็นผู้ทำตามที่พระเจ้าสั่ง พระเจ้าจึงพอใจในเขา จึงโปรดปรานเขา. คนที่ไม่ทำงาน หรือทำงานไม่บริสุทธิ์นั้น เป็นคนต้องต่อพระเจ้า เป็นคนทำสงครามกับพระเจ้า, พูดว่าทำสงคราม กับพระเจ้านี้ มีความหมายพอแล้ว.

คุณไปคิดนึกดูเอาเองว่า มนุษย์นี้มันติดด้านสักเท่าไร ประกาศตนเป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมะ หรือต่อพระเจ้า แล้วทำสงครามกับธรรมะ หรือพระเจ้า. มันก็ไม่มีอะไร พระเจ้าก็ใช้ฝุ่นที่เท้าของท่านสักเม็ดหนึ่ง เป็นชาตานออกมาตบหน้าคนนั้น มันก็พอสาสมกัน. อย่าไปกลัวทำทนายพระเจ้า หรือธรรมะ เพราะมันใหญ่เกินไป จนผมคำนวณให้ดูว่า ฝุ่นที่เท้าของท่านเม็ดเดียว ก็พอที่จะออกมาเป็นชาตาน เป็นยักษ์เป็นมาร ตั้งฝูงตั้งมากมาย แล้วตบหน้าคนนั้นให้ล้มลุกคลุกคลานอยู่ตลอดเวลา; นี่แหละน่ากลัว หรือไม่น่ากลัวลองคิดดู. ส่วนผู้ที่ทำงานบริสุทธิ์ หรือทำงานถูกต้อง มันเป็นการทำตามคำสั่ง หรือทำตามความประสงค์ของพระเจ้า พระเจ้าจึงโปรดปรานเขาจึงเป็นคนที่ได้รับอะไร ที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

นี่เราพูดอย่างบุคคลาธิษฐานชนิดนี้กันมากพอแล้ว ก็ลองดูอย่างธรรมาธิษฐาน หรือเป็นวิทยาศาสตร์กันดูบ้าง หรือจะดูอย่าง Logic ก็ได้ ว่าในการทำงานนั้นมันมีอะไร. คุณอาจจะไม่เคยเล่าเรียนเพราะเพิ่งบวช ๒-๓ วัน ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน

ข้อธรรมะ หรือชื่อของธรรมะ อันมีมากมายหลายสิบชื่อ. ชื่อธรรมแต่ละชื่อๆ นั้น แล้วแต่เป็นธรรมะ; ธรรมะเหล่านั้นจะมีขึ้นมาทันที ในเมื่อเราทำงาน. ตัวอย่างชื่อของธรรมะ เช่นว่า มีศรัทธา มีวิริยะ มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา, มีสัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ฯลฯ. ชื่อธรรมะเหล่านี้ฝ่ายธรรมะที่เป็นกุศล ล้วนแต่เรียกว่า ธรรมะข้อหนึ่งๆ ธรรมะทั้งหมดทุกข้อนี้ ทุกข้อนี้ จะมีในขณะทำงานอย่างบริสุทธิ์. ถ้าทำงานเพื่อเนื้อหนังมันไปอีกอย่างหนึ่ง ไม่ต้องพูดถึงกัน. ทำงานบริสุทธิ์เพื่อพระเจ้านี้เมื่อไร เมื่อนั้นจะมีธรรมะตามชื่อเหล่านี้ หลายสิบข้อนี้ครบ.

ถ้าคุณเป็นคนจริง และทำงานจริง คือทำสำเร็จ ก็หมายความว่า มีสติ; เริ่มด้วยสติ, ถ้าเราไม่มีสติสัมปชัญญะที่เพียงพอ ย่อมไม่มีใครทำงานได้ จะมีแต่ความผิดพลาด มีแต่ความสะเพร่า มีแต่ความไม่เสมอดันไม่เสมอปลาย; เพราะฉะนั้นทำงานสำเร็จเมื่อใด ก็เรียกว่ามีสติเมื่อนั้น.

วิริยะ ก็เป็นชื่อธรรมะข้อที่เป็นกำลังงาน เป็นความเพียร เป็นความกล้าหาญ อะไรก็ตาม. การทำงานก็ต้องใช้วิริยะ. ที่นี้เด็กๆ ของเราไม่ถูกสอนให้มีวิริยะที่บริสุทธิ์ แต่ถูกหล่อเหมือนเอาขนมมาล่อ เอาลูกกวาดมาล่อ; เขาทำงานด้วยแรงล่อ ไม่ใช่ทำงานด้วยแรงวิริยะ ทำการงานจริงมันก็มีธรรมะสูงสุด เช่น วิริยะชนิดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิริเยณ ทุกขมจเจติ -คนล่วงทุกข์เสียได้ด้วยเพราะวิริยะ.

ถ้าทำงาน ก็ต้องมีสมาธิในการทำงาน, ต้องมีปัญญา

ในการทำงาน; หรือโดยพื้นฐานทั่วไปต้องมีศรัทธาในการนั้นเสียก่อน. ศรัทธา เป็นของเริ่มต้น, ริเริ่มต้นด้วย แล้วก็เป็นพื้นฐานอยู่ตลอดเวลาด้วย.

คำว่า ศรัทธา ไม่ใช่หลับตาเชื่อ; ศรัทธาต้องมาคู่กันกับปัญญา หรือว่าผสมเป็นสิ่งเดียวกันอยู่กับปัญญา. เรามีปัญญา แล้วจึงเชื่อ เราไม่เชื่อก่อนมีปัญญา. ถ้าใครพูดว่า มีศรัทธาก่อนมีปัญญา ผมคิดว่า เป็นคนพูดอย่างทำลายพุทธศาสนา. การที่เอาศรัทธาให้มาก่อนนั้นมันไม่ปลอดภัย; แล้วไม่ตรงกับที่พระพุทธเจ้าที่ท่านสอนว่า อย่าเชื่อ อย่าเชื่อคนอื่น แม้แต่ตถาคตพูดก็อย่าเพื่อเชื่อ ต้องไปคิดจนเห็นแจ้งในเหตุผลเสียก่อน แล้วจึงเชื่อ. นี่ศรัทธาต้องมาหลังปัญญา หรือมาพร้อมกันกับปัญญา อย่างนี้เสมอไป; นี่ก็เป็นธรรมะที่จะต้องมียุติตลอดเวลาในการทำงาน.

ยกตัวอย่างหมวดธรรมสำคัญ ที่ชื่อ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ มียุติตลอดเวลาในการทำงานนั้น เป็นเครื่องมือพิเศษที่สุด เป็นของสารพัดนึกที่สุด คือ ธรรมะหมวดนี้ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ พูดให้ติดปากคล่องปากขึ้นใจไว้ :

สัจจะ -มีความจริงใจในสิ่งที่จะกระทำ.

ทมะ -มีการบังคับตัวเองให้ทำ.

ขันติ -มีความอดกลั้นอดทน เมื่อมันเกิดความเจ็บปวดหรือยากลำบากหรืออุปสรรคมีขึ้นมา.

จาคะ - คือสละสิ่งที่เป็นอุปสรรคเหล่านั้นอยู่เรื่อย;
สละสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในเนื้อในตัวของเรานี้ออกไปเรื่อย.

คำว่า “จาคะ” ไม่ใช่เรื่องให้ทาน ไม่ใช่เรื่องกุศล สงเคราะห์ง่าย ๆ ตื่น ๆ อะไรเช่นนั้น. คำว่าจาคะ ที่แท้จริง คือการสละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในเนื้อในตัวของเราออกไป เช่นความตระหนี่ถี่เหนียวเป็นข้อต้น ข้อแรก เป็น ก ข ก กา ของจาคะ; คือสละความตระหนี่ถี่เหนียว ที่มีอยู่ในเนื้อในตัวของตัวเองออกไป เรียกว่าจาคะ. นี่ไม่ใช่แต่เฉพาะความถี่เหนียวที่ต้องสละออกไป, อะไรทุกอย่างที่เป็นความเห็นแก่ตัว ต้องสละออกไป. ความโลภ ความโกรธ ความหลง อะไรทุกอย่างทุกข้อของกิเลสนี้ต้องสละออกไป ต้องระบายออกไป; คือว่าเปิดรูไว้เสมอ ที่จะให้มันไหลออกไปๆ ตลอดเวลา นั่นแหละมันจึงจะเป็นจาคะ. นับตั้งแต่เอาอาหารให้สัตว์กิน เอาปัจจัยในการยังชีพแจกคน เรื่อยขึ้นมา จนถึงช่วยเหลือคนที่มีความทุกข์ อะไรก็ตาม นี่มันเป็นการเปิดระบายรูให้รั่ว ให้สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตัวนั้น รั่วไหลออกไปจากตัวเรื่อยไป; จาคะหมายความว่าอย่างนี้. เราอย่าประมาท อย่าเพลินในข้อนี้, จงเปิดรูรั่วให้สิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตน รั่วออกไปเรื่อย. สงเคราะห์คนอื่น เมตตากรุณาแม้แก่สัตว์เดรัจฉาน เห็นสัตว์ตัวเล็กๆ มีความสุขเมื่อได้กินอาหาร เราก็มีความสุขด้วย ให้ทำไปเรื่อยๆ เป็นประจำวันเลย. ยังมีมากอย่างด้วยกัน เอามาจาระไนไม่หมด.

ในการทำงานนั้นเป็นเรื่องที่เราต้องเสียสละความเห็นแก่ตัว คุณจะเล็งถึงการงานในการศึกษาก็ได้ แม้แต่การกีฬาก็ได้ ถ้ามันเป็นเรื่องที่ทำให้มนุษย์ เป็นมนุษย์ละก็ เรียกว่าเป็นการทำงาน ไม่เฉพาะการงานทำอะไรเอนา อาชีพโดยตรง. คำว่าการงานนี้เขาหมายหมดเลย ถึงหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องทำตามกฎธรรมชาติ. เราเกิดขึ้นมา มีชีวิตขึ้นมา เราก็ต้องมีอาหารกิน, เราบริหารร่างกายให้ถูกต้อง เรื่องกิน เรื่องอาบ เรื่องถ่าย ทุกอย่างนี้ก็เรียกว่าการงาน; เราต้องศึกษาเล่าเรียน ให้มีวิชาความรู้ความสามารถในหน้าที่ต่อไป นี่ก็เป็นการงาน การงานคือการศึกษา; แล้วต่อไปเราก็ทำงานจริงๆ ลงไป นี่ก็เป็นการงาน. แล้วเรายังต้องระวังเรื่องจิตใจในภายใน ในทางวิญญาณอีก, นี่ก็เป็นการงานอีกเหมือนกัน.

คำว่า “การงาน” หมายหมดถึงสิ่งที่มนุษย์จะต้องทำทั้งทางกายและทางวิญญาณ, ทั้งเพื่อผลทางกายและทางวิญญาณ. เมื่อจะต้องทำหมดอย่างนี้ คุณก็ต้องคิดว่า ธรรมชาติไหน ที่จะขาดไปเสียได้, ต้องมีครบไปหมด. ฉะนั้นธรรมชาติข้อ หลายสิบข้อในพุทธศาสนา จะมีครบถ้วนอยู่ในการทำงาน. แม้จะทำงานอย่างที่เราเรียกว่า ทำมาหากิน. ทำมาหากินอยู่ในไร่นา มันก็มีธรรมชาติเหล่านี้ครบ : ต้องมีสัตว์จะ-ความจริงใจ, ทมะ-บังคับตัวเอง, ขันติ-อดทน, จาคะ-ระบายนุ-ร่วให้ความชั่วที่มันจะเป็นข้าศึกแก่หน้าที่การงานนี้ ให้ร่วไหลไปเรื่อย ให้คงทำงานอยู่ได้เป็นอย่างดีเรื่อย.

คนที่ทำนํานั้นก็ต้องมี ศรัทธา, ต้องมีความเพียร, ต้องมีสติ, มีสมาธิ, มีปัญญา. คนไม่มองกันในแง่นี้ ไปมองอย่างโง่เขลาว่า หาเงินไว้ก่อน แก่เฒ่าจึงค่อยปฏิบัติธรรม; นี่โง่ถึงขนาดเป็นบ้าทางวิญญูณ. ความโง่ชนิดนี้ต้องถือว่ามากถึงขนาดที่เป็นบ้าทางวิญญูณทาง spiritual ของพระเจ้า. คนที่ทำงานอยู่ควรจะมีหัวใจ ควรจะบูชาตัวเอง ควรจะเคารพตัวเองว่านี่มันเป็นการกระทำทุกอย่าง มีธรรมะทุกอย่างอยู่ในนี้ หาให้พบ : มีศีลก็คือบังคับตัวเอง, มีสมาธิคือความมั่นคงในการทำงาน, มีปัญญาคือมีความฉลาดในการทำงาน; มีศีล สมาธิ ปัญญา ครอบอยู่ในการทำงาน. มีหน้าที่เพียงจะขยาย ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ให้สูงให้มากขึ้นไปอีกตามลำดับจนเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา ชนิดที่ทำการงานทางจิต ทางวิญญูณได้ คือดับทุกข์ทางจิตทางวิญญูณได้. เพราะฉะนั้นงานก็คือสิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมะทุกชนิดทุกอย่าง แล้วงานมันก็คือสิ่งสำคัญของชีวิตเท่านั้นเอง; ดังนั้นเราถือว่าชีวิตที่แท้จริงก็คือตัวการงาน ตัวการงานนั่นแหละคือตัวชีวิต อย่าแยกชีวิตออกจากการงานเป็นคนละอย่างคนละเรื่อง เดียวมันก็จะแยกกันออกไปเรื่อย.

คุณลองคิดเสียว่า ชีวิตคือการงาน การงานคือชีวิตจะดีกว่า; นี่หมายถึงตัวชีวิตที่แท้ก็คือตัวการงาน. ถ้าปราศจากการงานชีวิตก็ได้ความหมาย เหมือนกับไม่มี คือตายทางวิญญูณนั่นเอง. ถ้าปราศจากการงานอย่างที่ว่ามาแล้ว ชีวิต

ก็คือความตาย; แล้วก็ตายทั้งทางกายทางวิญญาณด้วย. ลองไม่ทำงานซิ ไม่มีอะไรกิน ก็ต้องตายทางร่างกาย; ลองไม่ทำงานทางวิญญาณซิ มันก็ปราศจากความสุขทางวิญญาณ หรือมีค่าเท่ากับไม่มีชีวิตอยู่. เพราะฉะนั้นคนที่ไม่มีธรรมะนี้ก็คือคนตายแล้ว ทั้งที่ยังเดินได้อยู่. มันก็คือคนตายแล้ว. เราจึงถือว่าตัวจริงตัวแท้ของชีวิตนั้นคือการทำงาน การงานนั้นแหละคือตัวแท้ตัวจริงของชีวิต.

อุตสาห์ทำสมาธิ คือเพ่งๆ เพ่งพิจารณาอย่างละเอียด อย่างถูกต้องให้เห็นความจริงข้อนี้ ให้เห็นชัดแจ่มลงไปเลยว่า ชีวิตคือการทำงาน การงานคือชีวิต. เราไม่มีการงานก็คือว่าเราหมดชีวิตหรือสิ้นชีวิต. แล้วงานก็ต้องเป็นงานบริสุทธิ์อย่างที่ว่างานเพื่องาน, ไม่ใช่งานเพื่อกิเลสหรือเพื่อเนื้อหนัง. นี่พูดอยู่ตรงๆ ภาววิทยาศาสตร์ ไม่พูดอย่างภาษาอุปมาเป็นพระเจ้าเป็นอะไร. แล้วคุณก็เคยเรียนวิทยาศาสตร์ เป็นผู้รู้จักใช้เหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ ก็พอจะมองเห็นได้ เข้าใจได้.

งานก็คือธรรม, ชีวิตก็คือธรรม, พูดอย่างนี้บางคนอาจจะงง. ตัวงานก็คือตัวธรรม ชีวิตก็คือตัวธรรม; ธรรมะ ในที่นี้ไม่ใช่การกระทำงาน, ตัวงานนั้นคือตัวธรรม ชีวิตก็คือตัวธรรม หรือธรรมชาติ; งานก็คือหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ. ชีวิตนี้เต็มไปด้วยหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติ, ก็คือธรรมด้วยกัน หรือรวมอยู่ในกลุ่มของธรรมชาติด้วยกัน. นี่คือข้อที่ว่าให้มองดูให้ดีว่า งานนั้นเป็นบรมธรรมอยู่

ในตัวเอง. หน้าทีเพื่อหน้า หน้าทีบริสุทธิ์นั้น เรารู้จักกันแล้ว
ว่าเป็นบรณธรรมข้อที่ ๓; งานคือสิ่งนี้ มันเป็นบรณธรรมอยู่
อย่างน้อยในข้อนี้.

ทีนี้ ขอชี้เรื่องปลีกย่อยบ้าง ที่มันแฝงกันอยู่ หรือมัน
แอบอิงกันอยู่ งานนั้นแหละคือครูบาอาจารย์ที่ดีที่สุด. คุณก็มี
ครูบาอาจารย์อยู่ที่โรงเรียนที่มหาวิทยาลัย; แต่ผมยังมองไกล
ไปกว่านั้น หรืออยากจะมีครูชนิดที่เป็นตัวการงานนั่นเอง เป็น
ครูบาอาจารย์. ครูสอนที่โรงเรียนนี่ก็เป็นเรื่องเบื้องต้นขั้นริเริ่ม
แล้วก็เป็นครูทางฝ่ายร่างกายไปเสียมากกว่า; จนกว่าเมื่อไรเรา
มีความเจนจัดทางกรงาน เมื่อนั้นเรามีการงานนั้นเป็นครู.
การทำงานผิดพลาดมันก็เป็นครูสอนอย่างดีย่างวิเศษ; คือ
มันทำให้เกิดความเจ็บปวดที่ต้องคิดมาก ต้องอะไรมาก ถ้า
ทำงานถูกต้อง มันก็เป็นครูสอนเหมือนกัน.

ความผิดก็เป็นครู ความถูกก็เป็นครู; แต่ความผิดนั้น
แหละสอนดีมากกว่าความถูก. ความถูกทำให้เหลือ พอใจและ
เหลือ; ความผิดทำให้ต้องคิดมาก. แต่เด็กสมัยนี้มันสมัครไป
ฆ่าตัวตายเสีย ไม่ยินดีที่จะรับเอาความผิดเป็นครู; มันไม่แก้ตัว
ใหม่ ไม่แก้ตัวใหม่ มันไปทำอย่างที่ว่า ถ้าไม่ได้ตามใจก็ไปกิน
ยาฆ่าแมลงให้ตายเสียดีกว่า. นี่คือการผิดพลาดของการสั่ง
สอน หรือการศึกษาแห่งสมัยนี้. ไม่สามารถจะสอนให้เด็ก ๆ รู้
ว่า ความผิดก็เป็นครู ความถูกก็เป็นครู; การงานนี่ก็เป็นครู
เพราะการงานมีทั้งผิดพลาดและถูกต้อง. ถ้าอยู่อย่างไม่ว่า

อะไรเลย คนก็จะโง่งงๆ โง่งงๆ; ถ้าคนขยันทำงาน ถูกก็ตาม ผิดก็ตาม ทำมันไปให้ดีที่สุด, การงานนั้นมันก็จะสอนให้ดีที่สุด อย่างที่หาไม่ได้ในโรงเรียนจากโรงเรียน. การงานมันให้ความเจนจัดความชำนาญ ความเห็นจริงโดยประจักษ์ ซึ่งครูที่โรงเรียนให้ไม่ได้, ให้ได้แต่คำพูดให้ได้แต่หลักวิชาซึ่งเป็นตัวหนังสือ หรือเป็นคำพูด เป็นแนวความคิดเท่านั้นเอง. ที่นี้เราเอาอันนี้มาทำให้เป็นรูปการงาน แล้วก็ไปตามเรื่องของการทำงาน, ความผิดก็เป็นครู, ความถูกก็เป็นครู.

ดูตัวอย่างเด็กเล็กๆ แม้เขาพูดไม่ได้ แต่ถ้าไปทำอะไรเข้า สิ่งที่เขาไปทำเข้ามันจะสอนเขาเอง แล้วมันดีกว่าครูสอน. เช่นเด็กเล็กๆ ไปจับของที่ร้อนๆ หรือไปจับไฟเข้า หรือไปจับมีดไม่ถูกวิธีเข้า มันก็เผามือเอบบ้าง ไหม้เอบบ้าง บาดมือเอบบ้าง, ไม่ต้องมีใครสอนมันก็ไม่ทำเองต่อไป. พ่อแม่หรือพี่เลี้ยงบอกว่าอย่าไปจับ ยังไม่เชื่อเพราะการสอนนั้นมันยังไม่เก่ง; ต่อเมื่อไปจับเข้ามันร้อน หรือมันบาดมือเอา ก็เป็นการสอนถึงที่สุด มันก็เชื่อ. อាកกรอย่างนี้เป็นได้ แม้ในลูกสุนัข ลูกแมว ลูกไก่ อะไรที่เป็นสัตว์เดรัจฉาน; มันเรียนได้จากตัวชีวิต จากตัวการงานนั่นเอง สุนัขที่มีอายุอยู่ถึงสิบปีจะฉลาดที่สุด รู้จักทำอะไรมากอย่าง ก็คงเห่าตัวโตๆ ให้ตายก็ได้ สุนัขของเราที่วัดนี้เป็นอย่างนั้น; แต่ลูกสุนัขทำไม่ได้ ทำไม่เป็น จะซี้ซื้ฉลาดและวิ่งหนีด้วยซ้ำไป.

เพราะฉะนั้น ถือว่าการงานนี้เป็นครูบาอาจารย์ที่ดีที่สุด

ยิ่งกว่าครูบาอาจารย์ประเภทไหน แล้วมันสอนความรู้ที่ลึกถึงนิพพานอยู่ตลอดเวลา. ครูบาอาจารย์ไม่ได้สอนความรู้เรื่องนิพพาน สอนเรื่องเลข เรื่องวิทยาศาสตร์ เรื่องอะไรต่างๆ เป็นวิชาไปทั้งนั้น; ส่วนการงานชีวิตนี้มันสอนถึงนิพพาน. ให้บทเรียนที่ทำให้หน้าตาไหล มานั่งร้องไห้อื้อๆ อยู่ก็มี และมีอยู่บ่อยๆ, มันให้บทเรียนยากๆ อย่างนี้มา แล้วเรารู้จักต่อสู้ รู้จักแก้ไข รู้จักอะไรไปตามลำดับ จนหยุดร้องไห้ได้; กระทั่งมากเข้า มันเชี่ยวชาญมากเข้า ชำนาญมากเข้า เคยชิน หรือว่าชำนาญมากเข้า มันก็มีความรู้มากขึ้น จนทำให้หยุดร้องไห้ได้โดยเด็ดขาด คือไม่มีความทุกข์อีกต่อไปได้. นี่เรียกว่าการงานในชีวิต นั่นแหละจะสอนให้จนถึงนิพพาน คือมันสอนเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เสมอเหมือนกัน. ถ้าเราฉลาดพอที่จะศึกษากับมัน และต้อนรับเอาได้.

ความผิดพลาดในการงานนี้จะสอนเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดีที่สุด. แต่พอมีความผิดพลาดชนิดที่จะมาสอนเกิดขึ้น เด็กๆ ก็จะสะดุ้งกันลูกหนีไป ไม่มองดูที่นั่น คือไม่สนใจที่จะแก้ปัญหาที่เป็นตัวความผิดพลาด อย่างดีที่สุดก็นั่งร้องไห้แล้วไปฆ่าตัวตาย; มันไม่พยายามที่จะเจาะแทงลงไป ที่ตัวความผิดพลาดจนรู้ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ไม่เป็นไปตามจิตใจหรือตามความอยากของเรา.

ที่นี้ถ้าว่าทำงานสำเร็จมันก็ไปกินไปเล่น ไปหาความสุข

ทางเนื้อหนัง, ไม่พิจารณาดูความสำเร็จนั้น ในฐานะที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; กระทั่งมีวัยแก่ชรา ก็ไม่มองเห็นความ ไม่มีสาระอะไรของความสุขทางเนื้อหนัง. แต่ถ้าว่ากันโดย แท้จริงแล้ว ความที่ผ่านชีวิตและการงานไปมากนี้ มันทำให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในข้อเท็จจริงของชีวิตและการงาน ทำให้เป้าหมายในที่สุดได้ทั้งนั้น ไม่เร็วก็ช้า; เพราะเหตุนี้คนเรา จึงเลื่อนชั้นไปได้ตามวัย กระทั่งวัยสุดท้ายมีจิตใจสูง จนถึงกับ ว่า ผ่านจากพรหมจารีไปได้ ไปเป็นคฤหัสถ์, ผ่านจากคฤหัสถ์ ไปเป็นวนปรสัถ, จากวนปรสัถเป็นสันยาสี้อย่างที่เราว่ากันมา ตามลำดับชั้น หรือวัยของชีวิต. นี่ก็เพราะการงานทั้งนั้น ไม่มี สะพานอันอื่น ไม่มีบันไดอันอื่นที่จะให้คนผ่านไปจนครบทั้ง อาศรม ๔ ในชีวิตนี้.

สรุปแล้ว ดูให้ดี ๆ จะเห็นว่า ชีวิตหรือการงานนี้ มันสอน ให้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, สอนเรื่องนิพพานอยู่ตลอดเวลา, สอนให้ก้าวหน้าไปตามลำดับ จนครบลำดับของอาศรม ทั้ง ๔ เพราะฉะนั้นเราควรจะต้องมีความสนใจ.

คำว่างานโดยแท้จริง งานโดยบริสุทธิ์นั้น ใจความ สำคัญมันอยู่ตรงที่ รู้จักทำงานโดยไม่ต้องมีความรู้สึกว่าเป็น ตัวกู ว่าของกู. ทำงานโดยที่ไม่ต้องมีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู- ของกู นี่มันเป็นทั้งหมดเลย, มันเป็นงานทั้งหมดตั้งแต่เด็ก เล็กๆ, แล้วทำหน้าที่เพื่อนหน้าที่, ทำงานเพื่องานเรื่อยไป. ทำงานเพื่องานตามหลักจริยธรรมสากลนี้ มันก็เป็นสิ่งที่ปราศ

จากตัวกู-ของกูอยู่แล้ว คือมันไม่ทำงานเพื่อตัวกู แต่ทำงานเพื่องาน. สอนเด็กๆ ให้เข้าใจอย่างนี้ แล้วผู้ใหญ่ก็ทำงานเพื่องานไม่ใช่เพื่อตัวกู ทำงานเพื่องานเพื่อหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ เพื่อความต้องการของพระเจ้า; หรือพูดอย่างภาษาวินยาศาสตร์ก็ว่า เพื่อมันก้าวหน้าไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ. นี่ก็คือทำงานบริสุทธิ์ ไม่ใช่ทำงานเพื่อตัวกูหรือของกู; จนกระทั่งว่าชีวิตทุกชั่วโม่งทุกนาที่ผ่านไปโดยปราศจากตัวกู-ของกู.

ถ้าเราจัดเราทำถูกต้องไปทุกสิ่งทุกอย่างทุกประการในชีวิตประจำวันแล้ว ชีวิตประจำวันก็ล่องไปๆ โดยปราศจากตัวกู ปราศจากของกู ที่เป็นกิเลสเป็นต้นหาอุปาทาน; นั่นแหละคือว่าการงานที่สูงที่สุด การงานที่ทำด้วยจิตว่าง. ดังนั้นมันจึงมีความไม่มีทุกข์ เป็นนิพพานอยู่ตลอดเวลา; เป็นตถังคินิพพานคือนิพพานตามความประจวบเหมาะ ของการกระทำที่ถูกต้องเป็นบรรณธรรมอยู่ตลอดเวลา; แล้วมันก็เคยขึ้นไปในเรื่องนี้หนักขึ้นๆ หนักขึ้นๆ จนมันตายตัว ถ้ามันตายตัว มันก็เป็นนิพพานจริงๆ. ถ้ายังไม่ตายตัว มันก็เป็นนิพพานขมิลง; แต่รสชาติมันเหมือนกัน. ของตัวอย่างกับของจริง ถ้าไม่โก่งกันแล้ว มันต้องเหมือนกัน. ส่วนนิพพานนี้ไม่โก่งใคร แม้ว่านิพพานชั่วคราวนิพพานขมิลง มันก็มีรสชาติเหมือนกับนิพพานจริงที่เป็นตลอดกาล คือมันปราศจากความทุกข์ไม่มีความทุกข์.

เพราะฉะนั้นให้รู้จักทำงานบริสุทธิ์, ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร

ก็เรียกว่า ทำงานบริสุทธิ์; ทำงานที่มีอะไรเคลือบแฝง ทำเพื่อตัวกู เพื่อปากเพื่อท้องของกูนี้ไม่บริสุทธิ์, เป็นการทำงานเพื่อกิเลส. ทำงานเพื่องาน ทำงานเพื่อหน้าที่ตามกฎหมายชาติ นี่คือการงานบริสุทธิ์ แล้วเป็นนิพพานอยู่ในตัวมันเอง เป็นนิพพานอยู่ในตัวการงานนั้นตลอดเวลา ตามความเหมาะสม. นี่แหละการงานจึงเป็นบรมธรรม : การงานจึงเป็นความสุขอยู่ในตัวมันเอง, การงานจึงเป็นความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์อยู่ในตัวมันเอง, การงานจึงเป็นหน้าที่เพื่อหน้าที่อยู่ในตัวมันเอง; แล้วมันก็ไม่ต้องสงสัย เมื่อไม่มีตัวกูของกูแล้ว มันก็มีความรักสากล คือความรักผู้อื่นทุกๆ คน เหมือนกับตน จนหลอมคนทุกๆ คนเข้าเป็นคนๆ เดียวกัน มีแต่คนๆ เดียวไม่มีคนหลายคน ตามวัตถุประสงค์ของจริยธรรมสากล. นี่เราเรียกว่าพูดไปตามหลักจริยธรรมสากลก็ได้. ชีวิตก็คือบรมธรรมเพราะเหตุนี้ การงานคือบรมธรรมเพราะเหตุนี้.

ถ้าพูดตามหลักศาสนาก็คือความไม่เบียดเบียน อหิงสา แปลว่าไม่เบียดเบียน, เป็นบรมธรรมอย่างยิ่ง; เพราะไม่มีการเบียดเบียน, ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น แล้วก็ไม่มีตนเอง ไม่มีผู้อื่น มีเหลืออยู่แต่ความไม่เบียดเบียน, ไม่มีเรา ไม่มีเขา, ไม่มีมีงไม่มีกู, ไม่มีอะไรทำนองนี้. ไม่มีความเบียดเบียน เพราะการทำงานที่ถูกต้องในทางจิตทางวิญญาณ จนขึ้นมาได้ถึงระดับนี้ นี่คือการที่ผมพูดว่า ทำงานด้วยจิตว่าง หมายความว่าด้วยจิตที่ปราศจากความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกูอยู่เสมอ แล้วก็

ทำงานบริสุทธิ์อยู่เสมอ; ถ้าผลงานเกิดขึ้นก็ยกให้ความว่าง.

“ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น” หมายความว่า มีอะไรเกิดขึ้นมา อย่าเป็นตัวกู อย่าเป็นของกู. ทำงานผิดพลาดก็ไม่ต้องเป็นของกู ทำงานถูกต้องก็ไม่ต้องเป็นของกู. ให้มันเป็นของความว่างจากตัวกูอยู่เรื่อยไป มีสติปัญญาเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ที่จะแก้ไขความผิดให้ถูกได้; แล้วก็ไม่มีความสำคัญมันหมายความว่าผลงานเหล่านั้น ว่าเป็นของกูด้วย เป็นของธรรมชาติทั้งนั้น.

“กินอาหารของความว่าง อย่างพระกิน” นี่มันมีปัญหาเกิดขึ้นจากที่มีคนเขาถามว่า ถ้าอย่างนั้นจะเอาอะไรกิน? ก็ทำงานอยู่แล้ว ได้ผลงานแล้วเป็นของความว่างไปแล้ว ก็กินจากความว่าง กินอาหารของความว่าง ที่เก็บไว้ในคลังของความว่าง.

“ตายเสร็จแล้วในตัวแต่หัวใจ” นี่หมายความว่า ถ้าทำมาอย่างนี้ตลอดเวลา นี่มันไม่มีตัวเราเลยมาแล้วตั้งแต่ต้นจนบัดนี้. นี่เรียกว่าทำงานบริสุทธิ์ ทำงานด้วยจิตที่ปราศจากตัวกู-ของกู, เป็นงานอย่างใหญ่หลวง เป็นงานที่มากมาย เป็นบรมธรรมอยู่ในตัวมันเอง.

พระพุทเจ้า พระอรหันต์ หรืออะไรก็ตาม ท่านเป็นนักทำงาน และทำงานชนิดนี้ คือทำงานบริสุทธิ์. คนปุถุชนเป็นคนขี้เกียจ เป็นคนเห็นแก่ตัว ถ้าเนื้อหนังไม่บังคับแล้วก็ไม่ทำงาน, ถ้ากิเลสทางเนื้อหนังอย่างเอร็ดอร่อยไม่บังคับแล้วมันก็ไม่

ทำงาน. คนสมัยนี้ทำงานเพื่อหาเงิน เพื่อบำรุงบำเรอความสุขทางเนื้อทางหนัง, เพราะฉะนั้นความสุขทางเนื้อหนังบังคับให้คนสมัยนี้ทำงาน. แต่พระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ ท่านไม่มีกิเลสชนิดนั้นมาบังคับให้ทำงาน แต่ท่านกลับทำมากกว่า ทำอย่างไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย. อย่างพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ หรือพระอรหันต์สืบศาสนานี้ เป็นการทำงานอย่างหนัก แล้วก็ไม่มีความที่จะต้องทำ ทำงานแบบอนัตตาหรือสุญญตา อย่างนี้เขาเรียกว่าไม่มีตัวผู้ทำ, มีนามรูปที่บริสุทธิ์ ไม่มีความคิดว่าตัวนี้เป็นผู้ทำ. รูปคือร่างกาย นามคือจิตใจที่บริสุทธิ์เต็มอยู่ด้วยปัญญา แต่ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู สองอย่างนี้มันทำ. ในกรณีพระอรหันต์ ก็เรียกว่าเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์นั้นแหละเป็นผู้ทำ.

พระอรหันต์คือบุคคลที่ยังมีขันธทั้ง ๕ แต่ขันธทั้ง ๕ บริสุทธิ์. ขันธทั้ง ๕ นั้นไม่ประกอบไปด้วยอุปาทาน จึงเรียกว่าเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์. เบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ก็กลับทำงานได้มากกว่าและดีกว่า อย่างที่เปรียบเทียบกันไม่ได้, เพราะว่ามันคือ เป็นตัวบรมธรรมไปหมดทั้งเนื้อทั้งตัว. นี่ทำงานโดยอนัตตา โดยสุญญตา ไม่มีตัวผู้ทำ; เรียกว่าทำงานทุกชนิดได้โดยไม่ต้องมีตัวผู้ทำ. คนปุถุชนฟังไม่ถูก, เพราะนี่พูดภาษาธรรม พูดภาษาพระอริยเจ้า. คนปุถุชนมีแต่ตัวกู มีแต่ของกู จนถูกสิงค้ำอยู่ตลอดเวลา. เพราะฉะนั้นเราก็มาชำระสะสางปัญหานี้กันเสียใหม่ แล้วมองให้เห็นชัดว่า การงานนั้นแหละ

คือบรมธรรม, บุษากาทำงานเหมือนพระเจ้าเกิด, บุษากาทำงานเป็นบรมธรรมเกิด.

บรมธรรม เป็นทั้งการงานและผลงาน โดยสรุปความว่า สิ่งที่เราเรียกว่าบรมธรรมนี้ เป็นทั้งตัวการงาน และทั้งผลของงาน, ถ้าเอาตามหลักจริยธรรมสากล ๔ อย่างนั้น หน้าทีเพื่อนหน้าทีนั้นคือตัวการงาน ส่วนความสุขหรือความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์นี้ มันเป็นผลของงาน; ถ้าทำหน้าทีเพื่อนหน้าทีแล้วมันได้ความสุข และความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์, ส่วนความรักสากลนั้นเป็นทั้งการงานและผลงาน คือว่าเราต้องพยายามทำให้เกิดความรักสากล ไม่มีเรา ไม่มีเขา นี่เป็นตัวการงาน เพราะเราต้องทำ; ถ้าทำไป มันก็เป็นความรักสากลขึ้นมาจริงๆ ความรักสากลนี้ก็เลยเป็นผลของงาน. ทั้ง ๔ อย่างนี้ เรารู้กันอยู่แล้วพูดกันมาหลายหนแล้ว ว่าทั้ง ๔ อย่างนี้เรียกว่าบรมธรรม. เพราะฉะนั้นบรมธรรมมีได้ทั้งในรูปของการงาน และในรูปผลของงาน.

ถ้าพูดตามหลักศาสนา คือ อหิงสา ไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งทางกาย ทั้งทางวิญญาณแล้ว การงานนี้ก็เพื่อผลอย่างนี้ หรือกระทำอยู่ในลักษณะอย่างนี้. เมื่อทำงานไม่มีตัวกู-ของกู ก็ไม่เบียดเบียนตัวเองให้เดือดร้อน. เมื่อถึงที่สุดมันก็บรรลุความดับทุกข์สิ้นเชิง เรียกว่านิพพาน ซึ่งก็ไม่เคยเบียดเบียนใครตั้งแต่ต้นจนปลาย. เพราะฉะนั้นบรมธรรมมีอยู่ในการทำงานที่ถูกต้อง ในการทำงานที่บริสุทธิ์. นี่

บรมธรรมเกี่ยวกับการงานอย่างนี้ การงานเกี่ยวกับบรมธรรมอย่างนี้; ให้มองเห็นในลักษณะอย่างนี้ แล้วการงานจะเป็นทั้งหมด เป็นของประเสริฐ เป็นสิ่งที่พิเศษในทุกแง่ทุกมุม; จะเป็นทั้งเหตุและเป็นทั้งผล คือเป็นทั้งบรมธรรม และเป็นเครื่องมือให้ได้บรมธรรม พร้อมกันไปในตัว.

ขอให้มองเห็นสิ่งที่เราเรียกว่า การงาน ในลักษณะเช่นนี้ อย่าให้เหมือนคนธรรมดาเขามองเห็นว่า เป็นการหนัก ไม่จำเป็น ทุไม่ทำ และจะไม่ต้องทำอะไรเลย นอนรับมรดกได้ก็ยิ่งดี; อย่างนี้มันเป็นคนที่ไม่ดีที่สุด เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม, ไม่รู้ว่าการงานนี่คือการวิวัฒนาการทางจิตใจว่าจะถึงนิพพาน ไม่ใช่มานอนกินนอนหาความสุขทางเนื้อหนังอยู่ที่นี่.

นี่คือความประสงค์ของการบรรยายในข้อนี้ ก็เพื่อจะให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า การงานโดยถูกต้อง; ให้รู้จักการงานในฐานะที่เป็นพระเจ้า รู้จักการงานในฐานะที่เป็นบรมธรรม; แต่ถ้าพูดในปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว ให้รู้ว่า การงานนั้นแหละคือการปฏิบัติธรรม. อย่าทำปัญหาในชีวิตนี้ให้เป็นสองฝักสองฝ่าย คือว่าทำงานอย่างหนึ่ง ทำบุญทำกุศลอีกอย่างหนึ่ง, นั้นมันยังโง่อยู่มาก. ให้รู้ว่าในตัวการงานนั้นเต็มไปด้วยบุญ ด้วยกุศล อย่างยิ่งอยู่แล้ว.

นี่เวลา ๑ ชั่วโมงของเราวันนี้ก็หมดไป.

คติพจน์

จงทำงานทุกชนิด ด้วยจิตว่าง
ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น
กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน
ตายเสร็จสิ้น แล้วในตัวเองหัวที่

หมายเหตุ :-

ทำงานด้วยจิตว่าง คือทำงานด้วยความคิดที่เฉลียวนฉลาด แต่ปราศจากความรู้สึกรู้สึก หรือความสำคัญมั่นหมายเป็น “ตัวกู” หรือ “เพื่อกู”; ได้แก่การ “ทำงานเพื่องาน” ตามหลักจริยธรรมสากลนั่นเอง.

ยกผลงานให้ความว่าง คือ ได้ผลงานมาเท่าไรและอย่างไร ก็ยกให้ “ภาวะแห่งความว่างจากเจ้าของ” ไม่มีความหมายมั่นไว้ว่า “ของกู”.

เนื่องจากทุกสิ่งเป็นสมบัติของธรรมชาติ กำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนืองนิจ, ว่างจากตัวตนทั้งผู้กินและสิ่งที่ถูกกิน, ดังนั้น การกินเป็นสิ่งที่มิได้ โดยไม่มีผู้กินอยู่ตามธรรมชาติแล้ว. เมื่อยกผลงานให้ความว่างได้แล้ว การกินอะไรในขณะนั้น ก็คือการกินอาหารของความว่างอยู่ในตัวมันเองโดยแน่นอน.

จิตว่างจากความรู้สึกรู้ว่า “ตัวกู-ของกู” มาแล้วแต่หัวที่

พุทธทาสธรรม(๑๖)

๑๓๐

การ ทำงาน

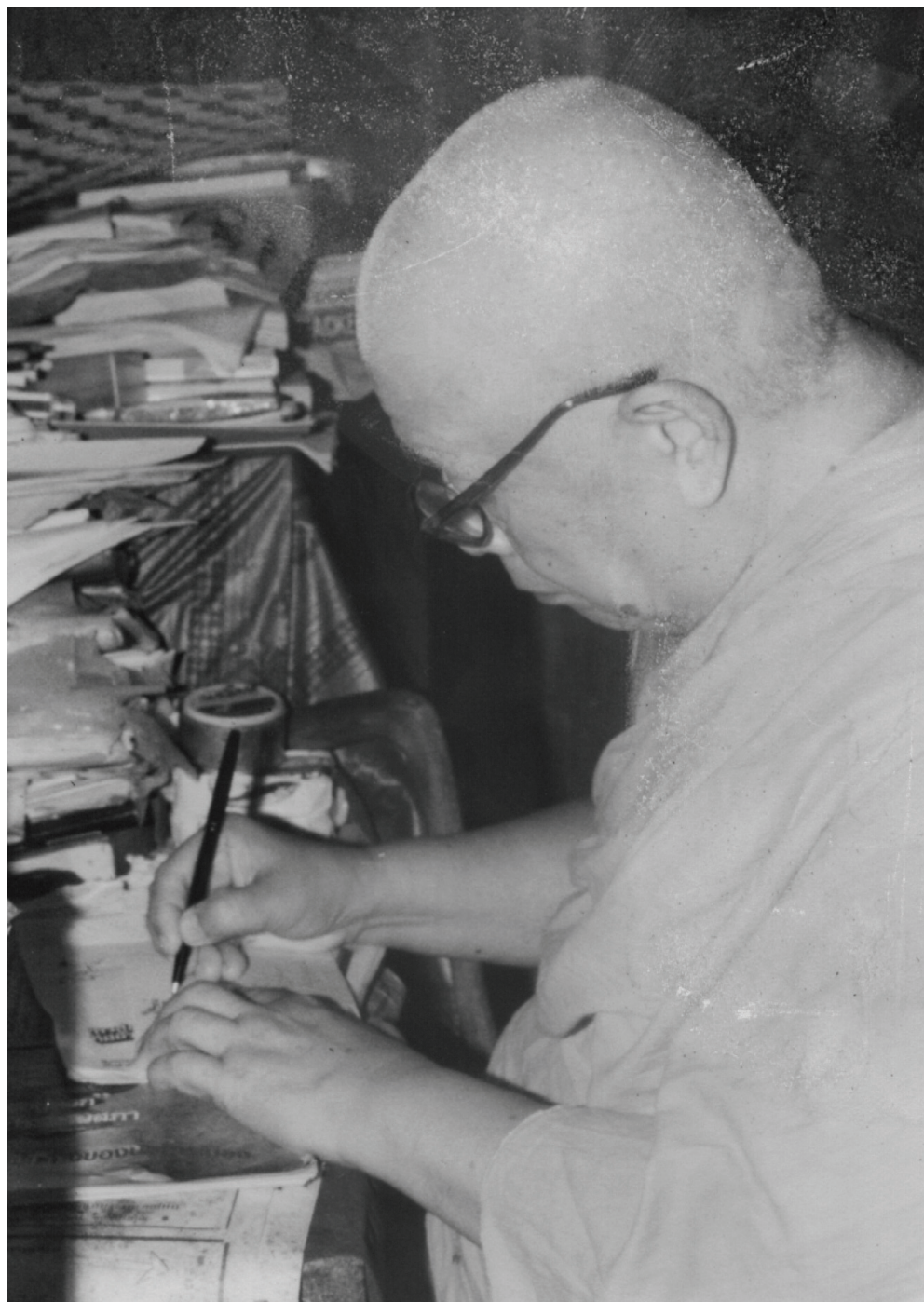
ความตายจึงมีไม่ได้มาแล้ว แต่หัวใจ. จิตว่างจึงไม่มีวันรู้จัก
กับความตายเลย; ไม่มี “ตัวกู” สำหรับจิตว่าง จนตลอดเวลาที่
ว่าง; แล้วแต่ว่าจะเป็นความว่างชั่วคราว หรือว่างอย่างถาวร.

โมกขพลาราม, ไซยา

๑๔ ส.ค. ๒๕๑๐

อดัมมยตา กับการทำงานให้สนุก

ธรรมโฆชนของพุทธทาส, เรื่องอดัมมยตาปริทัศน์, ลำดับที่ ๑๒.ค บนแถบพื้นสีแดง
เรื่องที่ ๒๑, หน้า ๓๙๕-๔๐๖, แสดงวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๓๓.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายปาฐกถาธรรมในวันนี้ อาตมาจะกล่าวโดย
หัวข้อว่า อตัมมยตากับการทำงานให้สนุก ฟังดูออกจะ
แปลก หรือว่าไม่น่าเชื่อ แต่มีความจริงร้อยเปอร์เซ็นต์;
ขออ้อนวอนให้ท่านทั้งหลายพิจารณาว่า อตัมมยตา จะช่วยให้
ทำงานสนุกได้อย่างไร.

ขอปรารภปัญหาเบื้องต้นก่อนว่า เดิมนี่ไม่มีใครยอม
คิดหรือยอมเชื่อ ว่าการงานเป็นสิ่งที่ทำให้สนุกได้, แล้วอีกทาง
หนึ่ง เดิมนี่ยังไม่ค่อยจะมีใครทำความเข้าใจ ในสิ่งที่เรียกว่า
อตัมมยตา จนกระทั่งรู้จักสิ่งๆ นี้, แม้ที่ง่ายๆ ก็ไม่มีใครยอมเชื่อ
ว่า เหนือมันคือน้ำมนต์ที่แท้จริง ถ้ามองกันในแง่นี้ได้ ก็
จะยอมรับได้ว่า อตัมมยตาช่วยให้ทำงานให้สนุก. แล้วก็ไม่มีใคร

ยอมรับในที่สุดว่า สิ่งที่เราเรียกว่าหน้าที่การงานนั้นแหละคือ ธรรมชาติ ธรรมชาติคือสิ่งที่เรียกว่าหน้าที่การงานในภาษาไทย; ยิ่งกว่านั้น มีคนบางคนเข้าใจว่า เรื่องธรรมะเป็นเรื่องขัดขวาง ความเจริญในทางฝ่ายโลกหรือฝ่ายวัตถุ. ปัญหามีอยู่มากมาย อย่างนี้ ที่จะทำให้ไม่เข้าใจ ไม่สนใจ ไม่ยอมรับ ว่าอ้อมค้อมสามารถช่วยให้ทำงานให้สนุกได้.

หน้าที่คือการกระทำเพื่อความรอด

ที่นี่ก็จะดูกันให้ชัดเจนลงไป ว่าหน้าที่การงานคืออะไร กันเสียก่อน. หน้าที่การงานนี้ไม่ต้องถามใคร มองเอาเองก็รู้จัก ได้ว่า คืออะไร?

หน้าที่การงานคือการกระทำเพื่อความรอด ไม่ว่าหน้าที่การงานชนิดไหนล้วนแต่เป็นไปเพื่อความรอดทั้งนั้น ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม. ความรอดนี้มีทั้งทางกายและทางจิต รอดกายคือไม่ตาย รอดจิตคือไม่ทุกข์, หน้าที่การงานที่เราทำกัน ก็เพื่อความรอดทั้ง ๒ ความหมายนี้ อย่างที่เห็นได้ชัดอยู่. ดังนั้น การงานจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิต, หน้าที่การงานเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต เห็นได้ชัดๆ ว่า ถ้าไม่มีหน้าที่มันก็คือตาย ไม่ทำหน้าที่มันก็คือตาย; ลองไม่ทำหน้าที่ดูซิ แขนขามือตีนไม่ทำหน้าที่, ดับไต้ไข่มุกไม่ทำหน้าที่, ทุกๆ เซลล์ในร่างกาย

ไม่ทำหน้าที่ มันก็คือตายวูบเดียว ไม่มีปัญหาอะไร.

สิ่งที่คู่กับชีวิต

หน้าที่มีคู่กันกับชีวิต แม้จะใช้สำนวนว่า หน้าที่คือชีวิต เสียเอง มันก็ถูกอยู่นั่นแหละ หน้าที่คือตัวชีวิต อย่างนี้ก็ได้อีก; แต่ในที่นี้ขอเอาเพียงว่า หน้าที่คือสิ่งที่คู่กันกับชีวิต.

ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ ดังนั้น ธรรมะจึงเป็นสิ่งที่คู่กันกับชีวิต ภาษาไทยเรียกว่าหน้าที่ ภาษาบาลีเรียกว่าธรรมะ ทำหน้าที่เหมือนกันเลย. คำว่าหน้าที่ในภาษาไทย ก็เพื่อ ความรอดของสิ่งที่มีชีวิต, คำว่าธรรมะในภาษาบาลี ก็คือสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งชีวิตของสิ่งที่มีธรรมะ สิ่งใดมีธรรมะ ธรรมะก็ทรงสิ่งนั้นไว้ให้รอดชีวิต ธรรมะจึงคือหน้าที่ หน้าที่จึงคือธรรมะ การปฏิบัติธรรมะก็คือการปฏิบัติหน้าที่นั่นเอง; แม้ปฏิบัติธรรมะเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอรหันต์ มันก็ยังเป็นหน้าที่ แต่เป็นหน้าที่ชั้นสูงสุด หน้าที่ที่ไม่มีใครต้องการกันก็คน เพราะมันสูงเกินไป แต่มันก็เป็นหน้าที่ ว่าชีวิตนี้เกิดมาแล้วต้องเป็นไปถึงจุดสุดท้าย คือจุดสูงสุด. ถ้าไม่ถึงจุดสูงสุดนี้ มันก็ยังไม่มีความทุกข์เหลืออยู่เป็นธรรมดา ความทุกข์จะดับหมดสิ้นเชิง ก็ต่อเมื่อปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ถึงที่สุดแล้วจริงๆ.

สิ่งที่พระพุทเจ้าทรงเคารพ

ที่นี้ดูอีกแง่หนึ่ง ก็ว่าธรรมะหรือหน้าที่การงาน ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ คือสิ่งที่พระพุทเจ้าทรงเคารพ กล่าวได้ว่า พระพุทเจ้าทุกพระองค์ทรงเคารพหน้าที่. นี่เป็นคำตรัสของพระพุทเจ้าเอง เมื่อท่านตรัสรู้แล้วใหม่ๆ ท่านทรงฉงนขึ้นมากว่า ต่อไปนี้จะเคารพอะไร? การตรัสรู้ถึงที่สุด เป็นพระสัมมาสัมพุทเจ้าแล้วต่อไปนี้จะเคารพอะไร? ในที่สุดท่านตกลงพระทัยว่า เคารพธรรมะ เคารพธรรมะ, แล้วก็ประกาศว่า พระพุทเจ้าทุกพระองค์ในอดีต ในปัจจุบัน ในอนาคต ล้วนแต่เคารพธรรมะ ธรรมะจึงคือสิ่งที่พระพุทเจ้าทุกพระองค์ทรงเคารพ. ดังนั้นหน้าที่ หน้าที่ก็คือสิ่งที่พระพุทเจ้าทุกพระองค์ทรงเคารพ คือทุกพระองค์ท่านทรงเคารพหน้าที่ของท่าน คือเคารพหน้าที่ของพระพุทเจ้านั่นเอง. แม้จะใช้คำว่า สัทธรรม, สัทธรรม : ธรรมสำหรับทำความสงบของผู้สงบ มันก็กลายเป็นหน้าที่ของผู้ต้องการความสงบ คือผู้มีความสงบก็ต้องทำหน้าที่เพื่อความสงบ.

ธรรมะ คือ หน้าที่

ทุกๆ อณูมีหน้าที่ อย่างว่าในทุกๆ อณูก็ต้องมีการเคลื่อนไหว ชนิดที่ให้ทรงตัวอยู่ได้ ในทุกๆ ปริมาณด้วยซ้ำไป.

ทุกๆ อนุจะมีหน้าที่ นั่นคือเล็กที่สุดเหลือประมาณแล้ว มันก็ยัง มีหน้าที่ที่จะทรงตัวมันไว้ให้ได้, ทุกๆ ระดับของสิ่งมีชีวิต หรือ ทุกๆ มวลของสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม มันมีหน้าที่; ถ้ามัน ไม่ทำหน้าที่ มันแตกสลาย หรือมันสูญสิ้น มันอยู่ไม่ได้. เช่นว่า โลกถ้าไม่หมุน มันก็อยู่ไม่ได้, ดวงอาทิตย์ลองไม่ทำหน้าที่ซีก หมดความเป็นดวงอาทิตย์, จะมวลเล็กมวลน้อย มวลกะจิริด อะไร ล้วนแต่ทำหน้าที่ กระทั่งมวลใหญ่ เช่นดวงอาทิตย์ เป็นต้น มันก็ต้องทำหน้าที่.

เป็นอันว่า หน้าที่คือสิ่งที่ทำให้ทรงอยู่ได้ ตามความหมายของคำว่าหน้าที่หรือตามความหมายของคำว่าธรรมชาติ, ธรรมชาติ คือ สิ่งที่ทรงสิ่งที่มีธรรมชาติให้ตั้งอยู่ได้; ถ้าสรุปสั้นๆ ก็ จะพูดได้เลยว่า ธรรมชาติคือหน้าที่, ถ้าจะกลายเป็นคำสอน ก็หมายถึง สอนเรื่องหน้าที่. แต่คำว่าธรรมชาติไม่ได้แปลว่าคำสอน คำสอนนี้มีคำอื่น แต่เนื่องจากพระพุทธเจ้าท่านสอนธรรมชาติ แล้วก็ ไม่ได้กันให้ดีกว่าธรรมะนั้นคืออะไร ธรรมะนั้นมันคือหน้าที่ๆ, คำสอนเรื่องหน้าที่ คำสอนเรื่องสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งชีวิต คือสิ่งที่ จะทำให้มีชีวิตอยู่นั่น นั่นคือธรรมชาติ.

รู้จักธรรมชาติแล้วจะทำงานสนุก

ฉะนั้น คนที่รู้จักธรรมะก็ยิ่งรักหน้าที่ ยิ่งรู้จักธรรมะ ก็ ยิ่งรักธรรมะ ยิ่งรู้จักธรรมะ ก็ยิ่งรักหน้าที่. นี่คนที่รู้จักธรรมะก็

ยิ่งชอบการทำงาน หรือชอบหน้าที่นั้นเองก็เลยทำหน้าที่
สนุก คือ ทำงานสนุก ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ประเภทไหน
หน้าที่ทางกายก็สนุก, หน้าที่ทางจิตก็สนุก, หน้าที่ทางวิญ-
ญาณ คือสติปัญญาก็สนุก; เขาจะบริหารกายสนุก, เขาจะ
บริหารจิตสนุก, หรือเขาจะศึกษาฝึกฝน ให้มีสติปัญญาหรือ
ทิวฐิธรรมเชื้ออะไรต่างๆ ถูกต้อง มันก็ยิ่งสนุก ก็ยิ่งสนุก. สรุป
ความว่ายิ่งรู้จักธรรมะ จะยิ่งรักหน้าที่ รักการงาน ไม่ว่าจะเป็น
เป็นการทำงานประเภทไหน ทางกายก็ได้ ทางจิตก็ได้ ทาง
วิญญาณก็ได้ดังที่กล่าวแล้ว.

พระพุทธเจ้ากับหน้าที่

ข้อนี้อยากจะขอชักชวนให้พิจารณา ให้เกี่ยวกับพระพุทธ
องค์นี้ให้ถึงที่สุด ว่าพระพุทธองค์กับหน้าที่นั้น มันมีเรื่องอะไร
บ้าง ที่เราจะถือเอาเป็นหลัก จะได้ง่ายในการที่จะปฏิบัติธรรมะ
หรือปฏิบัติหน้าที่ จนหลุดพ้นจากความทุกข์ทั่วปวง.

อาตมาจะสรุปเป็นใจความสั้นๆ เพื่อจำง่ายเข้าใจง่าย
ว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงทำหน้าที่ครบวงจร ทั้งวันทั้งคืน วัน
หนึ่งคืนหนึ่งเป็นหนึ่งวง ท่านทำหน้าที่ครบทั้งวงจร, แล้วท่านก็
ทำหน้าที่ครบวงจรนี้จนวินาทีสุดท้าย จนวินาทีสุดท้าย คือดับ
ขันธปรินิพพาน. เราไม่ทำหน้าที่ครบวงจร อยากจะนอน อยาก

จะเอาเปรียบ, แล้วมันไม่มีใครเคยคิดจะทำหน้าที่จนตาย
เตรียมหยุดหน้าที่กันเสียหมดแล้ว ตั้งแต่ว่าเกษียณอายุ
ราชการเป็นต้น; ไม่มีใครเคยคิดว่าจะทำหน้าที่จนวินาที
สุดท้าย แม้ว่าจะทำได้ ก็ไม่อยากจะทำ

ทรงทำหน้าที่ครบวงจร

จะพิจารณาหน้าที่ที่เป็นวงจร ครบทั้งวันและคืนนี้ก็
ชั่วโหม่งก่อน แม้คำบาลีเหล่านั้นจะไม่ได้มาในพระไตรปิฎก
โดยตรง ก็เป็นที่เชื่อถือได้จากเหตุผลรอบด้าน ว่าพระพุทธองค์
ทรงทำหน้าที่ในรอบคืนนั้นอย่างไร.

ตั้งแต่ว่า หัวรุ่ง ยังไม่ทันจะรุ่ง บาลีกี่ว่า ภพพา ภพเพ
วิโลกนํ ท่านสองญาณไปในหมู่สัตว์ทั้งหลายว่า สัตว์ใดควร
จะบรรลุแล้ว สัตว์ใดยังไม่ควร. แต่ทำได้ซิเพราะท่านก็รู้เห็น
อยู่ทั่วๆ ไป ว่าใครเป็นอย่างไร? ที่ไหนมีอะไร? นี่ก็พบว่าใคร
เป็นผู้ที่สมควร ที่จะได้รับธรรมะในวันนี้ จะได้ไปโปรดเขา ท่าน
ตั้งพระทัยไว้ตั้งแต่ก่อนรุ่ง.

พอรุ่งขึ้นท่านก็เสด็จไป เพื่อไปโปรดเขา แต่ไปใน
ลักษณะที่เรียกว่าไปบิณฑบาต, แม้คำพูดในภาษาไทยเรา ก็
พูดให้เห็นความข้อนี้ชัดอยู่แล้วเหมือนกัน ว่าไปบิณฑบาตนั้น
เรียกว่าไปโปรดสัตว์. ไปโปรดสัตว์ด้วยการไปบิณฑบาต

หมายความว่าท่านตั้งพระทัยจะไปช่วยใครคนหนึ่งหรือหลายคน ด้วยการได้พบกับเขา แล้วก็ได้พูดจากับเขา แม้จะได้เถียงกับเขา อะไรก็ได้. ท่านก็ไปเพื่อให้โอกาสอันนั้นเกิดขึ้น คือพูดจาให้เขาเข้าใจจะเป็นคนธรรมดาก็ได้, เป็นคนจนก็ได้ เป็นเศรษฐีก็ได้, เป็นฝ่ายปรปักษ์ คือเป็นศัตรูก็เลยหาอื่น ซึ่งเป็นข้าศึกกันก็ได้. ท่านก็มีความแน่ใจตั้งแต่ก่อนรุ่ง แล้วท่านก็เสด็จไปเพื่อโอกาสอันนั้น หรือเพื่อให้ผ่านไปทางนั้น ให้ได้พบได้พูดกับคนนั้น, ในบางกรณีก็ไปฉันที่บ้านนั้น สนทนาพูดจากันจนสายจนเที่ยง จนสำเร็จตามความประสงค์ของท่าน.

ที่นี้ตอนเที่ยงก็พักผ่อนนิดหน่อย ตอนบ่ายก็กลับมาที่วัด ถ้าสมมติไม่มีที่ไปไหน ก็กลับมาที่วัด เพื่อจะสอนหรือโปรดชาวบ้าน ประชาชนที่ไปหาถึงที่วัด นี้กระทำกันตอนบ่าย จนถึงตอนเย็น.

พอพลบค่ำ อโธเส ภิกษุ โอวาท พลบคำก็สอนภิกษุ ที่อยู่ประจำที่วัดด้วยกันกับพระองค์.

เที่ยงคืน อชฎม รตฺเต เทว ปรุณฺหานํ เที่ยงคืนก็ปัญหาเทวดา ก็คือสอนเทวดา. เรื่องเทวดานี้แปลก ที่ว่าไปเวลาเที่ยงคืน เทวดาที่ลงมาจากสวรรค์ข้างบน ก็มาเที่ยงคืน เทวดาคนๆ เป็นมนุษย์ก็ไปเที่ยงคืน. อ่านพบเรื่องพระราชายกกองทัพมีคบเพลิงมโหฬาร ไปเฝ้าพระพุทธองค์ อย่างเรื่องในสามัญญสูตรก็ดูจะมี : ไปอ่านดูว่าพวกเทวดาเทวดาคนหรือเทวดาเมืองสวรรค์จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเวลาเที่ยงคืน. เขากันว่า เทวดาเหล่า

นี้มีงานมากนัก จะมีเวลาวางอยู่บ้างก็เวลาเที่ยงคืน เที่ยงคืนไปอย่างนี้ก็ต้องพูดกันจนเลยเที่ยงคืน.

ดึกตื่นจึงพักผ่อนสักหน่อย เดี๋ยวก็หัวรุ่งอีกแล้ว หัวรุ่ง ภัทพา ภัทเพ ตรวจสอบว่าพรุ่งนี้จะไปที่ไหนอีก ; นี่ครบวงจรวินและคืน.

ถ้าฟังไปในเรื่องพระมหากษัตริย์อะไรก็ได้ แต่อาตมาฟังในเรื่องของหน้าที่ หน้าที่ของพระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าท่านทำหน้าที่ของพระองค์ หน้าที่ของพระพุทธเจ้าครบวงจรวินและคืน. เราทำงานครบวงจรวินอย่างตรงไปตรงมา เข้มแข็งกันอย่างนี้หรือเปล่า? ดูกันเสียทีหนึ่งก่อนเถอะ.

ทรงทำหน้าที่ด้วยความเสียสละจนนาทีสุดท้าย

แล้วก็มาดูข้อที่ว่า ท่านทรงทำหน้าที่กระทั่งถึงนาทีสุดท้าย ด้วยความเสียสละ.

เมื่อท่านอยู่ที่ตำบลนี้ ชนบทนี้ อะไรนี้ พอสมควรแก่การที่จะย้ายไปสู่ชนบทอื่น ท่านก็เสด็จไป. ก็มีสิ่งที่จะต้องใคร่ครวญพิจารณากันดูตอนนี้ว่า เทาที่สังเกตดูในพระบาลีไม่พบตรงไหนว่าพระพุทธองค์ทรงใช้รองเท้า ไม่มี ไม่มี แม้จะรองเท้าที่มีในวินัย; จะไม่พบตรงไหน พระองค์ที่ว่า มีเรื่องที่ต้องใช้รองเท้า ก็หมายความว่า ท่านเดินฝ่าพระบาทเปล่า เป็นพระศาสดา

เท้าเปล่า. แล้วก็ไม่มีใครรู้ว่าท่านมีร่ม ไม่มีร่ม ขอให้คิดดู ไม่มีร่มเหมือนพวกเราเดี๋ยวนี้เต็มไปด้วยร่ม. แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ท่านไม่นั่งยานพาหนะที่เทียมด้วยสัตว์มีชีวิต, เกวียนก็ไม่นั่ง เพราะมันเทียมด้วยสัตว์ที่มีชีวิต, รถม้าก็มี ก็ไม่นั่งเพราะมันเทียมด้วยสัตว์ที่มีชีวิต ท่านก็ต้องดำเนิน.

เป็นพระศาสดาเท้าเปล่า ดำเนินไปโดยไม่มีร่ม ไม่มีรองเท้า นี่คืออะไร? ท่านอาจจะมองว่าเป็นความเสียสละ พระกรุณาอะไรก็สุดแท้; แต่อาตมามองว่า ท่านเคารพในหน้าที่ของท่าน ท่านเคารพในหน้าที่ของท่าน. มันจึงมีปัญหาว่าจะต้องเดินเกิโยชน์ เดินเกิโยชน์? ก็ไปได้จนทั่วในที่ที่ท่านทรงประสงค์จะไป, แล้วท่านทำอย่างนี้อยู่จนนาทีสุดท้าย คือจนถึงเวลาแก่ห้องม แก่ห้องมท่านก็ทำอยู่อย่างนี้.

ทุกคนอ่านพระพุทธประวัติเรื่องนี้มานานแล้ว ก็รู้ได้เองกระทั่งรู้ได้ว่า ในวันนี้จะปรินิพพาน ค่ำลงจะปรินิพพานนี้ กลางวันยังดำเนินอยู่เป็นโยชน์ๆ ดำเนินอยู่เป็นโยชน์ๆ เลย. คนแก่ชราดำเนินอยู่เป็นโยชน์ๆ ไม่ไปหาหมอ ไม่ไปโรงพยาบาลเหมือนพวกเรา ที่เตรียมตัวไปตายโรงพยาบาล หรือไปตายกันให้สบายที่ไหน; หัวค่ำลง ถึงเวลาที่จะปรินิพพาน ที่โคนต้นไม้ในอุทยานแห่งหนึ่งกลางดิน.

คำว่ากลางดินนี้ ขอให้หมายความว่า แม้จะมีเตียงเตี้ยๆ สูงสักคืบ สัก ๔ นิ้ว ๑๐ นิ้วอะไร ก็วางอยู่กลางดิน เราก็ต้องเรียกว่า ปรินิพพานกลางดิน, หรือว่าจะไม่มีเตียงเสียเลย

จะใช้ผ้าสังฆาฏิปู แล้วนิพพานกลางดิน นี่ก็ยังเป็นไปได้; ข้อความนี้ค่อนข้างจะกำกวม แต่เอาเถอะเป็นว่า เรียกได้ว่า นิพพานกลางดิน ด้วยกันทั้งนั้น.

จะปรินิพพานอยู่หยกๆ อย่างนี้แล้ว ก็มีผู้มาขอให้ช่วยสอน คือนักบวชในศาสนาอื่น; ภิกษุว่า โอ้ นี่มันเกินไปแล้ว ไล่ไป ไป ไป อย่ามายุ่ง. ท่านทรงได้ยินเข้า อย่าไล่ อย่าไล่ เรียกเข้ามา เรียกเข้ามา, ท่านก็สอนตามที่เขาต้องการให้สอน จนบรรลุนิพพานสำหรับเป็นพระอรหันต์ได้. ต่อมาเรียกว่า อีกไม่กี่นาที ไม่กี่มกน้อย ท่านก็ปรินิพพาน เหมือนกับว่าปิดสวิทช์ไฟฟ้า, ทรงเข้าฌานออกฌาน เข้าฌานออกฌานเหมือนกับเล่นสนุก พอถึงจุดกำหนดอันหนึ่งท่านก็ปิดสวิทช์ คือปรินิพพาน; ท่านทำหน้าที่จนถึงนาทีสุดท้าย. ใครมีโอกาสทำงานถึงนาทีสุดท้ายอย่างนี้บ้าง? ดูจะหาทำยากหยอดตายาก. เอาละ เป็นอันว่า พระองค์ทรงเคารพในหน้าที่ เคารพในหน้าที่จนวินาทีสุดท้าย.

การบูชาที่ตรงตามพระพุทธประสงค์

ที่นี่ ก็มีสิ่งที่จะต้องคิดนึกกันอีกทีหนึ่งว่า มีข้อความกล่าวว่า ดอกไม้จากเมืองสวรรค์ ตกลงมาเต็มไปหมดทั้งบริเวณ พระองค์กลับบอกว่าไม่มีความหมาย ไม่มีความหมาย

ไม่เป็นการบูชาอะไร; ขอให้ภิกษุทั้งหลาย ทำการปฏิบัติหน้าที่
ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม นั้นแหละจึง
จะเป็นการบูชา. คิดดูเถอะดอกไม้เป็นทิพย์ ตกลงมาเต็มไป
หมดทั่วทั้งบริเวณ เหล่านี้ไม่เรียกว่าเป็นการบูชา; นี่เราต้องนึก
กันถึงข้อนี้ไว้ เรื่องบูชาให้สมตามพระพุทธรูปประสงค์.

พระพุทธรูปทรงทำหน้าที่อย่างนี้ เป็นตัวอย่างอัน
ประเสริฐแสนประเสริฐถือได้ว่าเป็นหลักที่ชีวิตอยู่ได้ด้วย
หน้าที่, ชีวิตมีประโยชน์เพราะการทำหน้าที่ ทำหน้าที่จนวาระ
สุดท้ายของชีวิต.

สิ่งจรรโลงใจให้ทำหน้าที่การงาน

ที่นี่ ก็มาดูสิ่งจรรโลงใจให้ทำหน้าที่ คนธรรมดาสามัญ
ปุถุชนทั่วไป มันก็ต้องนึกถึงความสนุก ความสนุกช่วยให้ทำ
หน้าที่ ถ้าไม่สนุกมันก็ไม่ทำ ความสนุกถึงแม้จะเป็นสิ่งผิดศีล
ธรรมเลวทราม มันก็ยังทำ, สิ่งจรรโลงใจให้ทำงานหรือ
หน้าที่สูงขึ้นมาหน่อย ก็คือประโยชน์ ประโยชน์ที่จะพึงได้รับ
และความหวังที่จะได้รับประโยชน์นั้นเป็นสิ่งจรรโลงใจให้ทำ
หน้าที่. หรือว่าเราบูชาสิ่งที่สูงสุด บูชาพระธรรม, บูชา
พระพุทธเจ้า, บูชาพระเป็นเจ้า แล้วแต่ละเรียก; บูชาสิ่งสูงสุด
เราก็กินหน้าที่ เพราะว่าความประสงค์ของสิ่งสูงสุด.

สิ่งสูงสุดต้องประสงค์ ให้เราบูชาท่านด้วยการทำหน้าที่ ไม่ใช่มานั่งจตุรปูชิตเทียน จัดดอกไม้หุงหรรษากันอย่างนี้ ท่านว่าเหมือนกับไม่ได้บูชา; บูชาสูงสุด ก็คือการทำหน้าที่สมควรแก่หน้าที่ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม. ถ้ารู้จักว่าสิ่งนี้เป็น พระพุทธประสงค์ ได้ทรงทำเป็นตัวอย่าง อย่างดีแล้ว และเป็น สิ่งที่ช่วยให้รอดอย่างดีแล้ว คนก็รักหน้าที่ เหนือก็จะกลายเป็น น้ามนต์, เหนือยิ่งออกมา ก็จะเป็นน้ำเย็น ให้ชื่นอกชื่นใจ เพราะ ว่าได้ทำอย่างเดียวกับพระพุทธเจ้า การที่จะทำงานให้สนุก ก็ เป็นไปได้ง่ายขึ้น.

ดูอีกนิดว่า ทำงานเพื่ออะไร? ทำหน้าที่เพื่ออะไร? พอ จะมองเห็นได้ว่า ทำงานเพื่อโลก มีจิตใจสูงกว่าธรรมดา แล้ว ทำงานเพื่อโลก, โลกนั้นมันรวมตัวเราอยู่ด้วย มันทำงานเพื่อ มนุษย์ทั้งหมด รวมทั้งตัวเรา; นี่ก็พูดได้ว่า ทำงานเพื่อโลก.

แล้วถัดมาก็กล่าวได้ว่า ทำงานเพื่อสิ่งสูงสุด เพื่อลูถึงสิ่ง สูงสุด เช่น พระนิพพาน, หรือว่าจะเข้าถึงพระเป็นเจ้า ตาม ลัทธิศาสนาอื่นๆ ก็เรียกว่า ทำงานเพื่อสิ่งสูงสุดหรือทำงานเพื่อ ตามความประสงค์มุ่งหมายของสิ่งสูงสุด.

เอา ที่นี้ที่จริยธรรมสากล ที่คนสนใจ ก็มีว่า ทำหน้าที่ เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ duty for duty's sake หน้าที่เพื่อ ประโยชน์แก่หน้าที่, อย่างนี้มันก็เรียกว่า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่; คนโง่สิ้นหัว เพราะต้องการเงิน.

อาตมาอยากจะขอบอกกล่าว แก่คนเหล่านั้นว่า ขอให้

ลองทำเกิด ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่มันจะสนุก มันจะเป็นสุข แล้วเงินก็ไม่ไปไหนเสีย อย่างกล้วยเงินไม่วิ่งไปไหนเสีย; แม้เราตั้งใจจะทำหน้าที่นี้ ทำเพื่อหน้าที่ ทำเพื่อหน้าที่ เงินก็ไม่ไปไหนเสีย ขอให้บูชาหน้าที่ และทำหน้าที่ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด. นี่ว่าโดยหลักจริยธรรมสากลทั่วไป แก่มนุษย์ทุกคน ก็มีหลักอยู่อย่างนี้ duty for duty's sake หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ทำเกิด เงินไม่ไปไหนเสีย ยังคงได้.

นี่เรามาตัดสินใจกันที่ มาตัดสินใจกันที่ ว่าชีวิตนี้หรือตัวเรานี่ มันเป็นคนของกฎ หรือเป็นคนของโลก, ตัวเรานี่เป็นคนของตัวเรา หรือว่าเป็นคนของโลก; ถ้าเป็นคนของโลก ก็ต้องตัดสินใจทำให้มันได้รับประโยชน์กันทั้งโลก นั่นแหละจะได้เกิดกำลังใจกว้างขวาง ทำหน้าที่สนุก แม้จะลำบากยากเข็ญเพียงไร, การทำเพื่อโลกนั้นมันสนุกกว่าทำเพื่อตัวคนเดียว หรือมีเกียรติกว่าทำเพื่อตัวของเรา.

ขอให้สนใจ สนใจว่าหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ เงินไม่ไปไหนเสียดอก; ถ้าทำด้วยความหวังความหวัง มันเป็นเปรตแล้ว ตั้งแต่เริ่มทำแล้ว เงินไม่ได้มาทันใจ มันก็เป็นเปรตตลอดเวลาแหละ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่เกิด, บูชาหน้าที่ บูชาพระพุทธองค์ ซึ่งทรงเคารพหน้าที่ แล้วหน้าที่ก็จะสนุก.

นี่อดัมมยตา อตัมมยตา : ความคงที่^๑อยู่ในความถูกต้อง คงที่^๑อยู่ในความถูกต้อง มันคือถูกต้องทั้งหมด, เข้าใจถูกต้องทั้งหมด, ปฏิบัติถูกต้องทั้งหมด เรียกว่าคงที่^๑อยู่ในความถูกต้อง

การงานก็จะเกิดเป็นความสนุกขึ้นมา.

ทำเพื่อบูชาสิ่งสูงสุด ใครมีอะไรเป็นสิ่งสูงสุด ก็บูชาสิ่งสูงสุดนั้นด้วยการทำหน้าที่; พระพุทธองค์ตรัสให้เราปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นการบูชาพระองค์ อย่าต้องบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนอะไร ให้มันรกรุงรังเลย.

เมื่ออดัมมยตาแล้ว การงานก็จะเป็นของสนุก เหมือนเล่นกีฬา เราเล่นกีฬาเอง, เราดูกีฬานั้นเอง, เราตัดสินกีฬานั้นเอง นี่มันสนุกหรือไม่สนุก ก็ลองคิดดู.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะรู้จักอดัมมยตา ตามสมควรแก่เวลา, แล้วก็มุ่งหมายจะนำมาใช้ในการทำงานให้สนุก มีความเจริญก้าวหน้าองงามในหน้าที่การงานอยู่ทุกทีพิจาราตรีกาลเทอญ.

